

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

737422

AVRUPA BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE PARASAL BİRLİK,
ADAY ÜLKELER VE TÜRKİYE’NİN KONUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

137422

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yüksel BAYRAKTAR

ANABİLİM DALI : İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSAT POLİTİKASI

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

KOCAELİ, 2003

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE PARASAL BİRLİK,
ADAY ÜLKELER VE TÜRKİYE'NİN KONUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Yüksel Bayraktar
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No:16.07.2003, 2003/10

Prof.Dr. Recep Tari

Prof.Dr. Neşe Erim

Yrd.Doç.Dr. Yusuf Bayraktutan

KOCAELİ, 2003

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SUNUŞ

Batı ile olan tarihi ilişkileri, Türkiye'nin istikametini tayininde hep belirleyici rol oynamıştır. Ankara Anlaşması ile somutlaşan Avrupa'yla bütünleşme iradesi, zaman zaman kesintiye uğrasa da, ülke gündemindeki yerini korumuştur.

Bu çalışmanın konusu, 12 Aralık 2002'de yapılan Kopenhag Zirvesi ncesinde Türkiye'ye tam üyelik müzakerelerinin başlatılması için Avrupa Birliği'nin tarih vermesi ile ilgili kamuoyundaki yoğun gündemin etkisiyle belirlenmiştir. Söz konusu dönemde, farklı toplum kesimleri, konuyu ulusal önceliklerin ilk sırasına yerleştirmişlerdir. Fakat Kopenhag Zirvesi sonuçlarının bazı kesimlerce tatmin edici bulunmaması, tartışmaların politik-kültürel boyutuna ağırlık kazandırmıştır.

Parasal birliğin, Avrupa Birliği'nin cari bütünleşme düzeyi olarak, önemine dayalı bir teknik değerlendirmenin ve diğer adaylar karşısında Türkiye'nin yakınlama kriterleri bağlamındaki performansını karşılaştırmanın, "ifte standart tartışmalarına" daha objektif bir zemin kazandıracadı düşünülmüştür.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde, yol gösterici görüş ve tavsiyelerinden istifade ettiğim değerli hocam, Yrd. Doç Dr. Yusuf Bayraktutan'a, rahat bir çalışma ortamı bulmama katkısı olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Neşe Erim'e, ilgi ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam ve bölüm başkanımız Prof. Dr. Recep Tarı'ya ve yüksek lisans eğitimim sırasında desteklerini gördüğüm Fakültemizin değerli hocalarına, ayrı ayrı şükranlarımı sunarım. Ayrıca, istatistiksel veriler konusunda desteğinden yararlandığım sevgili arkadaşıma ve yaşam boyu destekleri için aileme teşekkürü bir borç bilirim. Katkılara rağmen gözlenebilecek eksik ve hataların sorumluluğu tabii ki tarafıma aittir.

Kocaeli, Haziran 2003

Yüksel BAYRAKTAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
TABLolar LİSTESİ	VI
GİRİŞ	1
<i>EKONOMİK BÜTÜNLEŞME ve PARASAL BİRLİK</i>	4
1.1. Ekonomik Bütünleşme: Kavram ve Bütünleşme Biçimleri	4
1.1.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları	6
1.1.2. Serbest Ticaret Bölgesi	7
1.1.3. Gümrük Birliği	8
1.1.4. Ortak Pazar	10
1.1.5. Ekonomik Birlik	11
1.1.6. Parasal Birlik	12
1.1.7. Ekonomik ve Parasal Birlik	13
1.1.8. Tam Ekonomik Birlik	13
1.2. Parasal Birlik	14
1.2.1. Kavram	14
1.2.2. Parasal Birliğin Oluşma Şartları	15
1.2.3. Parasal Birliği Zorlaştırıcı Etmenler	17
1.2.4. Parasal Birliğin Avantajları	18
1.2.5. Parasal Birliğin Dezavantajları	20
1.2.6. Parasal Birlik Uygulamasına Örnekler	23
1.2.6.1. Ulusal Sınırlar İçerisinde Gerçekleştirilen Para Birlikleri	23
1.2.6.2. Ülkeler Arasında Gerçekleştirilen Para Birlikleri	24
<i>AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN GELİŞİMİ VE AVRUPA'DA PARASAL BİRLİK</i>	28
2.1. Avrupa Bütünleşmesinin Tarihi Gelişimi	28
2.2. Avrupa'da Parasal Birlik	32
2.2.1. Roma Antlaşması	33
2.2.2. Avrupa Para Sistemini Önceleyen Çalışmalar	35
2.2.2.1. Schiller Planı	35
2.2.2.2. Barre Raporları	36
2.2.2.3. Werner Raporu	37
2.2.2.4. Avrupa Para Yılanı	39
2.2.3. Avrupa Para Sistemi	43
2.2.3.1. Avrupa Para Birimi	45
2.2.3.2. Döviz Kuru Mekanizması	48
2.2.3.2.1. Zorunlu Müdahale Sınırları: Parite İzgarası	48
2.2.3.2.2. Sapma Eşiği	49
2.2.3.3. Kredi Mekanizmaları	49
2.2.3.3.1. Çok Kısa Vadeli Finansman	50

2.2.3.3.2. Kısa Vadeli Finansman	50
2.2.3.3.3. Orta Vadeli Finansman	50
2.2.3.4. Avrupa Parasal İşbirliği Fonu	51
2.2.4. Avrupa Para Sisteminin Değerlendirilmesi.....	51
2.2.5. Delors Raporu	55
2.2.6. Maastricht Antlaşması.....	58
2.2.6.1. Ekonomik ve Parasal Birliğin Aşamaları.....	61
2.2.6.1.1. Birinci Aşama	61
2.2.6.1.2. İkinci Aşama	62
2.2.6.1.2.1. Avrupa Para Enstitüsü.....	63
2.2.6.1.2.2. Büyüme ve İstikrar Paketi.....	64
2.2.6.1.2.3. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası.....	66
2.2.6.1.2.4. Yeni Döviz Kuru Mekanizması	70
2.2.6.1.2.5. TARGET	72
2.2.6.1.3. Üçüncü Aşama	76
2.2.6.1.3.1. Birinci Dönem (1.1.1999-31.12.2001).....	80
2.2.6.1.3.2. İkinci Dönem (1.1.2002-31.06.2002).....	80
2.2.6.1.3.3. Üçüncü Dönem (01.07.2002- ...).....	81
2.2.6.1.4. Ekonomik ve Parasal Birliğin Son Aşamasına Geçiş Kriterleri. 81	

AVRUPA'DA PARASAL BİRLİK KRİTERLERİ, ADAY ÜLKELER ve TÜRKİYE 83

3.1. Avrupa Birliği Genişleme Süreci	83
3.1.1. Avrupa Birliğinin Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler	84
3.1.2. Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri.....	86
3.1.2.1. Ankara Anlaşması	86
3.1.2.2. Geçiş Dönemi Gelişmeleri	88
3.1.2.3. Tam Üyelik Başvurusu ve Gümrük Birliği	89
3.1.2.4. Gündem 2000 ve Lüksemburg Zirvesi'nden Günümüze Gelişmeler 90	
3.2. Parasal Birlik Kriterleri Açısından Avrupa Birliği, Aday Ülkeler ve Türkiye'nin Değerlendirilmesi.....	91
3.2.1. Yöntem.....	91
3.2.2. Enflasyon Kriteri.....	92
3.2.3. Bütçe Açığı Kriteri.....	94
3.2.4. Kamu Borçları Kriteri	96
3.2.5. Faiz Oranı Kriteri	97
3.2.6. Döviz Kuru Kriteri	100
3.2.7. Genel Değerlendirme	102
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA	109

ÖZET

II. Dünya Savaşı sonrası, dünyanın birçok yerinde ekonomik bütünleşme örnekleri artmaya başlamıştır. Farklı bütünleşme aşamaları içinde parasal birlik, en başarılı bütünleşme örneği olan Avrupa Birliği'nin (AB) günümüzdeki niteliği olarak bu çalışmaya konu olmuştur.

Ekonomik bütünleşme ve parasal birliğe ilişkin teorik çerçeveyi takiben Avrupa'da parasal birliğe ilişkin gelişmeler incelenmiş; AB ülkeleri ve aday ülkelerin, "yakınlaşma kriterleri" olarak anılan ve 1992 tarihli Maastricht Antlaşması'yla belirlenen parasal birlik kriterlerine ilişkin verileri kullanarak, AB üyeliği tartışmalarına teknik bakış amaçlanmıştır.

1990'larda dünya yeniden şekillenirken AB, bir yandan Gündem 2000 ile genişleme projeksiyonunu oluşturmuş, öte yandan ekonomik bütünleşme kazanımlarının doğal sonucu olarak, ekonomik ve parasal birliğe ulaşmıştır. Analiz sonuçları, Türkiye'nin enflasyon ve faiz oranı başta olmak üzere teknik unsurlar bakımından diğer adaylardan daha iyi durumda olmadığını göstermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, parasal birliğe katılmak için yerine getirilmesi gereken Maastricht Kriterleri çerçevesinde, AB ülkelerinin bugün buldukları durumu ortaya koymak ve aday ülkelerin yakınlaşma kriterlerine ne ölçüde yakın olduklarını tespit ederek, diğer aday ülkelerle Türkiye arasında bir karşılaştırma yapmaktır.

ABSTRACT

Following the Second World War, experiences of economic integration spread everywhere in the world. Among various stages/shapes of integration, monetary union as the current characteristics of European Union (EU), became the subject of this study.

Exploring the monetary unification process in Europe, based on the theoretical framework, and using data from EU member states and candidates related to so called convergence criteria determined by Maastricht Treaty of 1992, providing technical perspective on the debates over EU membership is aimed.

As the world was being reshaped during 1990's, EU decided on enlargement projections with Agenda 2000 on one hand, and reached economic and monetary union as a result of achievements in terms economic integration on the other hand. Comparison results indicate that Turkiye is not in a better position relative to other candidates in respect to technical conditions like inflation, interest rates, etc.

With this study, main purposes are to investigate current position of EU member states, see how close the candidates to convergence criteria, and compare Turkiye with other candidates in terms of Maastricht criteria set for monetary unification.

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
AEİT	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
AET	:Avrupa Ekonomi Topluluğu
AKÇT	:Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AKTT	:Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği
APIF	:Avrupa Parasal İşbirliği Fonu
APS	:Avrupa Para Sistemi
AT	: Avrupa Topluluğu
DKM	: Döviz Kuru Mekanizması
EB	: Ekonomik Birlik
ECU	: Avrupa Para Birimi
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EPB	: Ekonomik ve Parasal Birlik
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GB	: Gümrük Birliği
IMF	:Uluslararası Para Fonu
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
MDAÜ	: Merkezi ve Doğu Avrupa lkeleri
OP	: Ortak Pazar
PB	: Parasal Birlik
STB	: Serbest Ticaret Bölgesi
TEB	:Tam Ekonomik Birlik
TTA	:Tercihli Ticaret Anlaşmaları

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: AB Üye Ülkelerin Paralarının ECU Sepeti İçindeki Ağırlıkları.....	46
Tablo 2: Euro Dönüşüm Oranları.....	79
Tablo 3: AB Ülkeleri İle Aday Ülkelerin Enflasyon Oranları.....	93
Tablo 4: AB Ülkeleri ve Aday Ülkelerin Bütçe Açıkları/GSYİH Oranı.....	95
Tablo 5: AB Ülkeleri ve Aday Ülkelerin Kamu Borçları/GSYİH Oranı.....	97
Tablo 6: AB Ülkeleri ile Aday Ülkelerin Uzun Vadeli Faiz Oranları.....	99
Tablo 7: AB Ülkeleri ve Aday Ülkelerin Döviz Kurları.....	101

GİRİŞ

Özellikle İkinci Dünya Savaşından bu yana birçok ülke arasında değişik amaçlarla bütünleşme hareketleri gözlenmiştir. Bunlar içinde AB, ASEAN, NAFTA gibi dünya üretimi ve ticareti bakımından ağırlığı olanlar, ilk akla gelen örneklerdir.

İktisadi bütünleşmeler siyasal açıdan birbirinden bağımsız ülkeleri ekonomik olarak birbirine bağımlı hale getirir. Bütünleşmede, en basit düzeyi olan serbest ticaret alanından nihai aşama olarak tam ekonomik birliğe doğru ilerledikçe artan bağımlılık eşliğinde ulusal erkin yerini uluslararası otoriteler alır.

Parasal bütünleşme biçimi olarak para birliği, döviz kurlarının sabitlenmesini, sermaye hareketlerine konan tüm kısıtlamaların kaldırılmasını, üye ülkeler arasında konvertibilitenin sağlıklı ve kalıcı bir şekilde gerçekleştirilmesini ve ulusal paraların birbirine çevrilmesinde her türlü kambiyo denetimlerinin ortadan kaldırılmasını gerektirir.

Parasal birlik, tek pazar oluşturmanın tamamlayıcı ve zorunlu bir unsurudur. Parasal birliğe katılmak ise her şeyden önce siyasal bir karardır. Çünkü parasal birlik, ülkelerin önemli bir bağımsızlık ölçütü olarak gösterilebilecek para basma ile para ve maliye politikalarında söz sahibi olma hakkını, uluslararası bir merkez bankasına devretmesini öngörmektedir. Dolayısıyla parasal birlik, birtakım avantajlar sağlarken bünyesinde birtakım maliyetleri de içermektedir.

Tarihsel deneyimler, parasal birlik kurmak yönündeki girişimlerin bazı dirençlerle karşılaştığını, dirençleri aşamayan örneklerin başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Nitekim üye ülkelerin sosyal ve ekonomik koşullarında farklılıklar olabileceği gibi ülkeler parasal işleri ulusal bağımsızlıkları ile ilişkilendirebilmektedirler. Bunlara, dünya ekonomisinde yaşanan olumsuz gelişmeleri, karşılaşılan güçlükler karşısında ortak direnç gösterme isteğinin zayıf olması ve hukuksal altyapının yetersiz olması gibi unsurları ilave etmek mümkündür.

Avrupa Birliği, ekonomik ve parasal birliği tamamlamış parasal birliğe gösterilebilecek iyi bir örnek teşkil eder. Avrupa para birliğini kurmak kolay olmamıştır. Avrupa ekonomik ve parasal birliği, siyasal bir bütünleşme isteğinin günümüze yansıyan şeklidir. Avrupa bütünleşmeleri yönünde atılan adımlar, tarihsel kökeni itibariyle çok eskiye dayanmakla beraber, somut adımlar açısından elli yıllık

çabaların sonucunda bütünleşmenin bir çok aşaması geride bırakılmış, kararlı siyasal irade, Avrupa Ekonomi Topluluğu ile başlayan, sonra Avrupa Topluluğu'na dönüşen, günümüzde ise Avrupa Birliği diye isimlendirilen bütünleşmeyi ortaya çıkarmıştır.

Avrupa Birliği, gümrük birliği (1968) ve ortak pazar (1980'ler) aşamalarını tamamlayarak siyasal bütünleşme öncesindeki son aşama olan ekonomik ve parasal birlik (1990'lar) aşamasına gelmiştir.

Avrupa ekonomik ve parasal birliği, Roma Antlaşması ile başlayan bir bütünleşme isteğinin, Tek Avrupa Senedi ile Roma Antlaşması'nda yapılan bazı değişikliklerin ve nihayet Maastricht Antlaşması (AB Antlaşması) ile yapılan kapsamlı düzenlemelerin sonucunda oluşmuştur.

Maastricht Antlaşması ekonomik ve parasal birliğe giden yolda üç aşama öngörmüştür. Birinci aşamada, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, ekonomi politikalarının ve sonuçlarının yakınlaştırılması; ikinci aşamada üye ülkeler arasında ekonomik açıdan yaklaşma çabalarının sürdürülerek artırılacağı bir geçiş dönemi olması ve ulusal ekonomilerin ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasına hazırlanması amaçlanmıştır; üçüncü aşama da ise, ekonomik yaklaşma kriterlerini sağlayan ülkelerin tek paraya geçmeleri öngörülmüştür.

2002 ortası itibariyle Maastricht Antlaşması'nın öngördüğü üç aşama tamamlanmış ve Avrupa Birliği'nin ortak parası olan Euro, ulusal paraların yerini almıştır. Dolayısıyla tam üye olma yönünde gümrük birliği sürecini tamamlamış olan ve Kopenhag kriterlerinin yerine getirme yönünde önemli adımlar atan Türkiye'nin duyarsız kalmaması gereken bir oluşum şekillenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği'ne tam üye olmak isteyen ve bu yönde kararlı adımlar atan Türkiye'nin, ekonomik yaklaşma kriterleri açısından konumunu diğer aday ülkelerle karşılaştırmak ve "çifte standart" tartışmaları bağlamında özünden sapan Avrupa Birliği'ne tam üyelik konusuna ilişkin olarak ekonomik göstergeler açısından değerlendirme yapmaktır.

Çalışmanın, "Ekonomik Bütünleşme ve Parasal Birlik" başlıklı I. Bölümü'nde, iktisadi bütünleşme aşamaları kısaca incelendikten sonra parasal birlik olgusu üzerinde durulmuş ve bu çerçevede parasal birliğin oluşma şartları, parasal

birliği zorlaştırıcı etmenler, parasal birliğin avantajları ve dezavantajları ele alınmış, daha sonra parasal birlik uygulamalarına örnekler verilmiştir.

“Avrupa Bütünleşmesinin Gelişimi ve Avrupa’da Parasal Birlik” başlıklı II. Bölüm’de, parasal birlik uygulamasına en son ve en iyi örnek olarak Avrupa ekonomik ve parasal birliğinin başlangıçtan tamamlanışına kadar ki olan süreç ayrıntıları ile ele alınmıştır.

“Avrupa’da Parasal Birlik Kriterleri, Aday Ülkeler ve Türkiye” başlıklı III.ve son bölümde ise, önce Avrupa birliği ile aday ülkeler arasındaki ilişkinin tarihsel alt yapısı ele alınmış, aday ülkelerin Avrupa Birliği ile ilişkileri ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine kısaca değinilmiştir. Daha sonra ise, parasal birliğe geçiş için Maastricht Antlaşması ile belirlenmiş ekonomik yakınlama kriterleri çerçevesinde Avrupa Birliği ülkeleri, aday ülkeler ve Türkiye’nin konumu karşılaştırmalı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

EKONOMİK BÜTÜNLEŞME ve PARASAL BİRLİK

1.1. Ekonomik Bütünleşme: Kavram ve Bütünleşme Biçimleri

Bütünleşme, Latince kökenli entegrasyon kelimesinin karşılığı olarak, birleşme ve bir araya gelmeyi anlatmaktadır. Aynı ulusal ekonomileri birleştirme çabası olarak “ekonomik bütünleşme” (economic integration) esas itibariyle, bölgesel çerçevede kaynak kullanım etkinliği ile ilgili olup ekonomik bütünleşme anlamına gelmektedir¹.

Ekonomik bütünleşme olgusu iktisat literatürü bakımından çok yeni olmamakla birlikte popülaritesinin II. Dünya Savaşı sonrasında arttığı gözlenmektedir. İktisatçılar arasında bu kavram üzerinde tam olarak bir görüş birliği sağlanamamışsa da, belli noktalarda genel kabuller olduğu söylenebilir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir²:

- i. Ekonomik bütünleşmenin temelinde işbölümü bulunmaktadır.
- ii. Ekonomik bütünleşmenin ileri aşamalarında malların, hizmetlerin veya üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir.
- iii. Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin kaynağına ve gideceği bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan bir uygulama görmesini içermektedir.

Kavram konusundaki farklılaşmaların bütünleşme biçimlerini kategorileştirme bakımından da devam ettiği gözlenmektedir. İlgili literatürde ortaya konan coğrafi bağlamdaki ekonomik bütünleşme biçimleri şu şekilde sıralanabilir³:

- i. Bir ülke sınırları içindeki farklı bölgelerin bütünleşmesini amaçlayan, “ulusal bütünleşme”,

¹ Peter Robson, *The Economics of International Integration*. London: Unwin Hyman, 1990, p: 1.

² Fritz Maclup(Ed), “A History of Thought on Economic Integration”, *Economic Integration, World Wide, Regional, Sectoral* The Mcmillan Pres Ltd. London, 1978, p. 63.ten; Mircan Yıldız, “Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği”, *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 15, Yıl: 4, Ekim 1999, s. 89.

³Canan Balkır ve Muzaffer Demirci, *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989, s. 9; Yusuf Bayraktutan, “Küreselleşme, Kriz ve IMF”, *Liberal Düşünce*, Sayı:19, Yaz 2000, s. 18.

- ii. Farklı ülkelerin bir bölge içerisinde birleşmesini amaçlayan, “uluslararası ekonomik bütünleşme”,
- iii. Farklı bölgesel grupların birleşmesi ve tek bir ekonomik ve politik birime dönüşmesini amaçlayan, “dünya bütünleşmesi”.

Ekonomik bütünleşmenin faydalarını savunan bütün görüşlerin temelinde A. Smith’in “Mutlak Üstünlükler” ve D. Ricardo’nun “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi”nden kaynaklanan bir serbest ticaret geleneği bulunmaktadır. Serbest ticaretin ülkeler arasında ekonomik rekabeti özendirerek ve uzmanlaşmayı geliştirerek kaynak dağılımında etkinliği sağlayacağı savunulmaktadır⁴. Nitekim bugün de uluslararası ticaretin serbest olmasının dünyada optimal kaynak dağılımını sağlayarak verimlilik ve üretimi, dolayısıyla refahı arttıracığı kabul gören bir görüştür⁵. İkinci dünya savaşından sonra kurulan IMF gibi uluslararası parasal örgütler ile GATT gibi uluslararası anlaşmalar, hep bu düşünceden meydana gelmişler ve dünya ticareti ile ödemelerin engellerden arındırılmasını ilke edinmişlerdir.

Kanadalı iktisatçı Jacop Viner’in 1950’de yayınlan “The Customs Union Issue” adlı çalışması ile dış ticaret teorisinden ayrı olarak bir entegrasyon kuramının temelleri atılmış, ekonomik bütünleşme olgusu bu çalışmanın öncülüğünde gümrük birlikleri kuramı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Bye, Meade, Johson, Lipsey gibi iktisatçılar tarafından geliştirilen ve İkinci En İyi Teori diye ifade edilen bu düşünceye göre ekonomik açıdan belli bir durum ideal olabilir. Bir sistemi ancak kısmen bu ideal duruma doğru yönlendiren bir politika tedbirinin refahı artırma yerine azaltması da olası bir durum olarak nitelendirilmektedir⁶.

Ekonomik bütünleşme bir süreç ve bütünleşmeye taraf olan ülkelerin arzu ettiği yakınlaşma ve bütünleşme derecesine göre çeşitli biçimler arz eder. Bütünleşme sürecinin aşamaları olarak da yorumlanan bu biçimler, aynı zamanda ulusal bağımsızlığın uluslarüstü kurumlara terk edilme ölçüsünü yansıtır. Ekonomik

⁴ Cem Alpar ve M. Tuba Ongun, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, 1989, s. 22.

⁵ Yusuf Bayraktutan, “Küreselleşme ve Kurumsal Performans”, **IV. Liberal İktisat Kongresi** (tebliğ), Kapadokya, Nisan 2003, s. 1.

⁶ Nahit Töre, “Ekonomik Bütünleşme Kuramı”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: TCMB Yayını, 1995, s. 22.

bütünleşme teorisi bakımından bütünleşme biçimlerine ilişkin farklı kategorileştirme denemeleri olsa da en genel çerçeve aşağıdaki biçimde ortaya konabilir⁷:

- a. Tercihli ticaret anlaşmaları ,
- b. Serbest ticaret bölgesi,
- c. Gümrük birliği,
- d. Ortak pazar,
- e. Ekonomik birlik,
- f. Parasal birlik,
- g. Ekonomik ve parasal birlik ,
- h. Tam ekonomik birlik,

Bu bütünleşme aşamaları arasındaki geçişleri her zaman açıklıkla belirlemek mümkün değildir. İlk üçü, klasik liberalizm içindeki piyasa bütünleşmesinin, diğerleri ise politika bütünleşmesini sağlanmasını içermektedir.

1.1.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları (Preferential Trading Agreements)

Tercihli ticaret anlaşmaları (TTA), en dar kapsamlı iktisadi işbirliği örneği olarak nitelendirilmektedirler. Bu anlaşmalara üye olan ülkeler, tek taraflı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerinde indirimde bulunmakta, diğer bir deyişle tarife ödünleri vermektedirler.⁸ Tercihli ticaret anlaşmaları iki ülke arasında yapılabildiği gibi, birçok ülkeyle ve uluslararası kuruluşlarla da yapılabilmektedir. Bu anlaşmaları ikiye ayırmak mümkündür⁹ :

a. İkili Anlaşmalar: İki ülke birbirinden ihtiyaç duyduğu malları karşılıklı olarak daha ucuza temin etmeleri hususunda anlaşarak bir tercihli ticaret düzeni oluştururlar. Genellikle birbirlerine vergi kolaylıkları sağlayarak tercihli fiyat oluşturmaktadırlar. Bu anlaşmalarda ekonomik ilişkilerin yanı sıra siyasi ilişkiler de etkili olabilmektedir.

⁷ Yusuf Bayraktutan, **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, Ankara: Nobel Yay. 2003, s. 15.

⁸ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 15.b., İstanbul:Güzem Can Yayınları, 2003, s. 204.

⁹ Ahmet Çimen, **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**, y.y., 1996, ss. 14-15.

b. Çok Taraflı Anlaşmalar: Bu anlaşmalarda amaç, tercihli bir ticaret düzeni olmakla beraber, bazen bölgesel ya da evrensel ticaretin daha iyi işlemesi ve hedeflenen alanda ticaretin gelişmesi amaçlanabilir.

1932 yılında İngiltere ve Commonwealth üyeleri tarafından kurulan “Commonwealth Tercihli Sistemi”ni, tercihli ticaret antlaşmalarına örnek olarak göstermek mümkündür¹⁰.

1.1.2. Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Association)

Serbest ticaret bölgesi (STB), üyeleri arasında ticareti kısıtlayan ya da engelleyen tarife ve kotaların kaldırıldığı; üyelerin birliğe dahil olmayanlara karşı ise kendi gümrük tarifelerini kullanabildiği bir uygulama şeklidir.

Serbest ticaret bölgesinde amaç, üye ülkelerin kendi aralarında ürettikleri mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirerek ortak bir pazar oluşturmaktır. Ticaret kısıtlamaları sadece üye ülkelere üretilen mal ve hizmetlere karşı kaldırılmakta, üçüncü ülkelere ithal edilen bir malı herhangi bir üye ülke, diğerlerine ihraç etmek istediğinde ise sınırlamalar geçerli olmaktadır¹¹. Bu bütünleşme şeklinde, üye ülkeler tarafından üretilen mal ve hizmetler için açılan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açılmamaktadır. Ticaretin serbestleştirilmesi, Avrupa Birliği’nde olduğu gibi tüm ekonomik faaliyet dalları için geçerli olabileceği gibi; EFTA’da olduğu gibi belli bir sektör, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nda olduğu gibi belli bir mal grubu için de oluşturulabilir. Bu tür bütünleşmelerde, ekonomi politikalarının ve kurumların uyumlaştırılması ve birliği söz konusu değildir. Dolayısıyla bölgeye dahil olmayan ülkelere karşı her ülke kendi ekonomi politikasını belirlemektedir¹².

Serbest ticaret bölgesi şeklindeki ekonomik bütünleşmeler uygulamada bazı olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu bütünleşme aşamasında her ülkenin birlik dışındaki ülkelere karşı kendi gümrük politikasını serbestçe belirleyebilmesi, bütünleşmeyi dağıtıcı eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Çünkü serbest ticaret bölgesine üye bir ülke, sanayisinin yeterince güçlü olmadığı bir alanda çok düşük gümrük tarifeleri kabul ederek birleşme içerisinde bu malların ithalatçısı konumunu alabilmektedir. Bunun ise iki tür etkisi söz konusu olmaktadır. Eğer

¹⁰ Erol İyiboçuk, *Uluslararası İktisat Teori ve Politika*, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1995 s. 208.

¹¹ Rıdvan Karlık, *Uluslararası Ekonomi*, 5.b., İstanbul: Beta Yayınları, 1998, s. 213.

¹² Süleyman Uyar, “Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi”, *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 19, Yıl: 5 Ekim-2000, s. 108.

bütünleşme içerisinde düşük gümrük tarifeli malları üreten bir ülke varsa ve kendi üreticisini gümrük duvarları ile koruyorsa, bu korumayı etkisiz hale getirmektedir. İkinci durumda ise, gümrük tarifelerin indirildiği alanda bütünleşme içerisinde üretim yapan bir ülke yok ise, tarifeyi indiren ülke bu alandaki ticarete hakim olmaktadır. Çünkü bölge içine ihracat yapan üçüncü ülkelerin, sisteme girerken düşük gümrük tarifesi uygulayan ülkeyi seçmesine ve oradan yüksek tarifeli ülkeye mal kaydırmasına neden olmaktadır. Bu ise bölgedeki ticareti yeniden ele geçirmek için öteki ülkelerin de gümrük tarifelerini en aza indirmesini gerektirmekte, bu nedenle bütünleşme dışına karşı uygulanan gümrük duvarlarında en alt düzeyde eşitleme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Serbest ticaret bölgelerinin taşıdığı bu sakıncaları ortadan kaldırmak için ya ithal edilen mallarda menşe şahadetnamesi (certificates of origin) aranmalı, ya da bir üst bütünleşme biçimine geçilmelidir¹³.

Dünyada serbest ticaret bölgelerine örnek olarak, 1960'da Latin Amerika ülkeleri tarafından kurulan, Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA), Batı Avrupa'da gerçekleştirilen Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ve LAFTA arasında 1972-1973 yılları arasında kurulan Avrupa Ekonomik Alanı gösterilebilir¹⁴.

1.1.3. Gümrük Birliği (Customs Union)

Gümrük birliği (GB), birliğe katılan ülkelerin uluslararası müzakerelerde pazarlık gücünü arttırdığı gibi, daha ileri ekonomik aşamalara eşik oluşturduğu için de günümüzde hayli rağbet gören bir gruplaşma biçimi olarak görülmektedir¹⁵. Gümrük birliği, serbest ticaret bölgelerine göre daha geniş kapsamlı bir ekonomik bütünleşme sürecidir. Serbest ticaret bölgesinin bir ileri aşaması olan gümrük birliğinde, malların üye ülkeler arasındaki serbest dolaşımı önünde yer alan tüm engelleri kaldırılmasına ilaveten, üçüncü ülkelere ithal edilecek mallara da ortak bir gümrük tarifesi uygulanması öngörülmektedir. Başka bir ifadeyle, üye ülkeler arasındaki tarife ve tarife dışı engeller kaldırılmakta ve birlik dışındaki ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır.

Oluşturulacak olan ortak gümrük tarifesinin nasıl belirleneceği, birliği oluşturan ulusların korumacı ya da serbest ticareti savunan yaklaşımlarına göre

¹³ Yıldız, a.g.m., ss. 93-94.

¹⁴ Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, s. 213.

¹⁵ Töre, "Ekonomik Bütünleşme Kuramı", s. 24.

değişmektedir. Korumacı görüş egemense, birlik bir korumacılık kalesi haline gelebilmektedir. Ama genellikle her ülkenin tek başına belirleyeceği gümrük oranlarından daha düşük bir düzeyin belirleneceğini söylemek mümkündür. Bunun iki gerekçesi ileri sürülebilir. Birincisi, birliğin doğurduğu ticaret saptırma etkisi ve yeni pazar büyüklüğü nedeniyle daha düşük gümrük oranları uygulaması, ikincisi ise, yine ticaret saptırma etkisi dolayısı ile birliğe katılmayan çevre ülkelerde yaratılan olumsuz etkilerin artmasını ve oluşabilecek siyasal endişeleri azaltma kaygısıdır¹⁶.

Gümrük birliğinde malların serbest dolaşımı sağlanmış iken, faktörlerin serbest dolaşımı sağlanamamıştır. Üçüncü ülkelerden ithalattan elde edilen tarife kazançları üye ülkeler arasında paylaştırılmaktadır. Gümrük birliğinde üye ülkelerin kendi iç ekonomi politikalarını belirleme ve uygulamaları kısmen kısıtlanmaktadır. Bir üye ülkenin üçüncü ülkelerden daha ucuza aldığı malları kendi malıymış gibi birlik içinde satması, birliğin izni olmadan pazar payını arttırmak amacıyla üreticilerini sübvans e etmesi, üye ülkelerle olan ticareti engellemesi, yüksek tüketim vergisi uygulayarak ithalatı engelleyip, düşük tüketim vergisi ile yerli malları teşvik etmesi mümkün değildir. Üçüncü ülkelerden yapılacak ithalata birlikçe belirlenen gümrük tarifesi uygulanmaktadır.

Eğer birlik içindeki fiyat, birlik dışındaki fiyattan küçükse, gümrük birliği ticareti arttırıcı etki doğurmakta; üçüncü ülkelerin fiyatları ortak gümrük tarifesi uygulandıktan sonra pahalı hale geliyorsa, ticareti daraltıcı etki ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir üye gümrük birliği öncesi diğer ülkelerden daha ucuza aldığı malları ortak tarife nedeni ile daha pahalıya almak zorunda kalmaktadır. Daha pahalı almak daha az almayı gerektireceği için dünya ticaretinde bir daralmaya neden olmaktadır. Gümrük Birliği, bu etkisinden dolayı “ İkinci En İyi Teori (Second Best Theory)” olarak adlandırılmaktadır. Birinci en iyi teorisi ise dünya ticaretinde tam serbestliği sağlamaktır¹⁷.

Gümrük birliği en çok görülen bütünleşme şeklidir. Anavatanla sömürgeler arasındaki ilişkiler temelde hep bu tip ekonomik bütünleşmelere dayanmıştır. Gümrük birliğine en başarılı örnekler olarak, 19. yüzyılda İngiliz serbest ticaret doktrinine karşı yerli sanayileri korumak amacı ile kurulan Alman Gümrük Birliği ve

¹⁶ Yıldız, a.g.m., ss., 94-95.

¹⁷ Osman Demir, *Ekonomide Devlet*, Ankara: SPK Yayınları, Yayın No: 71, 1997, s. 112.

1860 yılında Fransa ve İngiltere arasında ithalata uygulanan vergileri karşılıklı olarak azaltmaya yönelik Cobden-Cheliar Anlaşması gösterilebilir¹⁸. Yine Avrupa Ekonomi Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'yla gümrük birliği hedefi sanayi mallarının tümünde ve tarım ürünlerinin çoğunda 1 Temmuz 1968 tarihi itibariyle gerçekleştirilmiş olması buna iyi bir örnek teşkil edebilir.

1.1.4. Ortak Pazar (Common Market)

Ortak Pazar (OP), gümrük birliğinin bir ileri aşamasıdır. Ortak pazar gümrük birliğinin bütün unsurlarına ek olarak, emek, sermaye, girişimci, gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasındaki serbest dolaşımını engelleyen bütün unsurlarının ortadan kaldırıldığı, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir bütünleşme şeklidir¹⁹.

Ortak pazar, üye ülkelerin iç pazarlarından oluşmuş genişletilmiş iç pazardır. İç pazarın oluşabilmesi için, üye ülkelerin ulusal sınırlarında uygulanan her türlü fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması ve ekonomi politikalarının uyumlulaştırılması gerekmektedir²⁰. Bu çerçevede sözü edilen engellerin kaldırılması için bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemler arasında, her türlü sınır kontrollerinin kaldırılması, çalışma ve oturma izni anlaşmalarının yapılması, vergilerin uyumlu hale getirilmesi, mali hizmetlerin serbestleştirilmesi, ulaşım ve telekomünikasyon gibi kamusal hizmet alanlarının açılması örnek olarak gösterilebilir.

Böylece, ortak pazar içinde yer alan ülkeler için sermayenin dolaşımını serbest hale gelirken ve uygun yatırım imkanı bulurken, aynı durum emek için de söz konusu olmaktadır. Yani emek, üye ülkeler arasında serbestçe dolaşarak kendi becerisine en uygun iş ve ücreti elde etme olanağı bulacaktır. Fakat sermayenin serbest dolaşımını engelleyen kuralların kaldırılması daha kolay olurken, emek için aynı şey söz konusu değildir. Çünkü emeğin serbest dolaşımında olduğu bir durumda durgunluk yaşayan ülkeler birbirine işsizlik ihraç edebilmektedirler. Yine ülkeler

¹⁸ Özge Aynagöz, "Gümrük Birliği Teorisinin Gelişimi", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:14, , Sayı:44-46, Kış 2003, s. 24.

¹⁹ Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar*, 5.b., Ankara:Turhan Kitabevi, 2002, s. 480.

²⁰ Beril Dedeoğlu, *Adım Adım Avrupa Birliği*, 1.b.,İstanbul: Çınar Yay. Nisan 1996, s. 38.

arasında gelişmişlik farklarının söz konusu olması durumunda, gelişmiş ülkeler büyük miktarda emek göçüne maruz kalabilmektedirler.

Gerek mal ve hizmet piyasalarında, gerek ise üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın sağlanması, ortak pazar içerisinde faktör fiyatlarının eşitlenmesine ve kaynakların etkin kullanımına yol açmakta, fakat gelişme üye ülkeler arasında eşit oranda dağılmamaktadır. Gelişme, belli büyüme kutuplarında toplanmakta, eğer bütünleşmeye giren ülkelerin birbiri ile rekabet edecek ölçekte büyüme kutupları yoksa, sistemdeki büyüme dengesiz olmaktadır. Bu da ortak pazar içerisinde parçalanma eğilimlerini güçlendirmektedir. Bu eğilimleri önlemeye çalışmak ise, bir üst bütünleşme aşamasına geçilmesini gerektirmektedir.

Ortak pazarın en başarılı örneklerinden biri olarak Avrupa Ekonomi Topluluğu'nu göstermek mümkündür²¹.

1.1.5. Ekonomik Birlik (Economic Union)

Ekonomik birlik (EB), bundan önceki aşamalarda üzerinde durulan bütünleşme biçimlerinin içerdiği koşulların yanısıra; birliğe üye ülkeler arasında ekonomik, mali, sosyal vb. politikaların koordinasyonunu ve bu amacı gerçekleştirmeye yönelik uluslar-üstü kurumsal mekanizmaların varlığını gerektirir. Ekonomik birlikte, üye ülkelerin ayrı ayrı politikalar uygulama serbestileri, bütünleşmenin gerçekleşme düzeyinin tayin edeceği ölçüde, ortak birlik organına devredilmektedir.

Uyumlaştırılması istenen politikalar, birliğe üye ülkelerin yapısal yaklaşması, makro ekonomik politikaların uyumu ve üye ülkelerin gerçekleştirmek istediği düzenlemeler olarak ele alınabilir. Bunlardan, taşımacılık sorunları, monopol kaynaklı problemler, ticaret ilintili engellerin serbestleştirilmesini, üye ülkelerin yapısal yaklaşmasına, mali, parasal ve ödemeler dengesi sorunları ile ilgili düzenlemeleri makro ekonomi politikalarının uyumuna ve son olarak bütünleşen ekonomilerin farklılıklarını giderecek hukuki kural, kurum ve mekanizmaların oluşturulmasını ise birlik üyesi ülkelere gerçekleştirilmesi gereken düzenlemelere örnek olarak göstermek mümkündür. Ekonomik birlik, daha çok ekonominin reel

---

²¹ Yıldız, a.g.m., ss. 96-98.

yönü ile ilgili bütünleşme hedeflerini öngörmektedir. Bunları, şu şekilde açıklamak mümkündür²²:

- i. Mal, hizmet ve sermayenin önünde sınırlamaların olmadığı tek bir pazar oluşturmak,
- ii. Piyasa mekanizmasını tüm alanlarda işler kılmak,
- iii. Yapısal değişimi ve bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmeye yönelik ortak politikalar geliştirmek,
- iv. Makro ekonomik politikalar arasında koordinasyonu sağlamak,

Gümrük birliği ve tek pazar aşamasını geride bırakan Avrupa Birliği (AB), özellikle Maastricht Antlaşması'nı izleyen süreçte, üyeleri arasında malların, hizmetlerin, insanların ve sermayenin serbest dolaşımını sağlama ve parasal, mali ve sosyal politikaları uyumlaştırma konusunda aldığı yolla ekonomik birlik için iyi bir örnek teşkil edebilecek durumdadır²³.

1.1.6. Parasal Birlik (Monetary Union)

Parasal birlik (PB), daha çok yakın ekonomik ilişki içinde olan ülkelerin ulusal paralarının sabit kurlarla birbirine bağlanmasını takiben, uygun şartların oluşması halinde tek paraya ve tek merkez bankasına geçilmesi şeklinde tanımlanabilir. Burada üzerinde durulması gereken bir nokta ise para alanları ile para birliğinin aynı şeyler olmadığıdır. Şöyle ki, para alanında ulusal paralar, temel fonksiyonlarını korumaktadırlar. Sadece dalgalanmaları önlemek, istikrarlı bir ödeme sistemi oluşturmak için ulusal paralar, sabit bir kurla güçlü bir paraya bağlanmaktadır. Buna karşılık parasal birlikte üyeler, ulusal paraların yerine kullanılan ortak bir para birimine ilaveten ortak para politikalarını saptamak üzere ortak bir merkez bankası da kurmaktadır. Böyle bir bütünleşme makro ekonomik politikalarda ileri düzeyde bir koordinasyonu gerektirmektedir²⁴. Başka bir ifade ile parasal birlik ekonomik olgunlaşma sürecinin bir ürünüdür²⁵.

²² Şiir Yılmaz, "Avrupa Para Birliği", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 6, Sayı 15, Kış 1995, s. 8.

²³ Bayraktutan, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme*, s. 15.

²⁴ Bayraktutan, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme*, s. 15.

²⁵ Andreas Kees, "European Monetary Union", COMECO, Brussels, August 2002, p. 2.

1.1.7. Ekonomik ve Parasal Birlik (Economic and Monetary Union)

Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB), iktisat kuramında yerleşik bir terim olmayıp, daha çok Avrupa Birliği'nin beklentilerine dayanarak geliştirilmiştir²⁶. Kavramsal olarak malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımının yanı sıra; üye ülkelerin ulusal para birimleri arasında sabitleştirilmiş kurlar ve tek bir para biriminin kabulü anlamına gelmektedir. Ayrıca Ekonomik ve parasal birlik, para politikaları alanındaki yetkilerin ortak bir merkez bankasına devredilmesini ve belirlenen hedeflere ulaşılması için gerekli olan ortak para politikası ve maliye politikası olmak üzere ekonomi politikalarının yakınlaştırılması konularını da içermektedir²⁷. Başka bir ifade ile, ekonomik birliğin parasal birlikle geliştirilmesi anlamında ayrı bir bütünleşme şekli olarak düşünülebilir²⁸.

Ekonomik ve parasal birliği, faktör ve mal piyasalarının önündeki engellerin kaldırılması ve istikrarın tesisine ilaveten, para ve finans piyasalarının büyümeyi engellemeyecek şekilde uyumlulaştırılması olarak da ifade etmek mümkündür²⁹. Ekonomik ve parasal birlikten beklenen temel amaç malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanmasıyla kaynak kullanımında verimliliğin ve etkinliğin artırılmasıdır³⁰.

1.1.8. Tam Ekonomik Birlik (Complete Economic Union)

Tam ekonomik birlik (TEB), bütünleşme alanında tek bir ekonominin kuralları ve işleyişinin egemen kılındığı; ülke, coğrafi bölge ve milliyet bazında herhangi bir ayırımın söz konusu olmadığı, politik karar mekanizmalarının uluslar-üstü hale getirildiği, siyasal bütünleşmeye geçiş öncesi durumu yansıtan bir ekonomik bütünleşme şeklidir³¹.

Serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği ve ortak pazar, uluslararası ekonomik entegrasyon temelinde, üyeler arasında dış ticarete konan engelleri kaldırmayı hedeflerken ekonomik ve parasal birlik, uluslararası ekonomik politikaların birlikte

²⁶ Ali A. Demirhan, "Ekonomik ve Parasal Birlik Sürecinde Avrupa Para Sistemi, Maliye Yazıları, Sayı 36, 1992, s. 61.

²⁷ Nilgün Arısan, "Euro ve Euro'nun Türkiye Üzerindeki Olası Makro-Ekonomik Etkileri", *İktisat İşletme ve Finans*, Sayı: 159, Yıl: 14, Haziran 1999, s. 49.

²⁸ Bayraktutan, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme*, s. 16.

²⁹ Uyar, a.g.m., s. 11.

³⁰ Gürkan Çelebicin, "Türk Bankacılık Sisteminin Avrupa Birliğine Uyumu", *Avrupa Birliği El Kitabı*, Ankara: TCMB Yayınları, 1995, s. 261.

³¹ Bayraktutan, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme*, s. 16.

ele alındığı ve her ülkede uyumlaştırıldığı bir ekonomik bütünleşme olarak düşünülebilir³².

Bütünleşmenin ilk aşamaları (STB, GB, OP), büyük ölçüde klasik serbest ticaret çerçevesinde piyasa bütünleşmesine referans yaparken, sonraki aşamalar (EB, PB, EPB, TEB), politika bütünleşmesine referans yapmaktadır. Gümrük birliği ile tam ekonomik bütünleşme arasında problemlere pratik çözümler ve kurumlar üretme ihtiyacı ortaya çıkacaktır.

Bütünleşme, tarafların oyunun kuralları üzerinde anlaşmasını, etkin politika bütünleşmesi ise, ortak kurumlar oluşturularak, ileri bütünleşme aşamalarında egemenliğin, ulusal kurumlardan birlik kurumlarına transferini gerektirir³³. Literatürde bütünleşme biçimleri sınıflandırılırken ortaya konan farklı sıralamalar, bu bağlamda yorumlandığında, bu çalışmada tercih edilen tipolojinin uygun düşeceği sonucuna varılacaktır. Nitekim, ekonomik birlik, ortak pazar ötesinde politika uyumlaştırmasını; parasal birlik, ortak para ve/veya para politikalarını; ekonomik ve parasal birlik bu iki unsurun birlikteliğini içerirken, tam ekonomik birlik ekonomi bağlamında ulusal erkin yerini uluslarüstü otoritelerin almasını anlatmaktadır³⁴. Bir başka anlatımla, tercihli ticaret anlaşmalarından siyasi birlik öncesi son aşama olarak yer verdiğimiz tam ekonomik birliğe ulaşıldıkça, ulusal bağımsızlığın yerini uluslarüstü mekanizmaların aldığı gözlenmektedir.

1.2. Parasal Birlik

1.2.1. Kavram

Parasal birlik, birlik üyesi ülkeler arasında dış işlemlerle ilgili ödemelerin herhangi bir kısıtlama altında kalmadan, serbest bir biçimde sabit tutulduğu ileri düzeydeki bir ekonomik bütünleşme olarak tanımlanabilir³⁵. Böylece parasal birlik, döviz kurlarında birliğin sağlanmasını, sermaye hareketlerine konan tüm kısıtlamaların kaldırılmasını, üye ülkeler arasında konvertibilitenin sağlıklı ve kalıcı

³² Uyar, a.g.m., s.11.

³³ Willem Molle, *The Economics of European Integration*, Dartmouth, 1990, pp. 13-14.

³⁴ Bayraktutan, *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme*, s. 16.

³⁵ Dilek Özbek, "Avrupa Para Birliği: Maliyetlere Yönelik Teorik Yaklaşım ve Değerlendirme", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ocak 1999, s. 75.

bir şekilde gerçekleştirilmesini ve ulusal paraların birbirine çevrilmesinde her türlü kambiyo giderlerinin ortadan kaldırılmasını gerektirir³⁶.

Parasal birlik, tek pazar oluşturma'nın tamamlayıcı ve zorunlu bir unsurudur. Parasal birliğe katılmak ise her şeyden önce siyasi bir karardır. Çünkü parasal birlik, ülkelerin önemli bir bağımsızlık ölçütü olarak gösterilebilecek para basma ile para ve maliye politikalarında söz sahibi olma hakkını, uluslararası bir merkez bankasına devretmesini öngörmektedir³⁷.

Parasal birliği gerek teorik, gerekse uygulamaya yönelik kapsam ve sonuçları bakımından iki şekilde tanımlamak mümkündür³⁸:

a. Tamamlanmamış Para Birliği (Incomplete Monetary Union): Üyelerin aralarında imzaladıkları anlaşmalarla, dış ödemelerle ilgili kuralları belirlediği, para arzı ve döviz kuru politikasında ulusal bağımsızlığın bu kurallarla belirlenen sınırların dışında kullanıldığı bir uygulamadır. 1979 yılında kurulan Avrupa Para Sistemi tamamlanmamış parasal birliği örnek gösterilebilecek niteliktedir.

b. Tamamlanmış Para Birliği (Complete Monetary Union): Birlik üyesi ülkelerin döviz kurlarının bir daha geriye dönülemez şekilde sabitleştirilmesi şeklinde ifade edilebilir. Aynı para birimini kullanmayan ülkelerin tek bir ortak para birimini kullanmayı kabul etmeleri halinde tam bir parasal bütünleşme sağlanmış olmaktadır. Diğer yandan sabit döviz kurunun işleyişinde üyelerin, devalüasyon veya revalüasyona başvurma olanağı ortadan kalkmakta ve bu ileri aşamadaki bütünleşme tamamlanmış para birliği adını almaktadır. Avrupa Para Birliği'ni, tamamlanmış para birliğine örnek olarak göstermek mümkündür.

1.2.2. Parasal Birliğin Oluşma Şartları

Parasal birliğin gerçekleşmesi açısından aşağıda sayılan şartların oluşmuş olması önemlidir:

- i. Parasal birliğin gerçekleştirilmesinde döviz kurlarının sabitlenmiş olması birinci şarttır. Döviz kurlarında birliğin sağlanmış olması, üye ülkeler

³⁶ Okan H. Aktan, *Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1983, ss. 15-16.

³⁷ Helmut Schlesinger, "On the Way to a New Monetary Union: The European Monetary Union", *Federal Reserv Bank of St Louis*, May/ June 1994, p. 4.; Yılmaz, a.g.m., s. 10.

³⁸ Özbek, a.g.m., ss. 75-76.

arasında konvertibilitenin tamamen sağlanmasına, sermaye hareketlerinde kontrollerin kaldırılmış olmasına ve üye ülke paralarının dönüşüm maliyetlerinin kaldırılmış olmasına bağlıdır. Parasal birlik sürecinde birliğe üye ülkeler, ulusal paraları arasında kurların dalgalanma marjını ortadan kaldırarak sabit kur sistemi uygulamaktadırlar. Birlik dışındaki ülkelerin ulusal paralarına karşı ise paralarını dalgalanmaya bırakabilirler. Bu bakımdan para birliğinin optimum para sahası ile yakın ilişkisi vardır³⁹.

- ii. Para birliğinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, birlik içinde tam bir konvertibilitenin varlığını gerektirmektedir. Tam konvertibilite olmadan birlik içinde ortak döviz rezervleri fonu ve borç tasfiye sisteminin işlemesi mümkün değildir.
- iii. Birlik içinde üyelerden birinin veya birkaçının devamlı suretle ödemeler bilançosu açığı vermesi durumunda, bilanço dengesizlikleri olan üyelerin bu dengesizlikleri giderebilmeleri için izledikleri para ve maliye politikaları arasında mutlaka bir koordinasyonun sağlanmış olması gereklidir. Bundan dolayı para birliği, birliğe dahil ülkelerin kararlarının aynı doğrultuda olmasını gerektirir⁴⁰.
- iv. Birliğe üye ülkelerin döviz rezervlerinin ortak bir fonda toplanması, para birliği için diğer önemli bir şarttır. Bu fonun yönetimini üstlenecek bir merkez bankası kurulmalıdır. Fon, birlik üyesi ülkelerin karşılaşacakları geçici nitelikteki ödemeler dengesizlikleri açıklarını kapatmada kolaylık sağlayacaktır. Bu çerçevede merkez bankası birliğe üye ülkeler arasındaki kurların sabit tutulabilmesi için döviz piyasasına müdahale edebilecek ve birlik parasının diğer paralara karşı serbestçe dalgalanmasını sağlayacaktır. Birlikte tek bir merkez bankası ve onun çıkaracağı tek bir ortak para biriminin varlığı, izlenecek para politikası ile ilgili kararların bankaca

³⁹ Rıdvan Karluk ve Özgür Tanus, "Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği", Eskişehir: **Eskişehir İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XIV, Sayı 1-2, 1998, ss. 263-264. Optimum para sahası, döviz kurları geri dönülemez bir biçimde sabitlenen ve birleştirilecek olan bir ya da bir den çok paranın optimal coğrafi boyutu ya da kapsamı şeklinde tanımlanabilir. Optimum para sahasının kapsamı, tek parayı benimseyen veya döviz kurlarını geri dönülemez bir biçimde sabitleyen bağımsız ülkeler tarafından belirlenir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Francesco P. Mongelli "New Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling Us?", **European Central Bank Working Paper Series**, No: 138, April 2002, p. 7.

⁴⁰ Yüksel Birinci, **Euro'nun Uluslararası Finansal Piyasalar ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri**, 1.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, s. 7.

alınmasını gerektirmektedir. Ülke merkez bankaları birlik merkez bankasının şubeleri gibi faaliyet gösterirler⁴¹.

- v. Para birliğinin oluşabilmesi için gerekli diğer bir şart ise, üye ülkelerin para alanındaki ulusal egemenliklerinden vazgeçmesi ve birlik içerisinde tek bir para biriminin kullanılmasıdır⁴².

1.2.3. Parasal Birliği Zorlaştırıcı Etmenler

Parasal birliğinin gerçekleşmesi için gerekli olan şartların yanı sıra, parasal birliği kurma yönündeki eğilimleri zorlaştırıcı bazı etmenlerin olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Parasal birlik kurmayı zorlaştırıcı bu etmenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- i. Ülkeler parasal işleri ulusal bağımsızlıkları ile ilişkilendirirler. Daha fazla bütünleşme ulusal erkin uluslararası kurumlar lehine terkine sebep olur⁴³. Ülkeler bu alana kendileri dışında bir gücün karışmasını hoş karşılamazlar. Roma Antlaşmasında, topluluk üyelerinin döviz kurlarını ayarlama yetkisini kısıtlayan bir hükmün olmaması, dış ödeme zorlukları ile karşılaşan üyelere verilmesi gereken kredilerde topluluğun her üyesinin katkıda bulunmasının zorunlu olmaması, bu yaklaşımın bir neticesi olarak düşünülebilir⁴⁴.
- ii. Üye ülkelerin ekonomik ve sosyal koşullarındaki farklılıklar, parasal birlik sürecinin uzun ve aşamalı olmasına yol açar. Birliğe üye devletlerin ekonomik ve parasal birliğin önkoşullarını yerine getirmekte zorlanmaları da bu çerçevede ele alınabilir. Yani döviz kurlarında istikrar sağlanması, enflasyon oranları arasında büyük farkların olmaması, kamu açıkları gibi fiyat ve döviz kuru istikrarı açısından problem yaratabilecek ekonomik değişkenlerin uyumlulaştırılması önem arz etmektedir⁴⁵.
- iii. Dünya ekonomisindeki olumsuz gelişmeler, parasal birliği güçleştirebilmektedir. Yine Avrupa Para Birliği'nin gerçekleştirilmesi sürecinde yaşanan, uluslararası para sisteminin çökmesi, petrol bunalımı, ekonomik durgunluk ve döviz spekülasyonu gibi olumsuz bazı gelişmeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir.
- iii. Güçlükler karşısında ortak bir cephe oluşturma istencinin zayıf olması da parasal birliği zorlaştırıcı bir etmendir.

⁴¹ Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, ss. 449- 452.

⁴² Cihan Dura, "Avrupa Para Birliğine Doğru (1957-1997)", *Maliye Dergisi*, Sayı: 126, 1997, s. 49.

⁴³ Howard M. Wachtel, "Maastricht: A Bridge Too Far", www.tni.org/archives/wachtel/bridge.pdf.

⁴⁴ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5.b., İstanbul: Beta Yayınevi, 1998, s. 219.

⁴⁵ YKB, *Kırk Soruda Avrupa Birliği ve Türkiye*, http://www.ykb.com.tr/euro/kirk_soru.html, (28 Şubat 2003), s. 2.

- iv. Hukuksal altyapının yetersizliği de parasal birliği güçleştirici bir diğer etmen olarak nitelendirilebilir. Nitekim Roma Antlaşması'nda bu durumu gözlemlemek mümkündür⁴⁶.

1.2.4. Parasal Birliğin Avantajları

Ülkelerin bağımsızlık simgesi olarak kabul ettikleri ulusal paralarından vazgeçmeleri oldukça zordur. Parasal birliğin faydalarını ampirik olarak ölçmek zor olsa da, Avrupa Birliği Komisyonu'nun daha 1990'larda yaptığı bir çalışmaya göre, Avrupa para birliğinden, AB GSMH'nin % 0,5'i düzeyinde faydalanılacağı tahmin edilmiştir⁴⁷. Avrupa Birliği ölçeğinde büyümenin % 2 civarında olduğu düşünülürse bu hiç de ihmal edilebilir bir rakam değildir. Dolayısıyla ulusal paralarından vazgeçmeyi kabul eden ülkeler, bazı avantajlarının olacağını düşünmektedirler. Ülkeleri parasal birliğe katılmaya yönelten bu avantajları şu şekilde sıralayabiliriz:

- i. Birlik üyesi ülkelerin rezervleri, ortak rezerv fonunda toplandığından ülkelerin yalnız başına ihtiyaç duydukları fondan daha azına ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla birliğin oluşması ile beraber, hem döviz rezervlerinde bir tasarruf sağlanmış olmakta, hem de birliğe dahil ülkelere birinin dış dengesiyle karşılaşması durumunda bu açığın kapatılması için ortak rezerv fonu kullanılabilir.
- ii. Para birliğinin sağlanması ile birlikte sermaye dağılımında etkinlik sağlanmış olmaktadır. Ortak para birimi, sermayenin dağılımını etkileyen spekülasyonu ortadan kaldırarak bölüşümü iyileştirmektedir.
- iii. Parasal birliğin ekonomik gücü, ortak para birimini, özellikle diğer güçlü paralar karşısında kuvvetlendirmektedir. Bu değer her üye ülkenin kendi ulusal parasından değer olarak yüksektir⁴⁸.
- iv. Para birliğinin tamamlandığı ülkelerde dikkati çeken bir başka nokta ise, artan fiyat şeffaflığıdır. Böylece ürün fiyatları doğrudan karşılaştırılabilir⁴⁹.

⁴⁶ Cihan Dura ve Hayriye Atik, *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yay, 2000, ss. 75-76

⁴⁷ EC Commission, "One Market, One Money. An Evaluation of the Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union", *European Economy*, Volume: 44, 1990.

⁴⁸ Gerhard Fink and Dominick Salvatore, "Benefits and Costs of European Economic and Monetary Union", *The Brown Journal of World Affairs*, Volume: VI, Issue 2, Summer/Fall 1999, ss. 187-188.; Birinci, a.g.e., ss. 12-14.

⁴⁹ Hüseyin Özdeşer, "European Monetary Union, Euro and Impacts of Euro on TRNC Economy Based on A Possible Membership of TRNC to EMU", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Haziran 2002, ss. 97-98.

- v. Para birliğine dahil ülkeler arasında döviz kuru dalgalanmalarının yarattığı güvensizliğin ortadan kalkmasıyla, reel faiz hadlerinde bir düşme olması beklenmektedir. Reel faiz hadlerindeki düşme ise, yatırımlarda ve sermaye birikiminde bir hızlanmaya, dolayısıyla üretim ve milli gelirin artmasına yol açmaktadır⁵⁰. Böylece dünya üretiminde önemli bir paya sahip olan çok uluslu şirketler döviz kuru risklerinden korunma imkanı bulmakta⁵¹ ve uluslararası parasal şokların olumsuzlukları ortadan kalkmaktadır⁵².
- vi. Tek paraya geçişle birlikte, üye ülkeler arasındaki ticari işlemler ve yatırımlar daha da kolaylaşmaktadır. Üye ülkeler arasındaki ticaretin maliyeti azalacaktır. Hem zaman hem de nakit açısından tasarruf sağlanmaktadır. Örneğin birliğe üye ülkeler arasında kambiyo işlemlerine gerek kalmamakta, paranın enformasyon maliyetinde de bir azalma görülmektedir.
- vii. Tek paranın kullanımı ile sermaye pazarlarının boyutlarında meydana gelen genişleme, uluslararası rekabette birlik üyesi ülkelerin daha avantajlı bir konuma gelmesinde rol oynamaktadır⁵³. Finansal ve mali piyasalarda, özellikle bankacılık ve sigorta sektöründe, tek para üzerinden rekabet edileceğinden dolayı faiz oranlarında bir düşüş, kalite ve seçeneklerde bir artış gözlenmekte, tahvil ve hisse senetleri piyasası çok daha likit ve büyük olmaktadır. Firmalar hisse senetlerini ya da tahvillerini tek para üzerinden daha büyük bir mali piyasaya sunma imkanı bulmakta, dolayısıyla hem firmalar, hem de tüketiciler için çok daha iyi koşullarda, çok daha kolay finansman sağlama olanağı doğmaktadır⁵⁴.
- viii. Yine bankacılık alanında, son yıllarda hızlanan birleşmelerin tek para birimine geçiş ile birlikte, artacak rekabet ortamı nedeniyle daha da

⁵⁰ Meral Gezgin Eriş, "Avrupa Birliği Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefleri ve Türkiye'nin Konumu" (Panel), **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını**, 28 Mart 1997, s. 21.

⁵¹ Pula Croati, "Exchange Rate Mechanism and Internationalisation Strategies of Multinational Companies", **Abstract prepared for the International Conference on Globalization and Entrepreneurship: Fears, Challenges and Opportunities**, Apri 124-26, 2003. p.2.

⁵² Luca A. Ricci, "A Model of Optimum Currency Area", IMF Working Paper, 1997, p. 9.

⁵³ İhsan Ersan, "Avrupa Para Birliği (EMU) ve Euro Üzerine", **İktisat Dergisi**, Sayı:387, Şubat-Mart 1999, s. 21., <http://www.ml.com/woml/forum/pdfs/emu.pdf>. "EMU: The Shape of Things to Come", **Merrill Lynch Forum**, p. 5.

⁵⁴ Ali Haydar Bayar, "Avrupa Para Birliğinin Önemi", **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Nisan 1998, ss. 32-33.

hızlanması ve mevcut bankaların bir çoğunun birleşerek yerlerini uzmanlaşmış daha az sayıda bankaya bırakmaları ve şube sayısında kayda değer bir azalma olması beklenmektedir⁵⁵.

- ix. Parasal birlik, ülkelerin kredibilitesini sağlayacak ve özellikle küçük ülkeler açısından büyük ülkelerin kredibilitesini ödünç alma imkanı ortaya çıkaracaktır⁵⁶. Kredibil koşullarda, spekülörlerin herhangi bir ulusal paranın değer kaybedeceği yönündeki beklentileri ile ortaya çıkan spekülatif ataklar, tek bir para biriminin kullanılması ile birlikte ortadan kalkacaktır. Fiyat ve faiz oranı istikrarlı kılındıkça, firmalar için yatırım iklimi güvenli hale gelecek, özellikle küçük açık ekonomiler bakımından parasal birlik ihracatçı, ithalatçı ve yatırımcılar için döviz kuru istikrarı sağlayacaktır⁵⁷.
- x. Parasal birlik içindeki daha fazla bütünleşme ve işbirliğinin getirdiği politik kazançlar yine önemli bir avantajdır⁵⁸. Aynı zamanda güçlü bir ortak paranın varlığı diğer güçlü paraları politika koordinasyonuna zorlayacaktır⁵⁹.
- xi. Son olarak, tek paranın geçerli olması, paranın değişim aracı, hesap birimi ve tasarruf aracı olma fonksiyonunu daha güçlü bir şekilde yerine getirmesine katkıda bulunmaktadır⁶⁰. Diğer taraftan belirtilmesi gereken bir husus ise, sayılan bu avantajların ülkeler arasındaki ticaretin hacmi ile doğru orantılı olduğudur⁶¹.

1.2.5. Parasal Birliğin Dezavantajları

Parasal birlik üyelerine sağladığı avantajlar yanında bazı maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Parasal birlik maliyetleri Optimum Para Sahası Teorisi

⁵⁵ R. Tuna Turagay, "Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği ve Euro", *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 10, Temmuz 1998, s. 63.

⁵⁶ Sirkka Hamalainen, "European Economic and Monetary Union", *European Monetary Bank*, 25 February 1999, p. 2.

⁵⁷ Ercüment Baran, "Avrupa Para Birliği Sürecinde Euro ve Euro'nun Muhtemel Finansal Maliyetleri", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 111, Yıl:10, Mart 2002, s. 119.

⁵⁸ Patrick Minford, "The Costs and Benefits of Economic and Monetary Union to the UK Economy-the Fifth Tests", <http://www.euro-know.org/bforsEMUTEST5r8.pdf> (1 Haziran 2003)

⁵⁹ Yoh Kurosawa, "European Monetary Integration", *Japan Economic Research Institute*, November 1998, p. 2.

⁶⁰ Defne Ata ve H. Serkan Silahşör, *Parasal Birlik Avrupa Para Birliği ve Türkiye*, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Yayını, 1999, ss. 19-20.

⁶¹ Ricci, a.g.m., s. 9.

kapsamında, 1960'lı yıllarda öncelikle Mundell (1961), McKinnon (1963) ve Kenen (1969) tarafından ele alınmıştır. Daha sonra bu konuda yeni teoriler de geliştirilmiştir⁶². Maliyetler çeşitli ülkelerin şoklara adaptasyon kabiliyeti ile ilgilidir. Dolayısıyla her ülkenin parasal birliğe geçmesiyle birlikte katlandığı maliyet aynı olmayacaktır⁶³. Bu çerçevede parasal birliğin dezavantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- i. Para birliğine katılan ülkeler, karar verme güç ve yetkilerini uluslarüstü bir otoriteye devretmek zorundadırlar. Para politikalarını bağımsız bir şekilde belirlemede giderek daha dar bir esnekliğe sahip olmaktadır. Dolayısıyla birlik içerisinde bağımsız bir para ve döviz kuru politikası izleyemezler. Üyelerin meydana gelecek iç dengesizliklerle mücadele etme olanağı ortadan kalkmış olmaktadır⁶⁴.
- ii. Para birliğine dahil olan ülkeler, kendi enflasyon hızını seçemeyeceğinden, seçilen para arzı artış hızı, bazı ülkeler açısından optimal olmayabilir. Dolayısıyla birliğe üye ülkeler istemedikleri bir enflasyon veya işsizliğe katılmak zorunda kalabilirler⁶⁵.
- iii. Para birliğine katılan ülkelerin, parasal egemenlik haklarından vazgeçmek zorunda olmaları, parasal araçları kullanmaksızın kamu maliyesinin daha zor yönetilir bir nitelik kazanmasına neden olmaktadır. Böyle bir durumda para birliğine üye ülkelerden bazıları aşırı bir borçlanmaya zorlanabildiği gibi, sürdürülemez bir borçlanma politikasına da kalkışabilir. Üye ülkelerden birinde meydana gelebilecek bütçe açıkları ve kamu borçlanması, birliğin genel para politikasına olan güvenilirliğin kaybolmasına veya diğer ülkelerin zor durumdaki ülkeye yardım etmek zorunda kalmalarına neden olabilmektedir⁶⁶.

⁶² Özбек, a.g.m., s. 76.

⁶³ Warwick J. McKibbin and Thomas Bok, "The European Monetary Union : were there alternatives to the ECB? A quantitative evaluation", *Journal of Policy Modeling*, 23(2001), p. 776.

⁶⁴ Erdiñç Telatar, Hasan Kazdağlı ve Funda Erdoğan, "Parasal Birliğe Katılmanın Para Politikası Açısından Analizi", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, 1996, s. 294.

⁶⁵ Emin Ertürk, *Uluslararası İktisat*, İstanbul: Ekin Kitabevi, 1996, s. 194.

⁶⁶ Ayşe Günay ve Ahmet Özen, "Avrupa Birliği'nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi" *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2 2002, s. 76.

- iv. Para birliğine dahil olan ülkeler, hem sabit kur sistemlerini korumak için enflasyon oranlarını, hem de sermaye piyasaları liberalleştiği için karşılık oranlarını düşürmek zorunda kalmaktadırlar. Dolayısı ile özellikle yüksek enflasyon ve karşılık oranları ile önemli ölçüde senyoraj geliri elde eden bazı birlik ülkelerinin, düşük enflasyon ve karşılık oranları nedeniyle senyoraj gelirlerinde meydana gelen azalmadan dolayı refahları olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu durumda refah kaybına uğrayan ülkeler, enflasyon vergisi yerine dolaysız ve dolaylı vergileri artırma yoluna gitmektedirler⁶⁷.
- v. Para birliğine dahil ülkeler arasındaki ekonomik büyüme oranlarının farklılığı, parasal birliğin etkinliğinin azalmasına yol açmaktadır. Örneğin, A ülkesinde GSYİH'nın yılda yüzde 5 ve B ülkesinde GSYİH'nın yüzde 3 oranında arttığını varsayarsak, her iki ülkenin de ithal ettiği malların birim gelir esnekliğine sahip olduğu varsayıldığında, A ülkesinin dış ödemeler dengesinde bir açık oluşacağı sonucuna varılabilir. Çünkü A ülkesinin ithalatı, ihracatından (iki modelli bir ülkede B ülkesinin ithalatı) daha yüksek oranda artmaktadır⁶⁸.
- vi. Ayrıca nominal döviz kurlarının terk edilmesi ve fiyat düzeyinin eşitlenmesi sonrasında, reel süreçlerde meydana gelen uyum problemleri bir maliyet unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Ücretlerin rijit olması durumunda, üretimdeki farklı verimlilik düzeyi işsizliği arttırmakta; öte yandan para birliğinde, bölgeler arasında meydana gelen dengesizliklerin artması fakirleşmeyi arttırarak ek maliyete sebep olmaktadır⁶⁹. Neticede parasal birlik, küçük ve dışa açık ekonomiler için fazla bir maliyete sebep olmaz iken, dışa kapalı ekonomiler için önemli bir maliyet unsuru oluşturmaktadır.
- vii. Son olarak bir dinamik bir maliyet olmayan, parasal birliğe geçişte makinelerde gerekli teknik değişikliğin yapılması, sözleşmelerin yeniden

⁶⁷ De Cecco, M. and Giovanni, "Does Europe Need Its Own Central Bank", **A European Central Bank Perspectives on Monetary Unification after ten years of the EMS**, ed. M. De Cecco ve A. Giovanni, Cambridge University Press, U.K., 1990, p. 6. dan aktaran, Emine Bilgili, "Avrupa Parasal Bütünleşmesinde Senyoraj Problemi", **Maliye Dergisi**, Sayı: 126, Eylül- Aralık 1997, s. 102.

⁶⁸ P. Romer, "Increasing Returns and Long- Term Growth", **Journal of Political Economy**, June, 1986, p. 92 den, Özbek, a.g.m., s. 80.

⁶⁹ Birinci, a.g.e., s. 15.

düzenlenmesi gibi yönetimsel ve hukuksal bazı mikro maliyetleri içeren statik maliyetleri de belirtmek gerekmektedir⁷⁰.

1.2.6. Parasal Birlik Uygulamasına Örnekler

Parasal birlik kurma yönündeki denemelerin tarihini orta çağa kadar götürmek mümkündür. Bunlardan bir kısmı kısa bir sürede olsa para birliği kurmayı başarabilmiş, bir kısmı başaramamış diğer bir kısmı ise sadece düşünsel boyutta kalmıştır. Bu çerçevede parasal birlik uygulamalarını çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Bu çalışmada parasal birlik uygulamalarını örneklendirirken yapılacak sınıflandırma; ulusal sınırlar içerisinde gerçekleştirilen para birlikleri ve ülkeler arasında gerçekleştirilen para birlikleri şeklinde olacaktır.

1.2.6.1. Ulusal Sınırlar İçinde Gerçekleştirilen Para Birlikleri

Ulusların feodal devlet düzeninden ulusal devlet yapısına geçişleri sürecinde, bir çok parasal bütünleşme örneği görülmektedir. Bunlara örnek olarak Almanya, İtalya ve Japonya para birliklerini göstermek mümkündür.

1871’de Almanya’da II. Reich kurulduğunda gümrük birliği (Zollverein) gerçekleştirilmişti. Zollverein, üye ülkelerin arasındaki engellerin kaldırılarak ticaretin gelişmesine ve ekonomilerin bütünleşmesine büyük ölçüde katkıda bulunmuş, fakat parasal bütünleşme alanında fazla bir mesafe alınamamıştır. Yerel idareler tarafından çıkarılan çok sayıda para paritelerinde meydana gelen değişimler, birbirlerine çevrilmelerinde yaşanan sıkıntılar gibi nedenlerle ticaret önünde engel oluşturmaktaydı. Bunun üzerine 1837’de önce güney eyaletleri sonrada kuzey eyaletleri kendi paralarının paritesini belirlemişlerdir. Daha sonra Dresven Konvansiyonu ile güney eyaletlerinin “Florin”i ile kuzey eyaletlerinin “Thaler”i arasında kur ilişkisi, Köln gümüş markı esas alınarak yeniden belirlenmiştir⁷¹. Fakat 1871’lere gelindiğinde ülkede, yedi ayrı para bölgesi ve birbirinden bağımsız hareket ederek para çıkarma yetkisine sahip olan 33 banka bulunmuştur. Yeni Reich’in kurulması ile eyaletler kendi paralarının ötekiler karşısındaki değerini belirlemişler ve Reich’i altın standardına dayalı ortak bir para birimi olarak kabul etmişlerdir. Otuz üç bankadan biri olan Prusya Bankası, 1875’de Reichbank olarak

⁷⁰ Mongelli, a.g.m., s. 35.

⁷¹ Okan H.Aktan, **Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi**, (Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1979), s. 16.

düzenlenmesine rağmen para çıkarma yetkisinin münhasıran bu bankaya bırakılması 1935 yılını bulmuştur⁷².

İtalya'da, Sardinya Krallığı'nın politik birliğinin kurulmasıyla, Sardinya'nın gümrük tarifeleri bütün ulusa yaygınlaştırılarak bir gümrük birliği kurulmuştur. Öbür taraftan piyasada Piemonte ve Toskana'nın iki ayrı lirası, Avusturya Florini, Sicilya Dukası ve Papalık Devletlerinin "Scudo Romano"su dolaşmaktaydı. Para birliğini sağlamak amacıyla ondalık sisteme dayalı olan Piemonte Lira'sı, standart para birimi olarak kabul edilmişti. İtalya 1865'de Latin Para Birliği'ne katılmıştır. Sardinya Ulusal Bankası'nın, hızlı bir gelişme katedip iki Toskana bankasını devir alması ile 1893'de İtalya Bankası "de facto" merkez bankası durumuna gelmiştir. Yasayla bu bankaya para çıkarma yetkisinin verilmesi ise 1926 yılını bulmuştur.

Japonya'da 1868 Meji Restorasyonu öncesinde merkezi feodal hükümet, para çıkarma yetkisine de sahipti. Merkezi hükümetten izin almak kaydıyla, mali güçlüklerin karşılanması amacıyla yerel feodal lortlara para çıkarma yetkisi verilmiş; bunun neticesinde kısa bir süre sonra 244 eyalette 1700 çeşit para dolaşıma çıkmıştı. Meji Restorasyonu ile birlikte, merkezi hükümet ondalık sistemi kabul ederek, yeni bir para birimi olarak Yen'i kabul etmiş ve para çıkarma yetkisi yeni kurulan ulusal bankalara bırakılmıştı. Fakat konvertibil olmayan kağıt paraların aşırı bir biçimde piyasaya sürülmesini takip eden enflasyonist bir dönemden sonra, 1882'de, para basma yetkisine münhasıran sahip olan Japonya Bankası kurulmuştur⁷³.

1.2.6.2. Ülkeler Arasında Gerçekleştirilen Para Birlikleri

Tarihte ulusların feodal düzenden ulus devlet yapısına geçişinde gözlenen parasal birliklerin yanı sıra, ülkeler arasında gerçekleştirilen para birlikleri de görülmektedir. Bunlara örnek olarak Avusturya-Alman Para Birliği, Latin Para Birliği, İskandinav Para Birliği ve İngiltere-İrlanda Para Birliği örnek olarak gösterilebilir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, ekonomik ve mali ilişkilerini geliştirmek için 1857'de Zollverein ile bir anlaşma imzalamış, Zollverein'in kuzey ve güney eyaletleri paraları ile Avusturya parası arasındaki kurları sabit bir şekilde belirleme çabası içerisine girmişti. Fakat bu girişim, Zollverein eyaletleri ile

⁷² Nahit Töre, *Avrupa Para Birliği*, Ankara: ATAUM, Ekim 1989, s. 3.

⁷³ Aktan, *Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi*, 1979, ss. 17-18.

Habsburg İmparatorluğu'nu kapsayan alanda tek bir para birimi oluşturma amacı yerine, sözde döviz kuru birliği amaçlamıştı. Avusturya hükümetinin, 1857 anlaşmasına aykırı olarak değeri sürekli düşen parasını dolaşımında bırakması nedeniyle, bu girişim Avusturya-Macaristan ve Prusya arasındaki hegemonya mücadelesine maruz kalmış ve on yıl kadar uygulama imkanı bulabilmiştir⁷⁴.

19. yüzyılda kurulan bir başka para birliği ise, Fransa, Belçika, İtalya ve İsviçre arasında kurulan Latin Para Birliği'dir. Daha sonra Yunanistan'ın da katıldığı birlik içerisinde her üye para basma yetkisine sahipti⁷⁵. Latin Para Birliği, 19.yüzyılın ortalarında Amerika ve Avustralya kıtalarında keşfedilen yeni altın madenlerinin, altın fiyatlarını düşürmesi, buna bağlı olarak piyasalarda altın/gümüş değer oranı değişirken, Fransa'da resmi oranın değişmemesi sonucu ortaya çıkmıştır. Böylece Fransa'da altının aşırı değerlenirken gümüşün ucuzlaması, gümüş sahibi tasarrufları yabancı ülkelere giderek tasarruflarını daha yüksek bir fiyattan çıkarmaya yöneltmiştir. Fransa'nın bimetalist sistemini benimseyen İsviçre, Belçika ve İtalya gibi ülkelerin bu gelişmelerden rahatsız olmaları neticesinde, 1865 yılında imzalanan bir konvansiyon ile Latin Para Birliği kurulmuştur.

1870 yılında Latin Para Birliği'nin kurulmasına neden olan gelişmeler bu defa gümüş aleyhine gelişmiştir. Yani Gresham Kanunu tekrar gündeme gelmiştir. Yeni bulunan gümüş yatakları ve Uzak Doğu ile artan ticaret neticesinde piyasada gümüş arzı artmış; dolayısıyla resmi altın/gümüş paritesi yine piyasa koşullarına ayak uyduramadığından, Fransa'da altın yurt dışına kaçarken, yurt içine ciddi gümüş girişi söz konusu olmuştur. Bu gelişmelerin neticesinde önce Fransa ve Belçika gümüş para basımına bir kısıtlama getirmiş, daha sonra ise birliğe dahil tüm ülkelerde gümüş para basımı durdurulmuştur. Almanya'nın ve ABD'nin altın standardını kabul etmeleri sonucunda, Latin Para Birliği uzun tartışmalardan sonra lağvedilmiştir⁷⁶.

1870'lerde Latin Para Birliği'ne benzer bir şekilde İsveç, Danimarka ve Norveç arasında İskandinav Para Birliği kurulmuştur. Bu ülkelerde bütün bankalar başa baş değerinden banknot kabul ettiği gibi, ufaklık paralarda dahil madeni paralar

⁷⁴ Emre Gönen, "Avrupa Tarihinde Oluşturulan Ekonomik Bütünleşmeler ve Para Birlikleri", **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı: 36, Yıl: 6, Kasım-Aralık 2000, s. 189.; Aktan, **Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi**, 1979, ss. 18-19.

⁷⁵ Töre, "Avrupa Para Birliği", s. 3.

⁷⁶ Gönen, a.g.m., ss. 189-190.

dolaşım hakkına sahipti. 1905' e gelindiğinde döviz kurlarının da kote edilmesi ile birlik tamamlanmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın artan ihtiyaçlarının karşılanmak istenmesi ve yetersiz altın stokları bazı sorunlara neden olmuştur. Ülkeler paralarının değerini düşürmüş; Kron fiyatı sabit olduğu için parasının değerini düşüren ülkeler altının resmi ucuz fiyatından altın alıp, İskandinavya parasıyla değiştirmeye başlamışlardır. İskandinavya'da artan para arzı enflasyona neden olmuş; daha sonra altın standardına dönme girişimleri ise enflasyonu önleyememiştir. 1916'da İsveç belirlenmiş sabit fiyattan altın alma hakkı vermiş, Hollanda ve Norveç ise paralarını daha fazla devalüe ettikleri için ellerindeki altınları İsveç'e götürmüşlerdir. Birliğin kuruluş amacına aykırı olan bu uygulama 1917'de kaldırılarak sınırsız altın ithali yasaklanmıştır. 1924'lere gelindiğinde diğer üyelerin dolaşımdaki bulunan ufaklık paraları da İsveç'e sevk etmesi üzerine, bu paraların da İsveç'e girmesi yasaklanmış ve birliğin sonu olmuştur⁷⁷.

1801'de İrlanda ve İngiltere Parlamentolarının birleşmelerini takiben, her iki ülke paralarını birleştirmiştir. 1826'da gerçekleştirilen İrlanda-İngiltere Para Birliği sonrasında 1950'lere kadar, İrlanda'dan İngiltere'ye tek yönlü olarak emek ve sermaye akımı olmuş, dolayısıyla işsizlik ve ekonomik durgunluk meydana gelmiştir. 1960'larda ise İrlanda ekonomisi gelişme kaydetmiş, bu gelişme daha çok ekonomi politikalarındaki değişikliklerin bir sonucu olmuştur.

Bir diğer para birliği ise, Belçika-Lüksemburg para birliğidir. Bu parasal birlik, ekonomik birlikle beraber kurulmuş, sabit pariteler, tek merkez bankası gibi ortak politika oluşturan kurumlar oluşturmuşlardır. Lüksemburg'un parası olmadığı için bu birlik çerçevesinde Lüksemburg, Belçika Merkez Bankası'nın çıkarttığı paraları yani Belçika franklarını kullanmıştır. 1922'den 1999'a, kadar devam etme imkanı bulmuştur⁷⁸.

İngiltere-İrlanda ve Belçika- Lüksemburg para birliği örnekleri, yakın tarihe kadar devam etmiş ve varlığını halen devam ettiren Avrupa Para Birliği'ne ışık tutmuştur⁷⁹.

⁷⁷Emin Ertürk, *İktisadi Birleşmeler Teorisi*, 2.b., İstanbul:Alfa-Aktüel Yayınları, 1998, ss. 151-152.

⁷⁸ Nahit Töre, "Yeni Bir Dünya Parası: Euro", (26. 05. 2003.) s. 3.

<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/eurokitap/yenipara.doc>

⁷⁹ Aktan, *Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi*, 1979, ss. 21-27.

Yukarıda bahsedilen ülkelerden birçoğu şu anda Avrupa Para Birliği'ne dahil bulunmaktadır. Parasal birlik uygulamaları için gösterilebilecek en iyi örnek Avrupa Para Birliği'dir. Burada tartışılmayan Avrupa Para Birliği, ikinci bölümde ayrıntıları ile ele alınacaktır.

II. BÖLÜM

AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN GELİŞİMİ VE AVRUPA'DA PARASAL BİRLİK

Birinci Bölüm'de ekonomik bütünleşmenin aşamaları teorik çerçevede açıklanmaya çalışılmış, çalışmanın amacı açısından taşıdığı önem dolayısı ile “parasal birlik” kavramı ayrıca ele alınmıştır. Bu bölümde ise, çalışmanın temel dayanağı olarak Avrupa da parasal birlik olgusu üzerinde durulacaktır. Bunun için öncelikle Avrupa bütünleşmesinin tarihi gelişimi ele alınacak, daha sonra Avrupa'da parasal birlik sürecinin geçirdiği aşamalar açıklanacaktır.

2.1. Avrupa Bütünleşmesinin Tarihi Gelişimi

Avrupa bütünleşmesinin tarihi kökleri 13. ve 14. yüzyıla dayanıyor gibi görünse de, referansları itibariyle Yunan, Roma ve Hıristiyanlık hatıraları taşıdığı için çok daha uzun bir gelişim sürecine sahiptir¹. Tarihsel süreçte bütünleşmiş Avrupa ideolojisi, uzun süren savaflara, kıtanın bölünmüşlüğüne, ekonomik ve siyasi felaketlere rağmen hep varolmuştur². Fakat bu yönde görülen somut adımlar ortaçağda daha da belirginleşmektedir. Nitekim Pierre Dubois, Dante, Emeric Cruce, Abee de Saint, Jean Jacgues Rousseau ve Immanuel Kant gibi, dönemlerinin önemli düşünür ve yazarları Avrupa bütünleşmesine temas etmişler; ünlü yazar Victor Hugo, 1848 yılında yazdığı bir eserinde ilk defa “Avrupa Birleşik Devletleri'nden” açık bir biçimde söz etmiştir³.

17. yüzyılda Fransız Emeric Cruse'un “Barış ve Dünya Projesi” ile Alman Leibniz'in Avrupa Birliğine yönelik görüşleri, bu düşüncenin ilk felsefi temellerini oluşturmuştur.

18. yüzyılda ise Avrupa Birliği düşüncesinin en iyi savunucusu Papaz Saint Pierre olmuştur. “Avrupa'da Barışı Sürekli Kılma İçin Proje” adlı çalışmasında Avrupa ülkelerinin temsilcilerinden oluşan bir senatodan bahsetmiştir⁴. Onun ve

¹ Kenan Gürsoy, “Felsefi Anlamda Avrupa Birliği Fikri”, **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'nin Avrupalılaşma Sorunu Semineri**, Ankara: TCMB Yayını, 1998, s. 61.

² Otmir Issing, “Economic and Monetary Union :Political Priority Versus Economic İntegration?”, **Conference 2001 of the European Society for the History of Economic Thought**, Darmstadt, 23 February 2001, p. 4.

³ Haluk Günöğür, “Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihi Gelişimi (Dünü, Bugünü, Yarını)”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: TCMB Yayınları, 1995, s.13.

⁴ Halim Nezihoğlu, “Avrupa'nın Bütünleşme Sürecinde Avrupa Kimliğine Bir Bakış”, **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı: 36, Yıl: 6, Kasım-Aralık 2000, s. 872.

öncesindeki düşüncelerin de etkisi ile olsa gerek 1848'de İsviçre'de onüç kanton biraraya gelerek "İsviçre Federasyonunu" oluşturmuşlar ve Federasyon sınırları içerisinde malların ve insanların serbest dolaşımını mümkün kılmışlardır⁵. Yine bu dönemde, 1815 Viyana Kongresi sonrasında çok sayıda devlet ve prensliklere bölünmüş durumdaki Almanya, dönemin gelişmiş İngiliz sanayii karşısında kendini korumak zorunda kalmıştır. Bunun için de bu devlet ve prenslikler gümrük duvarlarını bütünüyle kaldırmış⁶, kendi aralarında "Alman Gümrük Birliği" Zolverein'i kurmuşlardır. Ekonomik entegrasyonu aşamalı olarak gerçekleştirmeyi amaçlayan Zolverein, 1848'de parasal konularda işbirliği ve yasalarında uyum konusunda anlaşma sağlayabilmiş, 1857'de ise parasal birlik hedefine ulaşmıştır⁷. Zolverein ile ilk defa devletler üstü bir otorite kurulmuştur. Ancak günümüzden farklı olarak milliyetçi bir zihniyetle Alman prensliklerini bir araya toplayan bir birlik olmuştur⁸.

Bu döneme ait bir birlikde 1838-1870 yılları arasında İtalya'nın Avusturya egemenliğine karşı koymak amacıyla kurduğu "İtalya Birliği'dir". Bu birlik de İtalyan devletçiklerini biraraya getirmeyi amaçlamış miliyetçilik duygusundan hareketle vücut bulmuştur⁹.

Avrupa'yı birleştirme çabaları özellikle iki dünya savaşı sonrası dönemde, hız kazanmıştır. Nitekim I. dünya savaşı sonrasında Kant Koundenhove-Kalergi, Dr. Heerfordt ve Eduart Herriot tarafından "Pan-Avrupa Birliği" fikri savunulmuştur. Bunlardan E. Herriout'un etkisiyle 1922 yılında Belçika-Lüksemburg ekonomik birliği kurulmuştur. Daha sonra bu birliğe Hollanda'nın da katılımı ile "Benelüks" denilen ekonomik bir birlik oluşturulmuştur. Bir anlamda küçük bir pazar sayılan Benelüks, Avrupa Birliği'nin oluşumuna da önemli katkıda bulunmuştur.

II. Dünya savaşından kısa süre sonra Avrupa, daha doğru söylemek gerekirse Batı Avrupa Bütünleşmesi fikri daha da kuvvetlenmiştir. 1946'da İngiltere Başbakanı Sir Winston Churchill, "Avrupa ailesinin yeniden oluşturulmasını istemiş,

⁵ Uğur Kılınç, *Türkiye Avrupa Topluluğu İlişkileri*, Ankara: TOBB Yayınları, 1990, s. 3.

⁶ Veysel Bozkurt, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, Yayın No: 177, 2001, ss. 44-45.

⁷ Ahmet Atılğan, "Avrupa Para Birliği ve Sonuçları", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Sayı:32, Yıl:7, Temmuz 1995, s. 17.

⁸ Ali Özgüven, *Ortak Pazar Tarım Politikası ve Türkiye*, Bursa: B.Ü. İSBF Vakfı, 1982, ss. 5-6.

⁹ İbrahim S. Canbolat, *Uluslararası Sistem, Avrupa Birliği*, 2.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 1998, ss. 74-75.

barış, güvenlik ve özgürlük içinde yaşamayı olanaklı kılacak bir yapı teşkilini öne sürmüştür. Britanya'nın Commonwealth Ülkeleri'nin başı olarak kalmasını önerirken, Almanya ve Fransa'nın başını çektiği bir tür Avrupa Birleşik Devleti kurulmasını önermiştir¹⁰.

1947 yılında Fransa ve İtalya gümrük birliği kurmaya çalışmışsa da, o sırada çalışmaları devam eden Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (Organization for European Economic Cooperation-OEEC) gölgesinde kalmış ve bu konuda mesafe alınamamıştır.

Yine II. Dünya Savaşı sonrasında ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın, Marshall Planı çerçevesinde, savaştan çıkmış Avrupa'nın yeniden inşası için ABD'nin Avrupa'ya yardımda bulunacağını ancak, yardımın daha etkin olması için Avrupalıların dayanışma içinde olmaları gerektiği yönündeki görüşleri, Avrupa'yı bütünleşmeye iten sebeplerden bir başkasıdır. Nitekim bunun neticesinde, 16 Nisan 1948'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur¹¹.

Bu dönemde Avrupa bütünleşmesinde rol alan en önemli isim olarak Jean Monnet gösterilebilir. Monnet, savaş sonrasında Avrupa bütünleşmesini sağlamaya yönelik deneyimlerden de yola çıkarak, "Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT)" isimli uluslar üstü yetki ile donatılmış bir örgüt kurma fikrini ortaya atmıştır. Monnet'in düşüncelerinden esinlenen dönemin Fransız Dışişleri Bakanı, Robert Schuman, 9 Mayıs 1950'de Fransa ile Almanya arasındaki kömür ve çelik kaynaklarının birleştirilmesini ve savaş sanayinin temel girdileri olan bu maddelerin üretim ve kullanımının uluslarüstü bir organın sorumluluğuna bırakılmasını önermiştir. Schuman Planı olarak bilinen bu plana, Almanya'nın kabul etmesinden sonra, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg da olumlu cevap vermiştir¹². Schuman Planına olumlu cevap veren bu ülkeler 18 Nisan 1951 yılında imzalanan Paris Anlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmuşlardır. Altı ülke arasında imzalanan ve 1952 yılında yürürlüğe giren anlaşma, kömür ve çelik

¹⁰ Issing, a.g.m., s. 4.

¹¹ Sedat Murat, **Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000, ss. 12-13.

¹² Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, ss. 2-3.

üretimini bir çatı altında toparlayıp rekabet yerine ekonomik menfaatleri ön plana çıkarmayı amaçlamıştır. Bu anlaşma ile Avrupa Birliği de hukuken doğmuştur¹³.

Bütünleşmeye yönelik atılan ikinci adım 25 Mart 1957'de imzalanan Roma Antlaşması ile kurulan "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'dur (EURATOM)". EURATOM'un amacı atom enerjisinin barışçı yollarla kullanımını geliştirmektir¹⁴.

Yine Roma Antlaşması ile kurulan "Avrupa Ekonomi Topluluğu (The European Economic Community)" Avrupa bütünleşmesi yönünde atılan bir diğer önemli adımdır. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), altı Avrupa ülkesi arasında kömür ve çelikte başlatılan bütünleşme hareketinin ekonominin bütün kesimlerine yayılmasını amaçlamıştır. AKÇT, EURATOM ve AET aynı altı ülke tarafından kuruldukları için bazı organları ortaktı. Üçü de tek bir Parlamento ve Adalet Divanına ve AET ile EURATOM aynı Ekonomik ve Sosyal Komite'ye sahiptiler. Bu toplulukların organları 8 Nisan 1965 tarihinde imzalanan ve 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren Füzyon Antlaşması ile birleştirilmiş ve böylece oluşturulan birlik için Avrupa Toplulukları, Avrupa Topluluğu (AT) veya Topluluk ifadeleri kullanılmıştır. Yine Roma Antlaşması'nın hedeflerinden olan gümrük birliği, altı kurucu üye arasında 1968 yılında, sonradan katılan üç üye arasında 1977 yılında gerçekleştirilmiştir. 1980'li yıllarda ortak pazar hedefini gerçekleştirmek üzere ekonomik, sosyal ve hukuki çalışmalar yapılmış, 14 Haziran 1985'de, gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları dışında dış ticareti zorlaştıran tarife dışı engellerin kaldırılması ile ilgili tekliflerden oluşan Beyaz Rapor yayınlanmıştır.* 1 Temmuz 1987 tarihinde Roma Antlaşması'nda değişiklikler yapan ve para birliği üzerine vurgu yapılan Avrupa Tek Senedi imzalanmıştır. 10 Aralık 1991 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasından sonra, Topluluk, Avrupa Birliği (AB) olarak anılmaya başlanmıştır. Maastricht Antlaşması ile ekonomik ve parasal birliğin koşul ve aşamaları belirlenmiş, bugün itibariyle ekonomik ve parasal birlik gerçekleştirilmiştir¹⁵.

¹³ Murat, a.g.e., s. 14.

*Beyaz Rapor, kaldırılması düşünülen tarife dışı engeller, fiziki engeller, teknik engeller ve mali engeller olmak üzere üç gruba ayrılmıştır.

¹⁴ Nevzat Güran ve İsmail Aktürk, *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, 4.b., Isparta: 1999, s. 245.; Dura ve Atik, *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*, ss.28-29.

¹⁵ Güran ve Aktürk, a.g.e., s. 245.

Avrupa Birliği kuruluşundan günümüze kadar dört ayrı genişleme dönemi yaşamıştır¹⁶:

- i. 1 Ocak 1973 tarihinde, İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmaları ile birliğe üye ülkelerin sayısı dokuza çıkmıştır.
- ii. 1 Ocak 1981 tarihinde Yunanistan, onuncu üye olarak Topluluğa katılmıştır.
- iii. 1 Ocak 1986 tarihinde İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılmasıyla üye sayısı on ikiye çıkmıştır.
- iv. 1 Ocak 1995 tarihinde Finlandiya, İsveç ve Avusturya'nın katılmasıyla üye sayısı 15'e çıkmıştır

Avrupa Birliği'nin yeni genişleme stratejisini oluşturan ve komisyon'un 1997'de açıkladığı Gündem (Agenda) 2000 başlıklı raporu çerçevesinde adaylık için başvuru yapmış 13 ülkeyle, birlik arasında görüşmeler devam etmektedir.

2.2. Avrupa'da Parasal Birlik

Avrupa bütünleşme sürecinde parasal birlik, çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü diğer bütünleşmelerde bu ölçüde bağımsızlıktan vazgeçiş ortaya çıkmamıştır¹⁷. Bununla birlikte, Avrupa'da parasal birlik süreci, bugün gelinen noktaya varıncaya kadar değişik aşamalar geçirmiştir. Avrupa parasal birliğinin tarihini 1950'de oluşturulan Avrupa Ödemeler Birliği'ne (European Payment Union) götürenler de bulunmakla birlikte¹⁸, ekonomik ve parasal birliğe yönelim arzusu ilk defa 1969 Hague Zirvesi'nde telaffuz edilmiş ve nihayet Schiller Raporu, Barre Raporları ve Werner Planı ile şekillenmiştir¹⁹. Bugün varılan noktaya gelinmesi ise değişik aşamalara sahne olmuştur.

Avrupa parasal bütünleşmesinin amaçları, ilkeleri doğrultusunda belirlenmiştir. Bu ilkeler şunlardır:

- i. Bu ilkelerin başında politik ve ekonomik hazırlık gelmektedir.

¹⁶ Murat, a.g.e., s. 15.

¹⁷ Kees, a.g.m., s. 1.

¹⁸ Mark A. Wynne "European Economic and Monetary Union", Research Department Federal Reserve Bank of Dallas, May 14 1998, p. 1.

¹⁹ www.dip-badajoz.es/eurolocal/en/download/emu, "The European Monetary Union", p. 1.

- ii. İkincisi, esas alanlarda gönüllü katılımdır.
- iii. Vetonun eliminasyonu ilkesiyle, katılmayan ülkeler ortak karar süreçlerinden mahrum olmuşlardır.
- iv. Sürekli açıklık ilkesi çerçevesinde daha sonra katılacak ülkeler, aynı koşullarda kabul garantisine sahiptir.
- v. Geri dönülemezlik ilkesi, daha sonra geri çekilmeyi imkansız hale getirmektedir.
- vi. Avrupa para birliğinin üst düzenleyici ilkesi fiyat istikrarına bağlıdır. Bu ilkeden türeyen genel ekonomik politika yükümlülükleri fiyat endeksi ile ölçülen iç fiyat istikrarı amacını destekler²⁰.

Bu çerçevede aşağıda Avrupa'da parasal birliğin tamamlanması süreci ayrıntılarıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Roma Antlaşması

Avrupa entegrasyon sürecinin temelinde Schuman Planı çerçevesinde 18 Nisan 1951 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması yatmaktadır. Bunu 1-2 Haziran 1953 tarihinde Messina Konferansı ile antlaşma kapsamının bütün ekonomik alanları kapsayacak şekilde genişletilmesi takip eder. Bu çerçevede 25 Mart 1957'de Spaak Raporu'na dayanan Roma Antlaşmaları imzalanmıştır²¹. Dolayısıyla "Roma Antlaşmaları, 1957 yılında Roma'da bir araya gelen, daha önce de 1951 yılında AKÇT'yi kurmuş olan altı ülkenin bütünleşme isteklerinin ve bir ekonomik birlik kurma özelemlerinin açık bir ifadesidir." Bundan dolayı, AET'nin ilk genel sekreterlerinden Hallstein bu antlaşmaları, Avrupa tarihinin dönüm noktası ve bütünleşmeye yönelik gerçek bir teşebbüs olarak nitelendirmiştir.

Roma Antlaşmaları esas olarak, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu antlaşmalarından oluşmaktadır. Bunlardan özellikle de AET anlaşması, Paris Anlaşmasına oldukça yakın bir yaklaşım üzerine şekillendirilmiştir²².

²⁰ Kees, a.g.m., ss. 2-3.

²¹ Birinci, a.g.e., s. 21

²² Şaban H. Çalış, *Türkiye- AB İlişkiler: Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim*, Ankara: Nobel Yayınevi, 2001, s. 23.

Roma Antlaşmasında parasal hükümler son derece dağınık bir şekilde düzenlenmiştir. Aslında Roma Antlaşması'nda üyeler arasında para birliği kurulmasına dair açık bir hüküm bulunmamaktadır²³.

Roma Antlaşmasınının 3. maddesinde ekonomi politikalarının koordinasyonuna yönelik mekanizmaların birliğin etkinlikleri arasında yer alacağını belirtmesine karşın makro ekonomi politikalarına ilişkin oldukça sınırlı bir kapsamı vardır²⁴. Antlaşmanın 6. maddesinde de ekonomik ve parasal konularda işbirliği sadece Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun işleyişi ile ilgili olarak ele alınmıştır. Dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise Roma Antlaşmasında topluluk üyelerinin döviz kurlarını değiştirme yetkisini kısıtlayan herhangi bir hükmün olmamasıdır. Parasal ve ekonomik politikalarda koordinasyon sağlanması ve topluluk içerisinde sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasını öngören 67. madde dahi ortak pazarın işleyişini sağlamada kullanılacak bir araç olarak düşünülmüştür. Ödemeler bilançosu dengesizlikleri ile karşılaşan ülkelere verilmesi gereken kredilere diğer ülkelerin katkıda bulunma zorunluluğuna ilişkin herhangi bir hüküm antlaşmada bulunmamaktadır²⁵.

Roma Antlaşmasınının 104. maddesi, sadece üye ülke ekonomileri için iç ve dış dengesizliklerini giderecek ve paralarına olan güveni sürdürecektir bir politika izlemeleri, bu amaçla ekonomi politikalarında azami uyumun sağlanması gerektiğini, bunun için de işbirliği yapmanın zorunlu olduğunu; 107. maddede üyelerin uygulayacakları döviz kuru politikalarının topluluğun ortak çıkarlarını ilgilendiren konulardan olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmalarını; 108. maddede dış ödeme sorunları ile karşılaşan üyelere yardım edilmesini sağlayacak bir mekanizma getirilmesini; 109. maddede söz konusu mekanizma çalıştırılmaz ise, ilgili üye devletlerin gerekli koruyucu tedbirleri alabilmesini ancak bu tedbirlerin ortak pazarın işleyişini aksatmaması için özen gösterilmesini öngörmektedir²⁶.

²³ Michele Fratianni, "Variable Integration In The European Union", p. 1. <http://www.indiana.edu/~busecon/workpaps/PAPER/aceobat/96019.pdf>.

²⁴ Hacı Bayram Bulgurlu, "Küreselleşme Sürecindeki Avrupa Para Birliği, Euro'nun Beklenen Etkileri ve Türkiye", *Yeni Türkiye*, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı: 36, Yıl: 6, Kasım-Aralık 2000, s. 1302.

²⁵ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 219.

²⁶ Nahit Töre, "Avrupa Birliğinde Parasal Entegrasyon: Avrupa Para Sistemi ve Ekonomik ve Parasal Birlik", *Avrupa Birliği El Kitabı*, Ankara: TCMB Yayınları, 1995, s. 110.

Netice itibariyle Avrupa'da ekonomik ve parasal birliğin ana hatları 1960'lı yılların sonuna kadar ele alınma imkanı bulamamıştır.

2.2.2. Avrupa Para Sistemini Önceleyen Çalışmalar

II. Dünya Savaşı sonrasında Bretton Woods sistemiyle oluşturulan ABD Dolarına dayalı uluslararası parasal ilişkilerin kalıcı olacağını varsayan Roma Antlaşması yazarları, parasal işbirliğine ilişkin hükümlere fazla yer vermemişlerdir. Ekonomi politikaları konusunda ölçülü bir diyalogu yeterli görmüşlerdir. Ancak 1950'lerin sonlarına doğru sistem zayıflama sinyalleri vermeye başlamış, 1960'ların sonlarında frangın değer kaybı, markın ise değer artışı diğer paraların istikrarını ve ortak tarım politikası çerçevesinde belirlenen ortak fiyat sistemini tehdit etmeye başlamıştır²⁷. 1960'ların sonlarına gelindiğinde ABD'nin dış ticaret açığının büyümesi ve Amerikan altın rezervleri ile tedavüldeki dolar miktarı arasındaki açığın gittikçe artması üzerine doların değeri yeniden ele alınması gereken bir konu haline gelmiştir. Bunun neticesinde 15 Ağustos 1971'de doların altın değeri ile ifade edilmesinden vazgeçilmiş, Aralık 1971 ve Şubat 1973'de dolar iki kez devalüe edilmiştir. Böylece sabit kur sistemi dönemi kapanmıştır. Bazı ülke paralarının dalgalanmaya bırakılması ile bu yeni durumun sakıncaları da çok geçmeden anlaşılmış ve 1969'da Hague Zirvesi, Schiller ve Barre Raporları, 1970'de Werner Planı bu çerçevede atılan adımlar olmuştur. Yine Werner Planının kabul edildiği günleri izleyen 1971'deki ilk dolar bunalımının yol açtığı problemler göz önüne alınarak, Avrupa Topluluğu ülkeleri, 1972 yılında Avrupa Para Yılı ismini verdikleri bir mekanizma ile Topluluk içerisinde para değişim oranını istikrara kavuşturmaya çalışmışlardır. İşte tüm bunları Avrupa Para Sistemi'nin kurulmasını önceleyen çalışmalar olarak ifade etmek mümkündür.

2.2.2.1. Schiller Planı

1969 yılında Alman ekonomi bakanı Karl Schiller tarafından sunulan planda ulusal para ve maliye politikalarının eşgüdümü amaçlanmıştır.

Başlangıçtan bu yana Fransa ve Almanya başta olmak üzere farklı ülkelerin yaklaşımlarında ve bütünleşme sürecinde para politikasının rolüne ilişkin farklılıklar bulunmaktaydı. Anlaşmazlık monetaristler ve ekonomistler arasında çatışma olarak

²⁷ www.europa.eu.int/scadplus/printversion/en/Ivb/125007.htm. (25 Nisan 2003) "From Rome to Maastricht : A Brief History of EMU", p. 1.

görülmüştür. Bu çerçevede Schiller Planı, daha yakın parasal bütünleşme veya para birliğinden önce ulusal ekonomiler arasında ekonomik yakınlaşmayı savunan “ekonomist yaklaşım” olarak kabul edilmiştir²⁸.

Almanya ve Hollanda'nın başını çektiği ekonomist yaklaşım, topluluk içinde ekonomi politikalarında koordinasyon sağlandığında ekonomik birliğin oluşacağını, böylelikle herhangi bir baskı olmaksızın para birliğine geçiş sağlanırken, Almanya gibi ödemeler dengesi fazla veren ülkelerin açık veren ülkeleri finanse etme yükümlülüğünden kurtulacağını savunmuştur²⁹.

Schiller, ulusal bütçeler üzerinde uluslararası bir kontrolü, ulusal paralar arasında dalgalanma marjlarının daraltılmasını ve bütün ekonomik ve parasal politikaların belirleme yetkisinin devredildiği uluslararası bir kurum olarak Avrupa Merkez Bankaları Konseyi'nin kurulmasını hedeflemiştir. Plan bütün bu önerilere rağmen politik nedenlerle uygulanma imkanı bulamamıştır³⁰.

2.2.2.2. Barre Raporları

Fransız iktisatçısı ve aynı zamanda dönemin başbakanı olan Prof. Raymond Barre tarafından, 1969'da ekonomik ve parasal politikaların eşgüdümünü hedefleyen, Avrupa Topluluğu ülkelerine kısa vadeli finansal yardım mekanizması kurulmasını öngören ve orta vadeli politikalarda uyumu ön plana çıkaran³¹, Birinci Barre Raporu olarak adlandırılan bir rapor hazırlanmıştır³².

İkinci Barre Raporu 1-2 Aralık 1969'da La Haye'de toplanan Avrupa zirvesinde sunulmuştur. Rapor ana hatları ile:

- i. Orta vadede özellikle ekonomik büyüme ile ilgili ekonomi politikalarının koordinasyonunu,
- ii. Dış ödeme zorlukları içerisine giren ülkelere şarta bağlı olmaksızın otomatik olarak kredi verilmesini,
- iii. Diğer ortaklar için etkili olabilecek bütün iç ekonomik kararlarda bir ön danışma sisteminin kurulmasını,

²⁸ Schlesinger, a.g.m., s. 4.

²⁹ Dedeoğlu, a.g.e., s. 188.

³⁰ Özgür Tonus, “Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye”, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı:163, Ekim 2000, s. 25.

³¹ From Rome to Maastricht : A Brief History of EMU”, p. 1.

³² Tonus, “Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye”, s. 25.

- iv. Doların uluslararası para sistemindeki rolünü azaltmak amacıyla resmi pariteler etrafındaki dalgalanma marjlarının kaldırılarak tek bir para sistemine geçişi öngörmüştür³³.

Barre Raporu'ndaki önerilerden birçoğu Konsey tarafından benimsenmiştir. Barre Raporu'na göre, ekonomik ve parasal birlik 1976-1980 döneminde gerçekleşecektir. Rapor, daha çok Monetarist görüşünü savunan Fransa'nın görüşlerini yansıtmaktadır³⁴. Rapor, döviz kurlarının sabitlenmesini parasal birliğin ilk adımı olması gerektiğini savunmuş, çünkü döviz kuru birliği sağlandıktan sonra üyelerin dış ödemelerinde meydana gelecek açık veya fazlaların, ekonomik bütünleşme yönünde bir baskı yaratacağı belirtilmiştir. Bilançosu fazla veren ülkelerin, bilançosu açık veren ülkeleri sürekli finanse etmelerinin soruna bir çözüm olmayacağı, bundan dolayı bu dengesizliğin giderilmesine yönelik, ekonomi politikaları arasında koordinasyonun sağlanmasının gereği üzerinde durulmuştur. Böylece para birliğine giden yolda daha hızlı mesafe kaydedileceğini ileri sürmüşlerdir. Belçika ve Fransa'nın bu fikri savunmadaki temel amacı, bilançosu fazla veren Almanya'ya sorumluluk yüklemektir³⁵.

Bu raporda Schiller Planı gibi politik nedenlerle kabul edilmemiştir. Barre Raporu'nun daha sonra yayınlanan Werner Raporu'na temel teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

2.2.2.3. Werner Raporu

Ekonomik ve parasal birlik konusunda 1968 yılına kadar gerçek anlamda bir gelişme sağlanamamıştır. Bu yıllarda Avrupa'da bir para birliğinin kurulmasına yönelik ciddi adımların atılması gerektiği yönündeki düşünceler güçlenmiş ve bu amaca nasıl ulaşılabileceğine ilişkin bir rapor hazırlanması istenmiştir³⁶. Bunda Barre Raporu'na ilave olarak, şu hususların etkili olduğu söylenebilir³⁷:

- i. Gümrük birliğinin, öngörülen süre olan 31 Aralık 1969 tarihinden 1,5 yıl önce tamamlanması,

³³ İlker Parasız, *Uluslararası Para Sistemi*, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1996, s.266.

³⁴ Schlesinger, a.g.m., s. 4.

³⁵ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, ss. 220-221.

³⁶ From Rome to Maastricht : A Brief History of EMU", p. 2.

³⁷ YKB, a.g.m., ss. 3-4.

- ii. Ortak tarım politikasının, üyelerin paraları arasında sabit kur ilişkilerini zorunlu hale getirmesi,
- iii. Uluslararası para sisteminde, 1960'lı yıllar boyunca görülen krizlerin dönem sonuna doğru ağırlaşması ve özellikle Alman Markı ve Fransız Frangının değerindeki dalgalanmaların yarattığı belirsizlik ortamının Avrupa'daki bütünleşme sürecinin önünde bir engel olması,

General De Gaulle'ün etkisiyle Avrupa'nın dolar karşısında bir parasal ağırlık oluşturma çabası, Fransa'nın öncülüğünde Aralık 1968'de La Haye'de Topluluk Devlet Başkanlarının katıldığı zirvede, Avrupa'da bir para birliğinin kurulması için çağrı yapılmasına neden olmuştur. Bu çağrı üzerine Barre Raporu esas alınarak yeni bir çalışmaya başlanmıştır. 6 Mart 1970'de Komisyon, Lüksemburg Başbakanı ve Maliye Bakanı Pierre Werner'in başkanlığında bir komite oluşturmuştur. Werner Raporu diye anılan bu belgenin temel önerileri şunlardır³⁸:

- i. Avrupa Topluluğu'nda ekonomik ve parasal birliğin 1980'e kadar aşamalı olarak gerçekleştirilmesi,
- ii. Topluluk içerisinde geçerli olacak tek bir para biriminin yaratılması veya en azından döviz kurlarının geriye dönülemez biçimde sabitleştirilerek ulusal paraların tam konvertibilitesinin sağlanması,
- iii. Topluluk için bir merkez bankası ve Ortak Rezerv Fonu kurularak para ve kredi politikası alanında çeşitli yetkilerin bu kuruluşa devredilmesi,
- iv. Malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması,
- v. Toplulukta dengeli ve uyumlu bir gelişme için ortak bir bölgesel politikanın uygulanması.

Werner Planı Avrupa para birliğinin on yıl içerisinde tamamlanmasını öngörmüş, şimdilerde olduğu gibi üç aşamada tamamlanması kararlaştırılmıştır³⁹. Werner Planı'nda, ekonomik ve parasal birliğin kurulması sürecinde yalnızca 1971-

³⁸ Töre, "Avrupa Birliğinde Parasal Entegrasyon: Avrupa Para Sistemi ve Ekonomik ve Parasal Birlik" s. 110.

³⁹ Helmut Wagner, "Perspectives on European Monetary Union", **American Institute for Contemporary German Studies**, Report No:7, 1998, pp. 1-2.; **From Rome to Maastricht : A Brief History of EMU** pp. 1-2.

1973 yıllarını kapsayan birinci aşama için öngörülen tedbirler ayrıntılı olarak ele alınmış ve ayrıca Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'nun kurulması önerilmiştir. Diğer aşamaların belirsiz bırakılmasının nedeni, ilk aşamanın deneyimlerinden yararlanmak ve ortaya çıkan yeni koşulların ışığında belirlenmek istenmesidir.

Topluluk merkez bankaları, Konsey'in almış olduğu karar ışığında Haziran 1971'de döviz kurlarındaki dalgalanma marjını, yüzde 0,75'den yüzde 0,60'a indirme kararı almıştır. Ayrıca, orta vadeli (2-5 yıl) mali yardım sisteminin kurulması kararlaştırılmış; fakat mayıs ayı başında ortaya çıkan uluslararası para bunalımı sonucunda, haziran'da başlatılmasına karar verilen döviz kuru marjlarının daraltılması uygulaması, ileri bir tarihe ertelenmiştir.

Werner Planı, ekonomist ve paracı görüş ayrılığını uzlaştırmakla birlikte, merkezi pariteler ve dalgalanma marjının daraltılması konusunda paracı yaklaşıma daha yakın bir tutum sergilemiştir⁴⁰.

Sonuç olarak, 1970'lerde arz şokları ve uzun süren ekonomik durgunluk, başarısızlığın nedenleri olarak görülebilir. Bu yönüyle Avrupa bütünleşmesi açısından 15 yıllık bir gecikmeye neden olmuştur⁴¹.

2.2.2.4. Avrupa Para Yılanı

Werner Planı'nın kabul edildiği günlerde dünya para sistemi büyük bir buhran ile karşı karşıya kalmıştır. Bilindiği gibi 1944'de kabul edilen Bretton-Woods sisteminde dolar, rezerv para olarak kabul edilmişti. 1957 yılından sonra ABD'nin dış açıklarında meydana gelen artıştan ve ABD dolarının ABD'nin dışındaki ülkelerde birikmeye başlamasından dolayı Avrupa ülkeleri ABD'den dolar karşılığı altın almışlardır. Dolayısıyla ABD'nin altın rezervleri azalmış ve ABD Dolarının uluslararası döviz piyasalarında değer kaybettiği bir süreç yaşanmaya başlamıştır. ABD bu gelişmeler karşısında 15 Ağustos 1971'de dolar-altın ilişkisini bitirmiş ve ABD doları Aralık 1971 ve Şubat 1973 olmak üzere iki defa devalüe edilmiştir.

Avrupa'daki bu döviz kuru hareketleri Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun bütçesinin önemli bir kısmını oluşturan Avrupa Ortak Tarım Politikası'nın gerektirdiği tarımsal fiyat desteklerinin maliyetlerini arttırmaktaydı. Bu maliyetleri

⁴⁰ Tonus, "Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye", s. 26.

⁴¹ Wagner, a.g.m., ss. 1-2.

aşağı çekmek için döviz kurlarının istikrarı gerekliydi. Dolar bunalımının yol açtığı bu gelişmeler karşısında Topluluk ülkeleri “Avrupa Para Yılanı” ya da Tüneldeki Yılan (Snake in the Tunnel)” sistemi ile Topluluk içerisinde döviz kurlarını istikrara kavuşturmaya çalışmışlardır⁴².

Bu çerçevede Aralık 1971’de Washington’da yapılan Smithsonian Anlaşması ile dünya ekonomisinin daha sağlıklı gelişebilmesi için bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar neticesinde dalgalı kur sistemi terkedilmiş, ABD dolarının altın karşılığı değeri yüzde 8,6 oranında devalüe edilmiş ve 1 ons altının resmi fiyatı 35,2 dolardan 38,8 dolara çıkarılmıştır.

Bretton Woods’ta alınan kararlara göre, % +/- 1 olan diğer ulusal paraların dolar paritesi etrafındaki dalgalanma marjları, % +/- 2,25’e yükseltilmiştir. Dolayısıyla toplam dalgalanma marjı daha da genişletilerek ($2,25 \times 2 = \% 4,5$) sistem daha esnek hale getirilmiştir. Dolar dışında kalan paraların da kendi aralarındaki dalgalanma marjı % 9 olarak belirlenmiştir. Sistemin Smithsonian Anlaşması ile daha esnek hale getirilmesi ile bir ülkenin parası dolara göre üst sınıra ulaşmış iken, diğer bir ülkenin parası da dolara göre alt sınıra ulaşmış ise iki ülke arasındaki çapraz kur farkı % 4,5 olacaktır. Eğer bir ülkenin ulusal parası diğer bir ulusal paraya göre değer kaybedip alt sınıra düşerken, diğer para değer kazanıp üst sınıra ulaşmış ise, bu durumda her iki ülke arasındaki çapraz kur farkı % 9 oranına ulaşacaktır. Böylece Smithsonian Anlaşması ile ulusal paraların dolara göre toplam dalgalanma marjı % 4,5 olarak belirlenirken, ulusal paraların kendi aralarındaki toplam dalgalanma marjı % 9 olarak belirlenmiştir.

Topluluk içinde tarımsal ve sınai mallar için tek bir fiyat oluşturmak amacıyla olan Avrupa Ekonomik Topluluğu için bu dalgalanma marjı sakıncalar yaratabilecek bir durumdu. Topluluk paralarının kurları arasındaki toplam % 9’luk dalgalanma, tek fiyat oluşumunu ve ekonomik bütünleşmeyi zorlaştırıcı bir unsur olarak görülmüştür.

Bu nedenle AET ülkeleri Mart-Nisan 1972 tarihlerinde imzaladıkları Basel ve Brüksel Antlaşmaları ile ulusal paraları arasındaki % 9’luk dalgalanma marjını azaltmak ve kurları sabitleştirmek amacıyla paralarını dolara karşı belli bir aralık

⁴² Michael W. Klein, “European Monetary Union”, New England Economic Review, March/April 1998, p. 5.

içinde ortak dalgalanmaya bırakmışlardır. 24 Nisan 1972 tarihli Basel Antlaşması uyarınca, Topluluk içindeki paralar arasındaki toplam dalgalanma marjı % +/- 2,25 olarak belirlenmiştir. Belirlenen dalgalanma marjlarının aşılması durumunda gerekli tedbirler alınacaktır. Bu tedbirler arasında dikkati çeken bir nokta, dalgalanmalara karşılık gerekli müdahalelerin Topluluk parasıyla yapılmasının kabul edilmesidir. Bunun önemi, müdahale parası olarak doların öneminin azalması ve Topluluk dışındaki bir ülkenin parasını müdahale parası olarak kullanılmasının önlenmesinden kaynaklanmaktadır. İşte bu uygulamaya Avrupa Para Yılanı veya Tüneldeki Yılan denir.⁴³ Avrupa Para Yılanı sisteminde +/- % 2,25'lik dalgalanma marjı yılanın, dolar etrafındaki toplam yüzde 4,50'lik dalgalanma marjı tünelin çapını oluşturmaktaydı. Yılanı tünelde tutulabilmek için gerekli müdahaleler dolarla, Topluluk paraları arasındaki kurların yılan içinde tutulabilmesi için gerekli müdahaleler ise Topluluk paraları ile yapılacaktı. Bu müdahalelerde, üyelere yardımcı olmak üzere Nisan 1973'de Avrupa Parasal İşbirliği Fonu kuruldu⁴⁴.

Avrupa Para Yılanı Sistemi, Topluluk ülkelerinin ödemeler bilançosu sorunlarına çözüm getirememiş; sistem 24 Nisan 1972'den 12 Mart 1973'e kadar uygulama imkanı bulabilmiştir. Bu tarihte Topluluk paraları, yılanı karşı dalgalanmaya bırakılmış, böylelikle yılan tünelden çıkmıştır. Daha sonra da Topluluk üyeleri birer ikişer yilandan ayrılmıştır. 1978'den sonra Alman Markı, Danimarka Kronu, Hollanda Florini, Belçika ve Lüksemburg Frangları ile işlemiş; başka bir ifadeyle, yılan bir mark bölgesi haline gelmiştir. Böylece bütün çabalara rağmen Topluluğun ilk ekonomik ve parasal birlik denemesi başarısızlıkla neticelenmiştir. Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir.

- i. Uluslararası para sistemindeki kriz⁴⁵:
- ii. Kasım 1973'de İsrail-Arap savaşı sonrasında tüm dünyada etkisini hissettiren petrol krizi ve onu takiben dünya ekonomisinde baş gösteren durgunluk dönemi⁴⁶,

⁴³ Karlık , "Avrupa Birliği ve Türkiye", ss. 222-223.

⁴⁴ Töre, a.g.m., s.111.

⁴⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Avrupa Para Sistemi", **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Haziran 1990, s. 10.

⁴⁶ Münevver Şanlı, "Avrupa Topluluğunda Ekonomik ve Parasal Birlik ve Avrupa Para Sistemi", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, sayı 11, 1991, s. 57, TÜSİAD, "Avrupa Para Sistemi ECU-Kullanışı, Geleceği ve Türkiye için Anlamı" **TÜSİAD Yayını**, Mayıs 1998, ss. 2-3.

- iii. Karşılaşılan güçlüklerle karşı Topluluk merkezli bir çözüm arayışı bulunması yönündeki siyasi iradenin oluşmaması,
- iv. Üye devletlerin farklı ekonomik politikalar uygulamasına engel olacak bir yaptırım mekanizmasının olmayışı⁴⁷,
- v. Sisteme uyumun bütün yükünün üye ülkeler arasında adil dağıtılması yerine, sınırlı politikalarla tepki geliştirmek zorunda kalan zayıf paralı ülkelere yüklenmiş olması⁴⁸.

Ekonomik ve parasal birlik oluşturma yönündeki çalışmaların başarısızlıkla neticelenmesi konusunda değinilmesi gereken bir başka husus ise birliğin önde gelen ülkelerinden Fransa ve Almanya'nın farklı değerlendirmelerinin başarısızlıkta rol oynadığıdır. Başka bir ifadeyle görüşleri Belçika, Lüksemburg ve AB Komisyonu tarafından da benimsenen Fransa, ekonomik ve parasal birlik için üye devletlerin ekonomik performanslarının yakınlaşmasının gerekli olmadığını, ekonomik ve parasal birliğin oluşumunun bu yakınlaşmayı gerçekleştireceğini savunmuştur. Hollanda ve İtalya tarafından görüşleri benimsenen Almanya ise; ekonomik ve parasal birliğin, üye devletlerin ekonomik performanslarının belli bir program çerçevesinde aşamalı olarak yakınlaştırılmasından sonra oluşabileceğini öne sürmüştür. Almanya ile Fransa arasındaki bu görüş ayrılığı Topluluk içerisinde bir siyasi irade tesisini engellemiştir⁴⁹.

Böylece yirmi yıllık bir süreyi kapsayan 1957-1977 yılları arasında Avrupa para birliğini gerçekleştirmeye yönelik gayretlerin bir neticeye ulaşamadığı görülmektedir. Bu süre içerisinde üye ülkelerin para ve ekonomi politikalarının koordinasyonunda anlamlı bir gelişme sağlanamamıştır. Bununla birlikte, Avrupa Para Yılanı uygulaması, Avrupa Para Sistemi'nin 1979'da kuruluşu öncesindeki dönem için önemli bir deneyim olmuştur. Bu uygulama, ekonomik yapıları, politik tercihleri ve hedefleri farklılıklar arz eden, sisteme katılma nedenleri birbirinden farklı olan ülkelerin, dar bir bant içerisinde döviz kurlarını belirleme imkanlarının olmadığını anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

⁴⁷ YKB, a.g.m., s. 4.

⁴⁸ Klein, a.g.m., s. 5.

⁴⁹ YKB, a.g.m., s. 5.

2.2.3. Avrupa Para Sistemi (European Monetary System)

Avrupa Topluluğu'nun bir ekonomik ve parasal birlik oluşturma yönündeki başlangıçtaki çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, 1970'li yılların ortalarında, ekonomik ve parasal birlik kadar iddialı bir hedef olmayan, ancak istikrarlı döviz kurlarını hedefleyen yeni bir sistem oluşturulması için girişimler başlamıştır. Bu girişimlerin başlamasında etkili olan sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür⁵⁰:

- i. Almanya'nın ihracata yönelik büyüme stratejisinin etkin bir şekilde çalışabilmesi için Avrupa Topluluğu'nda istikrarlı döviz kurlarına olan ihtiyacı,
- ii. Fransa'nın, Almanya'nın para politikaları üzerinde belirli bir kontrol gücü kazanmaya yönelik girişimleri,
- iii. Dalgalı kur uygulamalarının, Topluluk içi ekonomik ilişkileri olumsuz etkilemesinden rahatsız olan diğer topluluk üyesi devletlerin, bu girişimlere destek vermesi.

Bu gelişmeler üzerine, Nisan 1978 ile Mart 1979 tarihleri arasında yapılan dört Avrupa Zirvesinde konu gündeme getirilmiş ve ayrıntılı bir biçimde tartışılmıştır. 6-7 Temmuz 1978 tarihinde Bremen'de yapılan Avrupa Zirve'sinde Avrupa'da parasal birliği gerçekleştirecek bir plan görüşülerek kabul edilmiş ve Bremen Raporu'nun ekinde Avrupa Para Sisteminin ana hatları belirlenmiştir. Buna göre⁵¹:

- i. Avrupa Para Sisteminin ilk yıllarında yılana katılmayan ülkeler, merkezi kurlar etrafında daha geniş bir dalgalanma marjı uygulayabilecekler,
- ii. Döviz piyasasına yapılacak müdahaleler, üye ülkelerin parası ile gerçekleştirilecek,
- iii. Merkezi kurların değiştirilmesi, karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde olacak,
- iv. Avrupa para birimi ECU, sistemin temelini oluşturacak,

⁵⁰Bulgurlu, a.g.m., s. Bak., YKB, a.g.m.,s. 5.

⁵¹ Karluk, Avrupa Birliği ve Türkiye, s. 226.

- v. Sisteme katılan ülkelerin, diğer ülkelere karşı uyguladıkları döviz kuru politikalarında işbirliği sağlanacak ve dolara karşı müdahalelerde birlikte hareket edilecektir.

Yani Avrupa Para Sistemi'nin kurulmasının temelinde, ülke içinde ve dışında daha fazla istikrar sağlamaya yönelik politikalar yoluyla Avrupa'da bir parasal istikrar alanı meydana getirme düşüncesi yatmıştır⁵².

Bremen Kararları ile Komisyon ve diğer Topluluk organlarının yaptıkları çalışmaları değerlendirmek üzere, 4-5 Aralık 1978 tarihinde Brüksel'de Avrupa Zirvesi toplanmıştır. 13 Mart 1979 tarihinde üye devletlerin taraf olduğu bir uluslararası antlaşma ile Avrupa Para Sistemi kurularak yürürlüğe girmiştir. Avrupa Para Sistemi'nin kurucu üyeleri Batı Almanya, Belçika, Danimarka, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'dır. İşlemeye başladığı zaman öncelikli hedefi bir ekonomik ve parasal birlik oluşturmaktan ziyade, üye devletler arasında işbirliğini artırarak istikrarlı bir parasal ortam yaratmak olan Avrupa Para Sistemi'nin temel hedefleri şöyle sıralanabilir:

- i. Topluluğun işbirliği yoluyla parasal birliğe hazırlanması ve sisteme katılan ülkelerin ekonomilerinin yakınlaştırılması,
- ii. Üye ülkeler arasındaki kamu maliyesi politikalarının uyumlu hale getirilmesi, döviz kuru ve fiyat istikrarının temini⁵³,
- iii. Avrupa Para Birimi'nin (ECU), merkezi rolünün geliştirilmesi,
- iv. Bölgesel farklılıkları gidermeyi hedefleyen bir strateji oluşturularak büyümenin ve tam istihdamın sağlanması,
- v. Üye ülkeler arasında daha üst düzeyde bir entegrasyonun gerçekleştirilmesi⁵⁴,
- vi. Üye ülkeler arasında, paraları yılan içerisinde kalan ve bağımsız olarak dalgalanmaya bırakılanlar şeklindeki ayrımın ortadan kaldırılması⁵⁵.

⁵² Ömer Bolat, "Avrupa Para Sisteminin 11 Yıllık Uygulamasının Bir Değerlendirmesi", **İktisadi Kalkınma Vakfı**, Sayı: 79, Mayıs 1990, s. 14.

⁵³ www.dip-badajoz.es/eurolocal/en/download/emu.htm, "The European Monetary Union", p. 6.

⁵⁴ Şanlı, a.g.m., ss. 58-59.

*Kimi kaynaklarda APS'nin unsurları ECU, Döviz Kuru Mekanizması ve Kredi Mekanizması şeklinde sınıflandırılırken, kimi kaynaklarda ise bunlara APİF'da eklenerek dördümlü bir sınıflamaya gidilmektedir.

⁵⁵ Ömer F. Çolak, **Finansal Piyasalar ve Para Politikası**, 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayınevi, 2001, s. 257.

Bu hedeflere ulaşılması için Avrupa Para Sistemi, şu mekanizmalar* ile donatılmıştır:

- a. Avrupa Para Birimi,
- b. Döviz Kuru Mekanizması,
- c. Kredi Mekanizması,
- d. Avrupa Parasal İşbirliği Fonu.

Aşağıda bu mekanizmalar tanıtılacaktır.

2.2.3.1. Avrupa Para Birimi (The European Currency Unit)

ECU, Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyi tarafından hazırlanan tüzükle düzenleme alanı bulan Avrupa Para birimidir⁵⁶. Avrupa Para Sistemi'nin bir hesap birimi olan ECU, Topluluk üyesi ölkelerin paralarının belirli ağırlıklarla katıldıkları bir sepet şeklinde hesaplanmaktadır⁵⁷. ECU, sistemin merkezinde yer almaktadır. Döviz kuru mekanizmasına dahil olan ve olmayan birlik üyesi ölkelerin paralarının ECU içinde belli ağırlıkları bulunmaktadır. Bütün üye ölkelerin paralarının % olarak ağırlıklarının toplamı 100'e eşittir. Sabit tutarların uzun dönemde aynı kalmasına rağmen ölkelerin paralarının sepet içindeki ağırlıkları, ECU değerinin üye ölkelerin parasına olan kurunun günlük olarak belirlenmesine bağlı olarak deęişmektedir⁵⁸. ECU sepetinin kompozisyonunda göz önüne alınan hususlar şu şekilde sıralanabilir⁵⁹:

- i. Üye ölkelerin parasının ait olduğu ölkelerin ulusal geliri ve Avrupa Topluluğu ticareti içerisindeki payı,
- ii. Kısa vadeli parasal destekten yararlanma ölçütleri,
- iii. Avrupa Para Sistemi'nin yürürlüğe girdiği tarihten 6 ay sonra ve daha sonra her 5 yılda bir, sepette yer alan ulusal paralardan herhangi birinin efektif kurunda meydana gelen % 25 oranında bir değişme,

⁵⁶ Andre Louw, "ECU (Avrupa Para Birimi):Gelişmeler ve Öngörüler", (çev. Sadık Baklacioğlu), **Maliye Yazıları**, 24 Mayıs- Haziran 1990, s. 73.

⁵⁷ Rainer Schweickert, Roberto Zahler and Anneke Jessen, "European Economic and Monetary Union: Recent Progress and Possible Implications for Latin America and the Caribbean", **Special Report by IRELA, and IDB**, <http://www.iadb.org/int/itd/english/others/euro97.pdf>. p. 2., (25 Mayıs 2003)

⁵⁸ Pınar Özbay, **Avrupa Para Birliği ve Euro**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, 1997, s. 8.

⁵⁹ Bulgurlu, a.g.m., s. 1302.

iv. Yeni para birimlerinin sepete dahil olması.

Avrupa Topluluğu'nun yetkili organları, ağırlıkları yeniden hesaplarken, yukarıda sıralanan ölçütler dışında, üye ülkelerdeki enflasyon ve faiz oranlarını da göz önünde bulundurmaktadır. Tablo 1'de AB üye ülkelerin paralarının ECU sepeti içindeki ağırlıkları yer almaktadır.

Tablo 1. AB Üye Ülkelerin Paralarının ECU Sepeti İçindeki Ağırlıkları

PARA BİRİMİ	AĞIRLIK(%)
Belçika Frangı (BFR)	8.38
Danimarka Kronu (DKR)	2.71
Alman Markı (DM)	32.68
Yunan Drahmisi* (DRA)	0.49
Portekiz Esküdosu (ESC)	0.71
Fransız Frangı (FF)	20.79
Hollanda Florini (HFL)	10.21
İrlanda Poundu (İRL)	1.08
Lüksemburg Frangı (LFR)	0.33
İtalyan Lireti (LIT)	7.21
İspanyol Pesetası (PTA)	4.24
İngiliz Poundu*(UKL)	11.17

Kaynak: (YKB, a.g.m. s.3.); *Bu para birimleri Döviz Kuru Mekanizması'nın dışındadır.

İngiltere hariç üyelerin tümü sistemi kabul etmişlerdir. İngiltere, ECU içinde, fakat döviz kuru mekanizmasının dışında yer almış ve Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'na altın ve döviz rezervlerinin % 20' sini aktarmıştır. 8 Ekim 1990'da döviz kuru mekanizmasına +/- % 6'lık dalgalanma marjı ile katılmıştır. Yunanistan 17 Eylül 1984 ECU revizyonu sırasında ECU sepetine dahil olmuş ve 1 Ocak 1986 tarihinde de altın ve döviz rezervlerinin % 20' sini fona aktarmış, fakat döviz kuru mekanizmasına dahil olmamıştır. 1 Ocak 1986 tarihinde Topluluğa katılan İspanya ve Portekiz'in de 1989'daki ECU revizyonu sırasında ECU' ya dahil edilmesi kararlaştırılmış; ayrıca İspanya, 19 Haziran 1989'da, +/- % 6'lık bir marjla döviz kuru mekanizmasına katılmaya karar vermiştir.

Avrupa Para Sistemi, Topluluğa üye olmayan Avrupa ülkelerinin katılımına açık bir sistemdi. 19 Ekim 1990'da Norveç Hükümeti, Norveç Kronunun ECU'ya bağlanmasını istemiş ve parasını 22 Ekim'de +/- % 2,25'lik dalgalanma marjı ile

ECU'ya bağlamıştır. Yine İsveç Kronu 17 Mayıs 1991'den itibaren resmen ECU'ya bağlanmıştır⁶⁰.

Avrupa Para Sistemi, 2 Ağustos 1993 tarihinden önce paralarının merkezi ECU kurları etrafında dar dalgalanma marjını +/- % 2.25, geniş dalgalanma marjını ise +/- % 6 olarak belirlemiştir. Avrupa Para Sistemi'nin sisteme katılan tüm üye devletler için hedeflediği marj +/- % 2.25'dir. Ancak sisteme sonradan katılan devletlerin geçici bir süre +/- % 6'lık marjı uygulayabilmeleri mümkündür. 2 Ağustos 1993 tarihinden sonra Avrupa Birliği üyeleri paralarının ECU merkezi kurları etrafında izin verilen dalgalanma marjı +/- % 15'e çıkarılmıştır.

ECU'nün başlıca fonksiyonlarını şu şekilde sıralamak mümkündür⁶¹:

- i. Topluluğa üye ülkelerin merkez bankaları arasında ödeme aracı olarak kullanılmaktadır. Üye ülkelerin parasal yetkilileri arasındaki borçlu ve alacaklı hesaplar ECU cinsinden hesaplanmaktadır.
- ii. Döviz Kuru Mekanizması'nın temel ölçütü durumundadır. Döviz Kuru Mekanizması'nda yer alan her para birimi için ECU cinsinden merkezi bir kur saptanmaktadır.
- iii. Avrupa Para Sistemi'ne dahil devletlerin paraları arasındaki kur farklılaşmasının temel ölçütüdür. Birinci işlevine bağlı olarak ECU, üye devletlerin döviz kurlarında meydana gelecek sapmalar için de gösterge görevi görmektedir.
- iv. Avrupa Para Sistemi'ndeki kredi mekanizmasının ve Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'nun kısa vadeli destek ve orta vadeli mali yardım mekanizmalarının hesap birimidir.

Avrupa Para Sistemi'ne dahil ülkeler, sistemin iyi işleyebilmesi için ulusal merkez bankalarındaki altın ve döviz rezervlerinin % 20'sinin ECU cinsinden tutulmasına karar vererek, ECU'ya bir rezerv birimi niteliği de kazandırmışlardır. Yatırılan altınlar, piyasa fiyatları üzerinden değerlendirilerek üye ülke merkez bankalarının, atıl durumda olan altın rezervlerinin bir kısmı parasallaştırılmıştır. Birlik üyesi ülkeler kendilerine düşen pay tutarında üç aylık bir süre için ECU satın

⁶⁰Tonus, "Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye", s. 31., Şanlı, a.g.m., s. 60.

⁶¹Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 235.

almakta ve ayın sonunda altın ve dövizlerini geri alıp bunları tekrar ECU ile değiştirmektedirler (Dönen Değişim Modeli, Revolving Swap)⁶². Ayrıca, üye devletlerin parasal kurumları arasındaki borçlu ve alacaklı hesaplar ve borçlu hesaplarda tahakkuk etmiş olan faizler de ECU cinsinden hesaplanmakta; Topluluk bütçesi de ECU cinsinden düzenlenmekteydi. ECU kaydı bir para olduğu için bütün işlemler Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'nun kayıtlarında görülmektedir. Ayrıca ECU, Avrupa Para Sistemi'nin kurulduğu tarihten itibaren yavaş yavaş üçüncü ülkelerin uluslararası rezervlerinde yer alan bir para birimi ve uluslararası bir kredi ve hesap aracı olarak gelişmeye başlamıştır. Bunda, çeşitli para birimlerinden oluşan karma bir para olmasının diğer paralara kıyasla daha yüksek istikrar ve güven sağlaması önemli rol oynamıştır. ECU, bankacılık sektörü, tahvil piyasası ve uluslararası ticaret gibi bir çok alanda ödeme aracı olarak da kullanılmıştır.

2.2.3.2. Döviz Kuru Mekanizması (Exchange Rate Mechanism-ERM)

Avrupa Para Sisteminin önemli unsurlarından birisi de Döviz Kuru Mekanizmasıdır. Avrupa Para Sistemi'nin Döviz Kuru Mekanizması'na dışarıdan katılmak mümkündür. Döviz Kuru Mekanizması ile üye ülke paralarının belirlenen merkezi ECU paritesi çerçevesinde belli bir marj içerisinde dalgalanmasının sağlanması, bu marjların dışına çıkışın kontrol edilmesi; yani döviz kurunun istikrarı amaçlanmıştır⁶³. Bu mekanizmaya dahil ülkelerin döviz kurlarındaki dalgalanmanın sınırını belirleyen iki kriter vardır. Başka bir anlatımla, mekanizmada iki tür dalgalanma marjı vardır. Bunlar, Zorunlu Müdahale Sınırları ile Sapma Eşiğidir.

2.2.3.2.1. Zorunlu Müdahale Sınırları: Parite Izgarası (Parite Grid)

Sisteme dahil topluluk üyesi ülkelerin ulusal paralarının, ECU ile ifade edilen ve belli bir süre değişmez nitelikte kabul edilen bir karşılığı, yani merkezi kuru bulunmaktaydı. Merkezi kurları, ülkelerin aldıkları karara göre değiştirmek mümkündür. Döviz Kuru Mekanizması, kapsamı içerisindeki para birimlerinden herhangi biri veya birkaçı, dalgalanma aralıklarının dışına çıkma tehlikesi gösterdiği zaman, hem parası değer kazanan, hem de parası değer kaybeden ülkelerin merkez bankaları müdahale ederek para birimlerini belirlenen marjların içine çekmeye

⁶² Tonus, "Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye", s. 31.

⁶³ Rıza Ayhan, "Avrupa Parasal Birliği Euro ve Etkileri", *Yeni Türkiye*, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı:36, Yıl:6, Kasım-Aralık 2000, s. 1243.

çalışır⁶⁴. Ancak yapılan müdahaleler yeterli olmaz ise, para birimleri arasındaki merkezi kurlar yeniden belirlenir. Bu kurlara dayanarak her bir ülke parası ile diğer ülke paraları arasında çapraz kurlar oluşturulur. Çapraz kurlardan sapılabilen alt ve üst sınırların her biri % 2,25, toplam olarak % 4,5; merkezi kurların alt ve üst sınırları ise % 1,25 olarak belirlenmiştir. İspanya ve İngiltere'nin dalgalanma marjı % 6 olarak belirlenmiştir. Böylece ortaya "süper yılan" çıkmış ve üye ülkelerin fiili piyasa kurları, yılan içerisinde dalgalanmaya bırakılmıştır. Bütün para birimleri için çapraz kurlar arasındaki dalgalanma marjı 2 Ağustos 1993 tarihinden itibaren +/- % 15 olarak belirlenmiştir. Hollanda ve Almanya, karşılıklı dalgalanma marjlarını aralarında yaptıkları bir antlaşma ile +/- % 2,25 olarak belirlemişlerdir. Piyasadaki cari kurlar, çapraz kurların alt ve üst sınırlarını aşarsa, bu paralara müdahale etmek gerekecektir⁶⁵.

2.2.3.2.2. Sapma Eşiği (Divergence Threshold)

Avrupa Para Sistemi'nde döviz kuru sistemine dahil olan her para için öngörülen % 2,25 oranındaki maksimum dalgalanma marjının % 1,7'sine eşit bir sapma eşiği belirlenmiştir. Sapma eşiği bir çeşit alarm çanı niteliğindedir.

Bir ülke parasının ECU ile belirtilen piyasa değeri, ECU'nun merkezi kurundan ancak % 75 oranında sapabilir. Yani belirlenmiş olan % 2,25 sınırından ancak % 75 oranında sapılabilir. Eğer bir ulusal para ECU' ya oranla kendi sapma eşiğini aşarsa, ilgili ülkenin otoriteleri müdahalede bulunacaklardır. Bunun için müdahaleyi yapan ülkenin parasından en fazla sapmayı gösteren para yerine çeşitli paralar kullanılır. Para politikası tedbirleri, merkezi kurların değiştirilmesi ve diğer ekonomi politikası tedbirleri ile desteklenir⁶⁶.

2.2.3.3. Kredi Mekanizmaları

Avrupa Para Sistemi'ndeki kredi mekanizması, yılan sistemindeki ile aynıdır. Yani var olan sistem Avrupa Para Sistemi içerisinde de korunmuştur. Kredi mekanizması ile istikrarı sağlamak üzere piyasalara yapılacak müdahaleleri finanse etmek amaçlanmıştır. Kredi mekanizmasından, ödemeler dengesi problemleri ile

⁶⁴ İKV, "Avrupa Para Sistemi", ss. 12-13.

⁶⁵ Özbay, a.g.e., ss. 11.

⁶⁶ Tonus, "Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye", s. 33.

karşılaşan ve paralarının değeri kritik sınıra gelen ülkeler faydalanmaktadır⁶⁷. Sistemin üç tür finansman olanağı vardır:

2.2.3.3.1. Çok Kısa Vadeli Finansman

Döviz Kuru Mekanizmasına dahil ülkelerin kendi finansman olanakları ile birbirlerine sağladıkları ECU cinsinden ifade edilen ve Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'na kaydedilen bu kredi çeşidi, döviz piyasalarına yapılacak zorunlu müdahalelerin finansmanında kullanılan sınırsız bir kredi imkanındır. Faize tabi olup vadesi ay sonundan itibaren 45 gündür. Bu süre 12 Eylül 1987'de, üye devletlerin Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanlarının yaptıkları bir toplantı da 3,5 aya çıkarılmıştır. Sağlanan bu kredilere uygulanan faiz, Topluluk Merkez Bankalarının uyguladıkları iskonto oranlarının ağırlıklı ortalaması üzerinden hesaplanmaktadır⁶⁸.

2.2.3.3.2. Kısa Vadeli Finansman

Kısa vadeli finansman, sisteme dahil olan üyelerin dış dengelerinde meydana gelen geçici nitelikteki dengesizlikleri gidermek için merkez bankalarına verilen kredilerden oluşmaktadır. Mekanizma, üye ülkelerin merkez bankalarının borç ve alacak kotalarına dayanmakta; her üye ülke merkez bankasının ne kadar borç verebileceğini belirleyen kotalar bulunmaktadır. Bazı özel durumlarda üye ülkelerin borçlu kotasını aşması mümkündür. Bu finansmandan yararlanma herhangi bir şarta bağlanmamış ve kredilerin süresi üç ay olarak belirlenmiştir⁶⁹.

2.2.3.3.3. Orta Vadeli Finansman

Orta vadeli finansman, topluluk içerisindeki karşılıklı bir yardımlaşma mekanizması gibi fonksiyon görmek üzere Konsey kararı ile oluşturulmuştur. Üyelerden birinin dış dengesizlikle karşılaşması durumunda Konsey, bu üyeye orta vadeli finansal yardımda bulunmaktaydı.⁷⁰ Bu kredilere uygulanan belli bir tavan bulunmakta, üye ülkelere birinin alacağı kredinin toplamı taahhüt tavanının % 50'sini aşmamaktadır. Krediler, ECU olarak 2-5 yıl için verilmiş, krediyi alan ülkenin kendisine önerilen para, maliye ve ekonomi politikalarını izleyeceği konusunda teminat vermesi şart koşulmuştur.

⁶⁷ Ayhan , a.g.m., s. 1243.

⁶⁸ Özbay, a.g.m., ss. 12-13.

⁶⁹ Aktan "Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi", 1983, ss. 127-128.

⁷⁰ Özbay, a.g.m., ss. 11-12

24 Haziran 1988 tarihli Konsey tüzüğünde yapılan düzenlemeyle, ödemeler dengesi güçlüğü çeken üye ülkelere orta vadeli mali destek sağlamak amacıyla Topluluk adına sermaye piyasasından borç temin edebilme imkanı sağlanmıştır. Eğer bu borç temin edilemez ise, belli oranları geçmemek üzere üye ülkelerden de borç alınabilmektedir. Buna örnek olarak, 1991'de Yunanistan'a verilen 2,2 milyar ECU gösterilebilir⁷¹.

2.2.3.4. Avrupa Parasal İşbirliği Fonu (European Monetary Cooperation Fund)

Avrupa Parasal İşbirliği Fonu (APIF), 1973 yılında kurulmuştur. APIF, Avrupa para yılanı döneminde, kısa vadeli parasal destekleme kolaylığının denetimini yürütmüş ve borç tasfiye kurumu olarak faaliyetlerini devam ettirmiştir. Avrupa Para Sistemi kurulurken bu fonun iki yıl sonra Avrupa Para Fonuna dönüştürülmesi öngörülmüştür. Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'ndan beklenenler şu şekilde sıralanabilir⁷².

- i. Merkez bankalarının emrine ayırdıkları altın ve döviz rezervleri karşılığında ECU çıkarmak,
- ii. Kullanılabilir kredi miktarını arttırmak,
- iii. Bankaların diğer bankalar karşısındaki hesap durumlarını, borçlarını ve alacaklarını her ay belirleyip ödemelerini sağlamak,
- iv. Üyeler arasında döviz değişim sisteminin iyi işlemlerini sağlamak,
- v. Kısa vadeli finansman yönetimini yapmak.

2.2.4. Avrupa Para Sisteminin Değerlendirilmesi

Avrupa Para Sistemi kuruluşunda, Topluluk için ekonomik entegrasyonu geliştirmenin bir aracı ve Avrupa politik ve siyasi birliğine giden yolda önemli bir adım olarak düşünülmüştür. Sistemin yürürlüğe girişinin ilk yıllarında çok sayıda kur ayarlaması yapılmış olsa da, daha sonra bu ayarlamalar hem daha seyrek, hem de daha küçük oranlar halinde gerçekleştirilmiştir. Avrupa Para Sistemi'nin 1980'li yılların ortalarından 1990'lı yılların başlarına kadar, sisteme dahil olan üyelerin para politikalarında ve döviz kurlarında büyük ölçüde istikrarı tesis ettiğini söylemek

⁷¹ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, s. 238

⁷² Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, s. 492.

mümkündür. Bu süreçte Avrupa Para Sistemi, Topluluk içerisinde düşük enflasyon oranlarını gerçekleştirirken, global para dalgalanmalarının yarattığı ekonomik şokları da hafifletmiştir⁷³. Vurgulanması gereken bir başka nokta ise, Avrupa Para Sistemi'ne dahil olan üye devletlerin ekonomik performanslarında da bir yakınlaşma gözlenmiş olmasıdır. Avrupa Para Sistemi'nin 1980'li yılların ortalarından 1990'lı yılların başlarına kadar sergilediği başarılı gelişmenin nedenleri şöyle sıralanabilir⁷⁴:

- i. Üye ülkeler arasında güçlü bir ekonomiye sahip olan ve 1980'li yıllar boyunca merkez bankası tarafından anti enflasyonist bir politika izlenen (Batı) Almanya'nın para birimi Markın, Avrupa Para Sistemi içinde oynadığı öncü rol,
- ii. Avrupa Para Sistemi içinde yer alan devletlerin 1980'li yıllar boyunca uyguladıkları istikrar politikaları,
- iii. 1980'li yıllarda üye ülkelerde düşük bir enflasyon oranı ile eşzamanlı olarak gerçekleşen ekonomik büyümenin, Avrupa Para Sisteminin Topluluk çapında destek görmesine neden olması.

Bu gelişmeler neticesinde sistemin dışında bulunan bazı ülkeler de sisteme katılma kararı almış; 1989'da İspanya, 1990'da İngiltere ve 1992'de Portekiz'in sisteme katılması ile Yunanistan'ın dışındaki 12 üyenin tamamı Avrupa Para Sistemi'ne dahil olmuştur⁷⁵. Eylül 1992'ye kadar bir çok iktisatçı tarafından Avrupa Para Sisteminin çok iyi bir performans gösterdiği öne sürülmüştür. Avrupa Para Sistemi'nin bu performansı ekonomik ve parasal birlik konusundaki umutların yeniden artmasına neden olmuştur. Hatta bu iktisatçılar, yaşanan tecrübeleri, tek para birimine geçiş için gerekli yolun katedilmiş olduğunun bir göstergesi olarak sunmuşlardır. Diğer taraftan bu görüşe muhalif bazı iktisatçılar, Avrupa Para Sistemi'nin başarısı konusunda yorum yapılması için henüz erken olduğunu; çünkü sistemin kurulduğu 1979 yılından itibaren (ikinci petrol şoku sayılmazsa) sistemin işleyişini bozacak derecede önemli bir krizin yaşanmadığını; sistemin başarısının kriz şartları altında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Nitekim bu ikinci grup iktisatçıların da belirttiği gibi, olumlu yaklaşımlar erken bir değerlendirme olmuştur.

⁷³ Nilgün Acar Balaylar, "Avrupa'da Parasal Entegrasyon", **Maliye Yazıları**, Sayı: 62, Ocak-Mart 1999, ss. 85-86.

⁷⁴ YKB., a.g.m., s. 6.

⁷⁵ Schweickert, Zahler, and Jessen, a.g.m., s. 2.

1992 yılının Eylül ayında Avrupa para piyasalarında önemli bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu krizi önceleyen nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- i. Avrupa'da birinci para krizi Danimarka'da 1992'de yapılan referandumun olumsuz sonuçları sonrasında gelmiştir. Danimarka'daki referandumun sonuçları uluslararası finansal piyasalarda parasal birlik dahil Avrupa Birliği'nin geleceğine ilişkin kuşklar yaratmış, Fransa'nın Maastricht Antlaşması için referandum yapacağını ilan etmesi ise tansiyonu daha da yükseltmiştir.
- ii. Bir başka kriz ise, Almanya'nın bütünleşmesinin beklenmedik düzeydeki maliyetleri ve bütünleşmenin ekonomik yükünün tüm Topluluğa yansımaya ilaveten Topluluk ülkelerinin çoğunun ciddi bir resesyon yaşamamasından kaynaklanmıştır.
- iii. Yine Almanya'nın, birleşmenin finansmanı için 1990 yılından başlayarak 1994'e kadar her yıl için harcadığı 25 milyar Alman Markı tüketim artışına yol açmıştır. Bunun sonucunda oluşan enflasyonist sürecin etkilerini önleyebilmek için Alman Merkez Bankası Bundesbank, iskonto oranlarını beklenmedik oranda yükseltmiştir. Söz konusu harcamaların neden olduğu bütçe açıklarının finansmanının borçlanma ile karşılanması faizleri daha da yükseltmiş; yüksek faiz oranları ise Döviz Kuru Mekanizması içerisinde zaten güçlü olan Alman Markının diğer Avrupa paraları karşısında değerini daha da yükseltmiştir. 1 milyar ECU civarındaki müdahalelere rağmen Alman Markı ile diğer Avrupa paraları arasındaki +/- % 2,25 olan dalgalanma marjını Avrupa merkez bankaları koruyamamıştır⁷⁶.
- iv. Döviz Kuru Mekanizması içindeki müdahalelerin çoğu, Almanya dışındaki ülkelere gelmiş, Almanya ise marjda sadece dolara karşı müdahale etmekle yetinmiştir. Böylece Almanya'da faiz oranları kur değişikliği beklentilerinden etkilenmezken, diğer ülkelerde sert dalgalanmalar olmuştur⁷⁷. Yükselen faiz oranları ve sistemin öngördüğü dar dalgalanma marjından dolayı, Alman Markı karşısında paralarının değerini korumak

⁷⁶ Water F. Mullady, "Global Monetary Instability: The Role of the IMF, the EU and NAFTA", *North American Economics and Finance Association Presidential Address*, Atlanta, Georgia, January 5, 2002, pp. 21-22.

⁷⁷ Hakan Batur ve Gündüz Fındıkçioğlu, "Şöhret ve Güvenilirlik", *İktisat Dergisi*, Ocak 1999, s. 61.

isteyen Topluluk ülkelerinin, faiz oranlarını yükseltmek yönündeki baskısı, ekonomik durgunluğun yaşandığı bir dönemde yatırımların daha da düşmesine neden olmuştur⁷⁸.

- v. Bu olumsuz süreçten en çok etkilenen ülkeler İtalya, Portekiz, Britanya olmuş ve büyük parasal zorluklar yaşamışlardır. Bundesbank, İtalyan Lirasını desteklemek için faizleri daha fazla indirmeyeceğini belirtmiş, İngiltere ve İspanya Hükümetleri ise paralarını devalüe etmeyi reddetmiş ve İngiliz Hükümeti Pound'un Döviz Kuru Mekanizması'ndan çekildiğini ilan etmiştir⁷⁹.
- vi. Son olarak, Topluluk üyesi İskandinav ülkelerinin Rus pazarlarındaki paylarını kaybetmeye başlamaları, bu ülkelerin rekabet güçlerinde bir düşüş yaşandığına dair şüphelerin artmasına, bir devalüasyon beklentisi oluşmasına ve sistemin sekteye uğramasına neden olmuştur⁸⁰.

Bütün bunların sonucunda, 2 Ağustos 1993'de Avrupa Para Sistemi'nin somut başarılarından biri olarak nitelendirilebilecek Döviz Kuru Mekanizması'nın dalgalanma marjı % 15'e genişletilmiş ve böylece krizin nedenlerinden biri olarak düşünülen spekülasyonun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fakat sorunlar İtalya'nın da Döviz Kuru Mekanizması'nın dışına çıkmasıyla zirveye ulaşmıştır⁸¹. Almanya ve Hollanda ise, aralarında yaptıkları bir antlaşma ile söz konusu marjları +/- % 2,25 düzeyinde tutmaya devam etmişlerdir⁸².

Dalgalanma marjlarının genişletilmesi, daha öncekilere nazaran devalüasyonların sayısının ve oranlarının artmasına neden olmuştur. Devalüasyonların haksız rekabete neden olacağını ileri süren bazı ülkeler (örneğin Belçika), karşı önlem alacağını belirtmiş ve böylelikle Topluluk içindeki serbest ticaretin temelini teşkil eden döviz kuru istikrarı ciddi bir biçimde tehlikeye düşmüştür.

⁷⁸ YKB, a.g.m., s. 6.

⁷⁹ Mullady, a.g.m., ss. 21-22.

⁸⁰ Ata ve Silahşör, a.g.e., ss. 4-10.

⁸¹ Avrupa Birliği Danışmanlık ve Yatırım Hizmetleri, "Avrupa Birliği'nde Döviz Kuru Kriteri ve Döviz Kuru Mekanizması", **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 20, 1997, s. 54.

⁸² Ahmet Gökdere, "Zayıf Euro ve Avrupa Birliği'nde Çatlaklar", **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı: 36, Yıl: 6, Kasım-Aralık 2000, s. 1255.

Dolayısıyla 1993 Ağustos ayında dalgalanma marjlarının +/- % 2,25'den, +/- % 15'e yükseltilmesi ile sabit kurlara dayalı bir sistemden daha esnek bir kur sistemine geçilmiştir. Fakat parasal birlik bir amaç niteliğini taşıdığı için, dar dalgalanma marjlarına mutlaka dönülmesi gerekmektedir. Çünkü birliğe dahil ülke paraları arasındaki dalgalanma marjı arttıkça tek para politikası uygulamak ve tek bir merkez bankasına sahip olmak zorlaşmaktadır. Sonuç olarak, para birliğini gerçekleştirmeye yönelik çabalar sekteye uğramakla birlikte tamamen sona ermemiştir.

2.2.5. Delors Raporu

Avrupa Topluluğu 1980'li yılların başlarında, özellikle uluslararası ticaretteki rekabet gücünde meydana gelen azalmayı, üye devletlerin pazarlarını birleştirerek arttırmayı amaçlamış; bu doğrultuda Avrupa Topluluğu'nun hazırladığı üye devletler arasındaki ticareti engelleyen tüm unsurları ortadan kaldırmayı planlayan "İç Pazar Programı" 1985'te devreye sokulmuştur⁸³. Bu programın uygulamaya konması ve Avrupa Para Sistemi'nin ilk kuruluş yıllarında yapılan çok sayıdaki kur ayarlamaları bir yana bırakılırsa, 1980'li yılların ortalarından 1990'lı yılların başlarına kadar sisteme dahil olan ülkelerin para ve döviz kuru politikalarında büyük ölçüde sağlanan istikrar; ekonomik ve parasal birlik tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Üye ülkeler arasındaki mal, hizmet, işgücü ve sermaye hareketlerinin tamamen serbest bırakılmasını hedefleyen İç Pazar Programı gereğince, üye ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin 1 Temmuz 1990 tarihi itibari ile serbest bırakılacak olması, bir parasal birlik oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Çünkü Avrupa Para Sistemi'nin Döviz Kuru Mekanizması gereğince, üye devletlerin dalgalanma marjlarını aşmaları durumunda bu marjlara geri dönüşlerinin zorunlu olması, serbest kalan sermaye hareketlerinin, yönü belli olan kur hareketlerinden spekülasyon kar sağlamak üzere üye devletlerin ekonomilerinde istikrarsızlığa yol açması riskini gündeme getirmiştir⁸⁴.

Dolayısıyla, gerek Tek Senet'in açıkça ekonomik ve parasal birlikten söz etmesi, gerekse Tek Pazar çerçevesinde sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasının, sistemin işleyişi açısından yaratması muhtemel güçlüklerin göz önüne alınması ile 28-29 Haziran 1988'de Hannover'de bir zirve toplanmıştır.

⁸³ Tecer Atsan, "Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik Konusundaki Düzenlemeler ve Tam Üyeliğe Başvurmuş Olan Türkiye'nin Durumu", *Standard Dergisi*, Şubat 1998, s. 98.

⁸⁴ YKB, a.g.m., s. 8.

Hannover Zirvesinde Toplulukta aşamalı olarak bir ekonomik ve parasal birlik oluşturma hedefi benimsenmiş; bu amaç doğrultusunda Zirve, bir çalışma komitesine görev vermiştir. Komite yaklaşık dokuz ay süren çalışmalarını tamamlayarak Avrupa Topluluğu'nda Ekonomik ve Parasal Birlik Kurma Konusunda Rapor olarak bilinen, Delors Raporunu yayınlamıştır.

Madrid'de yapılan Devlet ve Hükümet başkanları zirvesinde hem Delors Komitesi tarafından hazırlanan rapor onaylanmış, hem de ekonomik ve parasal birliğin ilk aşamasının, Rapor'un öngördüğü 1 Temmuz 1990 tarihinde başlaması kararlaştırılmıştır. Zirvede ayrıca, Komisyon ve Merkez Bankaları Guvernörler Komitesi ile Para Komitesi'nin, ilk aşamanın 1 Temmuz 1990 tarihinde başlayabilmesi için gerekli tedbirleri alması ve Hükümetlerarası Konferans'ın toplanması için hazırlık çalışmalarına başlanması da kararlaştırılmıştır.⁸⁵

18 Nisan 1989 tarihinde kamuoyuna açıklanarak Haziran 1989'da Madrid'de yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları zirvesine sunulan Delors Raporu, ekonomik ve parasal birlik için aşamalı bir program içermiş ve daha sonra Maastricht Antlaşması'nda yer alacak düzenlemelere kaynaklık etmiştir. Delors Raporu'nda Topluluğa üye ülkelerin ulusal paralarının kendi aralarında konvertibil olması, sermaye hareketlerin tamamının serbestleştirilmesi, bankacılık ve mali piyasaların entegrasyonu, dalgalanma marjlarının kaldırılması ve paritelerin geri dönülemez şekilde sabitlenmesi üzerinde durulmuştur.⁸⁶ Aslında bunların temelinde parasal birliğin oluşturulmasında bir araç olarak görev yapacak Avrupa Merkez Bankası Sistemi yatmaktadır⁸⁷. Delors Raporu'nda ekonomik ve parasal birlik hedefine üç aşamada varılması öngörülmüştür. Raporda bu üç aşamadan yalnızca ilkinin başlangıç tarihi belirlenmiş ve 1 Temmuz 1990 olarak önerilmiş; başkaca bir tarih ve süreye yer verilmemiştir. Söz konusu üç aşama aşağıdaki gibi özetlenecektir:

a. Birinci Aşama: 1 Temmuz 1990'dan 31 Temmuz 1993'e kadar sürmesi öngörülmüştür. Bu aşamada yerine getirilmesi öngörülen hususları ekonomik alanda ve parasal alanda yerine getirilmesi gereken hususlar şeklinde tasnif etmek mümkündür.

⁸⁵ Karluk ve Tonus, "Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği", s. 265.

⁸⁶ Aylin Alagöz, "Yeni Bir Para Yeni Bir Avrupa", *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, Eylül 1998, s. 4.

⁸⁷ Horst Ungerer, "Avrupa Para Birliği Hakkında Bir İnceleme", (çev. Ali Kılıç), *Maliye Yazıları*, Sayı: 35 Nisan-Haziran 1992, s. 94.

Ekonomik alanda yerine getirilmesi gerekenler şunlardır⁸⁸:

- i. Topluluk içinde mevcut olan fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılarak iç pazarın tamamlanması,
- ii. Bölgesel kalkınmanın ve ekonomik dengesizliklerin düzeltilmesi sürecinin hızlandırılması,
- iii. Ekonomi ve bütçe politikalarının uyumlulaştırılması,
- iv. Fiyat istikrarının sağlanması ve kamu maliyesinin sağlamlaştırılması

Parasal alanda yerine getirilmesi gerekenler ise şu şekilde ifade edilebilir⁸⁹:

- i. Topluluk üyelerinin tamamının Avrupa Para Sistemi'nin Döviz Kuru Mekanizması'na üye olması,
- ii. Sermaye hareketlerinin tam olarak serbest hale getirilmesi,
- iii. ECU'nun özel kullanımı üzerindeki tüm engellerin kaldırılması ve merkez bankalarının bağımsız hale getirilmesi.

Birinci aşamada üzerinde özenle durulan bir diğer konu ise, üye devletler arasındaki ekonomi ve para politikalarının koordinasyonunun güçlendirilmesi olmuştur. Ancak bu aşamada söz konusu koordinasyon için yeni bir yapılanma öngörülmemiş, bu işlev Ekonomi ve Maliye Bakanları Konseyine verilmiştir.

b. İkinci Aşama: Delors Raporu'nda yer aldığı şekli ile ekonomik ve parasal birliğin ikinci aşamasına geçilmesi Avrupa Birliği Antlaşmasının yürürlüğe girmesine bağlanmıştır. Gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan yasal çerçeve ne, Roma Antlaşması'nda ne de Roma Antlaşması'na bazı değişiklikler getiren Avrupa Tek Senedi'nde bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu aşamanın başlayabilmesi için, bu anlaşmalarda gerekli değişiklikleri içeren yeni bir yasal metne ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle, bu aşama Roma Antlaşması'na ek değişiklikler getiren Maastricht Antlaşması'nın 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmesini takiben 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁸⁸ Alagöz, a.g.m., s. 4., YKB,a.g.m., s. 9.

⁸⁹ Niyazi Özperhiz ve Giray Sadık, "Maastricht Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Para Birliği ve Türkiye", *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, Haziran 2000, s. 77.; YKB, a.g.m., s. 9.

İkinci aşama bir geçiş süreci olup bu dönemde birlik üyesi ekonomilerin üçüncü aşamaya hazırlanması öngörülmüştür. Bu aşamada merkezi Frankfurt olmak üzere Avrupa Para Enstitüsü'nün kurulması ve parasal birliğin tamamlanmasından sonra bu kuruluşun Avrupa Merkez Bankası'na dönüştürülmesi öngörülmüştür. Burada amaçlanan, birinci aşamadaki para politikası koordinasyonunun yavaş yavaş tek bir para politikası uygulamasına dönüştürülmesidir⁹⁰.

c. Üçüncü Aşama: Bu aşama, ekonomik ve parasal birliğin yürürlüğe girişinin planlandığı aşamadır. Üçüncü aşamada pariteler geri dönülemez bir biçimde sabitlenecektir. Yine bu aşamanın başlaması ile faaliyetlerine başlayacak olan Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nin temel görevi ise, ortak para politikasının yürütülmesi olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Konsey'in, ekonomik alanlarda Parlamento ile işbirliği halinde parasal istikrarın bozulmaması için ulusal bütçelere ilişkin kısıtlayıcı kararlar alabileceği vurgulanmıştır⁹¹.

Sonuç olarak Delors Raporu'nun ekonomik ve parasal uyum arasında büyük ölçüde paralelliğin gerekli olduğunun ve ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesi için gerekli olan hukuki ve kurumsal çerçevenin uygulamaya konmasının önemi üzerinde durduğu ifade edilebilir.

2.2.6. Maastricht Antlaşması

1989'da Alman ekonomi bakanlığınca yapılan bilimsel konsey de Avrupa iç piyasasının tamamlanması için parasal birliğin zorunlu olmadığı, ancak parasal birlik kararı verilirse ve neticede Avrupa Merkez Bankası oluşturulacaksa, bunun siyasi otoritelerden bağımsız olması ve para istikrarını garanti edecek kurumsal misyonla donatılması gerektiği ifade edilmiş ve Bundesbank tarafından Maastricht Kriterleri'ne çok benzeyen teknik koşullar belirlenmiştir⁹². Bunlara ilaveten, Almanya'nın 1990'da birleşmesi, Fransa, Benelüks ve İtalya'nın bütünleşme yönündeki baskılarını arttırmıştır. Bu durum parasal birlik lehinde karar sürecini hızlandırmıştır⁹³.

⁹⁰ Özperhiz ve Sadık, a.g.m., s. 78.

⁹¹ Alagöz, a.g.m., s. 4.

⁹² Bundesbank, *Monesbericht der Deutschen Bundesbank*, September 1990'dan aktaran Patrick Hunout and Patrick Ziltener, "European Monetary Union: The New Leviathan", Maastricht I, Maastricht II, Amsterdam...", *The International Scope Review*, Volume 1, Summer 1999, p. 8.

⁹³ Hunout and Ziltener, a.g.m., s. 8.

Bu çerçevede 1989'da Madrid'de yapılan Avrupa Konseyi Zirve toplantısında hem Delors Raporu onaylanmış hem de ilk aşamanın 1 Temmuz 1990 tarihinde başlaması kabul edilmiştir. Madrid Zirvesi'nde, İngiltere, Delors Raporu'nu, henüz gündemde olmayan bir politik birliği öngördüğünü ileri sürerek kabul etmemiştir. İngiltere'nin itirazlarına rağmen Delors Raporu'ndaki aşamalardan ilkinde geçilmiş ve bu konuda birtakım kararlar alınmıştır. İngiltere'nin itirazı, ikinci ve üçüncü aşamalarda gerekli olabilecek kurumsal düzenlemelerin yapılmasına engel olabilecek bir tavır sergileyebileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Nitekim Strasbourg Zirvesi'nde ekonomik ve parasal birliğin ikinci ve üçüncü aşamalarına geçiş ile ilgili hazırlıkları gerçekleştirecek hükümetlerarası konferansın toplanması İngiltere'nin itirazlarına rağmen gerçekleştirilebilmiştir. Bir yıl kadar süren hükümetlerarası konferans sürecinde, Topluluk üyesi ülkeler tarafından ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesine yönelik bazı öneriler ileri sürülmüştür. Hollanda'nın dönem başkanlığında hazırlanan önerinin hükümetlerarası konferansa sunulması ile birlikte ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar hızlandırılmıştır. Maastricht Zirvesi öncesinde uyuşmazlık konusu olan sorunların çözümü doğrultusunda girişimler artmış, hükümetlerarası konferans sürecinde daha önce üzerinde mutabakata varılamayan bazı noktalarda uzlaşmaya varılmıştır. Bu noktalar şu şekilde sıralanabilir⁹⁴:

- i. Ekonomik ve parasal birliğin ikinci aşamasına geçilmesi ile birlikte oluşturulacak Avrupa Para Enstitüsünün yönetim kurulunun yapısı hususunda varılan anlaşma,
- ii. İkinci aşamada isteyen üye ülkelerin döviz rezervlerinin bir kısmı veya tamamının idaresini Avrupa Para Enstitüsüne devredebilmesi,
- iii. Üçüncü aşamada Avrupa Para Enstitüsü'nün yerini alacak olan Avrupa Merkez Bankası'nın yapısı hususunda sağlanan mutabakat,
- iv. Üçüncü aşamaya geçen ülkelere aşırı bütçe açığına imkan tanıyanlara uygulanacak yaptırımlar konusunda varılan anlaşma.

Ekonomik ve parasal birlik, 9-10 Aralık 1991 tarihlerinde Hollanda'nın Maastricht kentinde toplanan Avrupa Topluluğu zirvesinde benimsenen Maastricht

---

⁹⁴ Özbay, a.g.m., s. 14.

Antlaşması'nın* daha sonra 11-12 Aralık 1992 tarihinde Edinburg Zirvesinde yeniden ele alınıp düzenlenen metninin 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmesi ile gerçekleşme aşamasına girmiştir⁹⁵.

Maastricht Antlaşması, Roma Antlaşması'ndan sonra temel Avrupa Kanunlarında yapılan en geniş kapsamlı mevzuat değişikliğidir⁹⁶.

Maastricht Antlaşması, ekonomik ve parasal birlik, ortak dış politika ve güvenlik politikası, adalet ve içişleri olmak üzere üç temel bölümden oluşmaktadır⁹⁷.

Bu yeni antlaşmanın en önemli hükümleri parasal birlik ile ilgili olanlardır. Maastricht Antlaşması'nda, ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesine ilişkin yasal hükümler ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin tamamlamayı amaçladığı ekonomik ve parasal birliğin yasal temeli oluşturulmuştur. Ekonomik ve parasal birliğin, Delors Raporu'nda öngörüldüğü gibi üç aşamada tamamlanması planlandığından söz konusu hükümlerin tamamı, Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte tamamlanmıştır. Ekonomik ve parasal birliğe geçiş aşamasına ilişkin olanların geçici bir süre yürürlükte kalması gerekirken, bazı hükümlerin ise geçerliliği ekonomik ve parasal birliğin son aşamasına bağlanmıştır.

Antlaşmada Avrupa Birliğinin ekonomi politikalarının temel hedefleri, dengeli ve sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal gelişme ile ekonomik ve sosyal anlamda bütünleşme olarak belirlenmiştir⁹⁸. Bu amaçlara ulaşmak için, dengeli bir ekonomik kalkınma, sürdürülebilir ve enflasyonist olmayan bir büyüme, üye devletlerin ekonomik performanslarında büyük ölçüde bir yakınlaşma, yüksek bir yaşam standardı ve üye devletler arasında ekonomik ve sosyal bütünleşme ve dayanışma öngörülmüştür. Bu amaçlara ulaşılırken gözetilmesi gereken ilkeler antlaşmada düzenlenmiştir. Bunları,

i. İstikrarlı fiyatlar,

*Çoğu zaman yalnızca Maastricht ya da Maastricht Antlaşması olarak anılan belgenin asıl adı Avrupa Birliği Antlaşması'dır. Maastricht Antlaşması aslında daha önce Avrupa Tek Senedinde yapıldığı gibi Roma ve Paris Antlaşmaları'na getirilen değişikliklerden ve eklentilerden ibarettir. Ayrıntılı bilgi için bakınız, Ömer Bozkurt, "Maastricht Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin Geleceği", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: TCMB Yayınları, 1995, ss. 91-92.

⁹⁵ Karluk ve Tonus, "Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği", s. 272.

⁹⁶ Wynne, a.g.m., s. 1.

⁹⁷ Fratianni, a.g.m., s. 2.

⁹⁸ Fratianni, a.g.m., s. 2.

- ii. Sağlam bir kamu maliyesi ve parasal koşullar,
- iii. Sürdürülebilir bir ödemeler dengesi ,
- iv. Kaynakların etkin dağılımı,
- v. Dışa açık bir serbest piyasa ekonomisi

şeklinde sıralamak mümkündür⁹⁹.

2.2.6.1. Ekonomik ve Parasal Birliğin Aşamaları

Maastricht zirvesinde alınan kararlar uyarınca ekonomik ve parasal birliğe üç aşamada ulaşılması öngörülmüştür.

2.2.6.1.1. Birinci Aşama

Ekonomik ve parasal birliğin ilk aşamasına Maastricht Antlaşması'nda açıkça atıfta bulunulmamıştır. Bunun nedeni ekonomik ve parasal birliğin ilk aşamasının Maastricht Antlaşması imzalanmadan önce, 1 Temmuz 1990 tarihinde, devlet ve hükümet başkanlarının Haziran 1989'daki Madrid Zirvesi'nde alınan bir kararı takiben başlamış olmasıdır. Ancak açıkça atıfta bulunulmasa da Maastricht Antlaşması'nda birinci aşamayı da düzenleyici bazı hükümler bulunmaktadır. Bu hükümler Avrupa Birliği'ne, ekonomik ve parasal birlik için gerekli önkoşulları sağlama imkanı vermektedir¹⁰⁰.

Ekonomik ve parasal birliğin ilk aşaması 1 Temmuz 1990'da başlamış ve 31 Aralık 1993 tarihinde sona ermiştir. Birinci aşamada birlik üyelerinin birçoğu Avrupa Para Sistemi'nin kur mekanizmasına dahil olmuşlardır. Birlik içerisinde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi büyük ölçüde sağlanmış; aynı zamanda birinci aşama boyunca birliğe üye ülke paraları arasında sabit kurların tespiti olanaklı hale getirilmiş ve tek para birimi oluşturulması için üye ülkelerin ekonomik performanslarının yakınlaştırmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır¹⁰¹. Yani bu aşamada Avrupa Birliği Ülkeleri'nin temel amacı, ekonomik politikaların ve

⁹⁹ YKB, a.g.m., ss. 10-12.

¹⁰⁰ YKB, a.g.m., s. 12.

¹⁰¹ Özbay, a.g.m., s.15.

sonuçlarının yakınlaştırılmasıdır. İlaveten 1997 bitmeden her bir ulusal merkez bankasının daha bağımsız kılınması öngörülmüştür¹⁰².

2.2.6.1.2. İkinci Aşama

Ekonomik ve parasal birliğin ikinci aşamasına, birinci aşamanın aksine Maastricht Antlaşması'nda açıkça atıfta bulunulmuş ve bu aşamanın 1 Ocak 1994 tarihinde başlayacağı belirtilmiştir¹⁰³. İkinci aşama üye ülkeler arasında ekonomik açıdan yakınlaşma çabalarının sürdürülerek artırılacağı bir geçiş dönemi olup ulusal ekonomilerin ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasına hazırlanması amaçlanmıştır. Başka bir ifadeyle bu aşamada Euro'nun tek para olarak kullanılması sürecine uyum amaçlanmıştır. Bu aşamanın en önemli kurumsal düzenlemesi, Avrupa Para Enstitüsü'nün kurulması ve parasal birliğin tamamlanmasından sonra bu kuruluşun Avrupa Merkez Bankası'na dönüştürülmesi kararıdır¹⁰⁴.

1995 Mayıs'ında Avrupa Komisyonu, üçüncü aşamaya geçişte yürütülecek politikaları kapsayan "Yeşil Kitap"ı yayınlamış, bu kitapta belirtilen konular Aralık 1996'da yapılan Dublin Zirvesi'nde üye ülkelerce kabul edilmiştir. Yine 1995 yılında Madrid Zirvesi'nde ECU'nun adının Euro'ya çevrilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰⁵. Haziran 1997'de gerçekleşen Amsterdam Zirvesi'nde de "İstikrar ve Büyüme Sözleşmesi" kabul edilmiştir¹⁰⁶. Bunları takiben 2 Mayıs 1998 tarihli Avrupa Birliği Konseyi Toplantısı'nda, hangi üye ülkelerin Euro'ya geçeceği yeterli çoğunluk oyu ile kararlaştırılmıştır.

İkinci aşamadaki diğer önemli düzenlemeler ise şöyle sıralanabilir¹⁰⁷:

- i. Kamu sektörünün finansmanını yasaklayan yasal düzenlemeler ,
- ii. Finans sektöründe kamu sektörü kuruluşlarına ayrıcalık tanınmamasını sağlayacak düzenlemeler,
- iii. Üye ülkelerin kamu sektörü sorumluluklarının birlik veya bir başka ülke tarafından üstlenilmesini engelleyen düzenlemeler,

¹⁰² Chantal Dupasquier and Jocelyn Jacop, "European Economic and Monetary Union: Background and Implications", *Bank of Canada Review*, Autumn 1997 p. 7.

¹⁰³ YKB, a.g.m., s. 13.

¹⁰⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, "Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği (EPB) ve Euro", *AKTT Yayını*, s. 4.

¹⁰⁵ www.dip-badajoz.es/eurolocal/en/download/emu.htm, "The European Monetary Union", p. 14.

¹⁰⁶ Özperhiz ve Sadık, a.g.m., s. 78.

¹⁰⁷ Karluk ve Tonus, "Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği", s. 277.

- iv. Üye ülkelerinin aşırı bütçe açıklarından korunması,
- v. Üye ülkelerin merkez bankalarına yasal olarak bağımsızlık statüsünün kazandırılması.

İkinci aşamada gerçekleştirilmiş olan Avrupa Para Enstitüsü, Büyüme ve İstikrar Paktı, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası, Yeni Döviz Kuru Mekanizması ve TARGET gibi bazı kurumsal düzenlemelerin açıklanması konu bakımından önem arz etmektedir. Bunlar :

2.2.6.1.2.1. Avrupa Para Enstitüsü (European Monetary Institute)

Ekonomik ve parasal birliğin ikinci aşamasının başlaması ile birlikte, 1 Ocak 1994 tarihinde, ağırlıklı olarak para politikalarını koordine etmekle yükümlü olan üye ülkelerin merkez bankası başkanlarının meydana getirdiği komisyon fesih edilmiştir. Bu komisyonun fonksiyonlarını ise ikinci aşamanın kilit parasal kurumu olacak, Avrupa Para Enstitüsü'nün alması kararlaştırılmıştır¹⁰⁸. Avrupa Para Enstitüsünün görevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- i. Birliğe dahil ülkelerin merkez bankaları arasında işbirliğini arttırmak,
- ii. Birliğe dahil ülkelerin para politikaları arasındaki koordinasyon sayesinde fiyat istikrarını tesis etmek,
- iii. Avrupa Para Sistemi'nin işleyişini gözetmek ve Avrupa Para Birliği'nin son aşamasına geçiş için yapılan hazırlıklar hakkında düzenli raporlar yayınlamak,
- iv. Euro cinsinden banknotların basımı ve sınır ötesi ödemelerin Euro cinsinden yapılması için gerekli teknik hazırlıkları yapmak,
- v. Gelecekte uygulanacak olan tek para politikasının genel hatlarını belirlemek,
- vi. Parasal birliğin daha verimli çalışması ve finans sektöründe ödemelerin kolay yapılabilmesi için TARGET sistemini geliştirmek,
- vii. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nin yasal ve kurumsal yapısının oluşturulması için gerekli hazırlıkları yapmak,

¹⁰⁸ www.dip-badajoz.es/eurolocal/en/download/emu.htm, "The European Monetary Union", p. 12.

- viii. Para birliğine dahil ülkelerin Merkez Bankaları'nın istemi üzerine onların döviz rezervlerini tutmak ve yönetmek¹⁰⁹,
- ix. Avrupa Parasal İşbirliği Fonu'nun görevlerini devralmak, ECU ile ilgili danışmanlık ve diğer olağan faaliyetlerin yürütmek, vb.

Avrupa Para Enstitüsü'ne ikinci aşamada atfedilen en önemli görev, Avrupa Birliği Komisyonu ile birlikte hazırlayacağı rapor ile Ekonomi ve Maliye Bakanları Konseyi'nin ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasının başlangıç tarihini tespit etmesine yardımcı olmasıdır¹¹⁰. Hem komisyon, hem de Avrupa Para Enstitüsü, üye devletlerin tek para için gerekli koşulları sağlayıp sağlayamadıkları konusunda rapor vereceklerdir. Bir üye devletin belirlenen performans kriterlerine uymaması halinde, komisyon bir rapor hazırlayacak ve bu rapor üzerine nitelikli oy çoğunluğu ile üye devlete bazı yaptırımlar uygulanabilecektir*¹¹¹.

Avrupa Para Enstitüsü'nün varlığı, Avrupa Merkez Bankası'nın kurulması, yani üçüncü ve son aşamanın başlaması ile ortadan kalkacak ve Avrupa Para Enstitüsü hukuki statüsünde yer alan kurallar gereğince tasfiye edilecektir¹¹².

2.2.6.1.2.2. Büyüme ve İstikrar Paketi (Stability and Growth Pact)

Maastricht anlaşmasını önemli kılan unsurlardan birisi de, üye devletlerin imzalarının arkasında durma yönündeki kararlılığıdır. Bundan dolayı, anlaşmanın öngördüğü kriterleri yerine getirebilmek ve parasal birliği başarılı bir şekilde oluşturabilmek için önceden, denetlenebilir ve somut ölçütler belirlemişlerdir. Bu ölçütler üye ülkelerin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirip getirmediğinin bir göstergesi olması açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda ekonomisi daha güçlü olan üye ülkelerin, Avrupa Konseyi çerçevesinde üye ülkelerin uyum çabalarına destek vermesi düşünülmüştür.

Aralık 1995'de yapılan Madrid'deki Zirve toplantısında, ekonomik ve parasal birliğin ikinci aşamasında, bütçe disiplininin sağlanmasının önemi üzerinde durulmuş; bunu takiben Aralık 1996'da gerçekleştirilen Dublin Zirvesi'nde ise Büyüme ve İstikrar Paketi'nin temel unsurlarına ilişkin anlaşma sağlanmıştır. Kararda Maastricht

¹⁰⁹ Özperhiz ve Sadık, a.g.m., s. 80.

¹¹⁰ YKB, a.g.m., s. 15.

* Bu yaptırımlar aşağıda Büyüme ve İstikrar Paketi ele alınırken açıklanacaktır.

¹¹¹ Töre, a.g.m., ss. 118-119.

¹¹² Avrupa Para Enstitüsü, www.dtm.gov.tr/DÜNYA/ulus/30auparen.htm. (27 Mart.2003)

Antlaşması'nda yer alan ekonomik kriterler arasında yer alan bütçe açığının, ilgili ülkenin GSYİH' nin % 3'ünü geçmemesi gereği bir kez daha vurgulanmış, diğer kriterlerde ise herhangi bir değişiklik öngörülmemiştir¹¹³. Başka bir ifadeyle Paktın mantığı, aşırı borçlanmanın para birimini zayıflatacağı, bu yüzden tek paraya geçilmesi ile birlikte bir ülkenin borç, harcamaları ve faiz oranlarının diğer ülkeleri de ilgilendireceğidir¹¹⁴.

Maastricht Antlaşması % 3'lük bütçe açığı kriterinin aşılması durumunda, söz konusu kritere uyum sağlanıncaya kadar bir uyarı sistemi ve yaptırım süreci öngörmektedir. Buna göre, Maastricht Antlaşması'nda belirtilen % 3'lük kritere uyulmaması durumunda, Avrupa Birliği Komisyonu'nun hazırlayacağı bir raporla üye devletlere şu yaptırımlar uygulanabilecektir¹¹⁵:

- i. Üye devletin yeni tahvil ya da borç senedi çıkarmadan önce ekonomi politikasındaki olumsuzluklar hakkında ek bilgiler yayınlaması,
- ii. Avrupa Yatırım Bankası kredilerinin kullandırılmaması,
- iii. Birlik nezdinde faizsiz bir hesaba depozito yatırılması,
- iv. Para cezası.

Ancak Maastricht Antlaşması'na göre bütçe kriterlerinden sapma olması durumunda uygulanacak bu yaptırımlar ihtiyari niteliktedir. Başka bir ifade ile Konsey'in bu konuda vereceği karara bağlıdır. Paktın temel amacı Maastricht Antlaşması'nda belirtilen bütçe kriterinin, parasal birlik öncesi ve sonrasında, hatta ekonomik durgunluk dönemlerinde bile gerçekleştirilmesidir. Buna göre, para birliğine dahil ülkelerin bütçe açıkları her yıl Ocak ayında gözden geçirilecek, istenilen kriterleri yakalayamayan ülkelere bu açıklarını azaltmaları için dört ay kadar bir süre tanınacaktır. Bu süre sonucunda istenilen bütçe kriteri hala tutturulamamış ise üye ülke tarafından, GSYİH'nin % 0,2'si oranında sabit bir miktar ile, bütçe kriterinin aşan her % 1'lik oran için, GSYİH'nin % 0,1 oranında bir tutar, Avrupa Birliği bünyesindeki faizsiz bir hesaba aktarılacaktır. Hesaplanan bu miktara GSYİH'nin % 0,5 oranında bir üst limit de getirilmiştir. Alınan önlemlere rağmen

¹¹³ TOBB ve DTM, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5.b., Ankara: 2002, s. 79.

¹¹⁴ Finans Dünyası, "Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) ve Euro'nun Ekonomik Etki ve Sonuçları", <http://www.kobinet.org.tr/hizmetler/bilgibankasi/finans/006-3a.htm>. (31 Mayıs 2003)

¹¹⁵ Mustafa Sakal, "Avrupa Para Birliği'ndeki Gelişmeler ve Türkiye'de Mali Politikalar", *Yeni Türkiye*, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı:36, Yıl:6, Kasım-Aralık 2000, ss. 1285-1286.

bütçe kriterinden sapma yıl boyu devam ederse, bu durumdaki üye devletlerce yatırılan tutar, para cezasına dönüştürülecek ve bir daha geri talep edilemeyecektir.

Üye ülkelerin, parasal birlik kriterlerini yanlış anlamaya yer bırakmayacak şekilde ayrıntılı düzenlemeleri ekonomik ve parasal birliğe geçmek konusundaki ciddiyetlerinin bir göstergesidir.

2.2.6.1.2.3. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Merkez Bankası

1 Haziran 1994 tarihinde Frankfurt'ta kurulan ve amacı ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşaması için gerekli yapısal, yasal ve teknik alt yapı çalışmaları ve ön hazırlıkları tamamlamak olan Avrupa Para Enstitüsü, 1 Haziran 1998 tarihinden itibaren Avrupa Merkez Bankası'na (European Central Bank) devredilerek tasfiye edilmiştir. Avrupa Merkez Bankası'nın kurulması ile Avrupa Para Birliği'nin ve Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'ne (European Central Bank System) geçiş hazırlıklarının tamamlanması sorumluluğu Avrupa Merkez Bankasına geçmiştir¹¹⁶.

Avrupa Merkez Bankaları Sistemi, on beş üye ülkenin ulusal merkez bankalarından ve Avrupa Merkez Bankası'ndan oluşmaktadır¹¹⁷. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi, Avrupa Merkez Bankası'nın karar organları tarafından yönetilmektedir. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nin birinci amacı, fiyat istikrarını sağlamak; ikinci amacı, fiyat istikrarını bozmayacak biçimde Avrupa Para Birliği içerisinde uygulanan genel ekonomi politikalarını desteklemektir¹¹⁸. Ayrıca Avrupa Merkez Bankaları Sistemi, Roma Antlaşması'nda ifade edildiği şekilde birliğin benimsediği genel ekonomi politikalarını da desteklemektedir. Yalnız bu politikalar, serbest piyasa ekonomisine ters düşmemeli ve kaynakların kullanımına da katkıda bulunmalıdır¹¹⁹.

¹¹⁶ Türkan Gedikkaya ve Cihangül Gürler, "Ekonomik ve Parasal Birlik Hazırlıkları ve Avrupa Merkez Bankası", TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 1999, s. 1.

¹¹⁷ Bahattin Erbil, "Tek Para ve Ekonomik ve Parasal Birliğin Son Aşamasına Geçişin Muhtemel Etkileri", *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, Nisan 1998, s. 21.

¹¹⁸ Erdoğan Pekcan, *Avrupa Para Birliği Euro ve Türkiye*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 1999-58, 1999, s. 36.

¹¹⁹ Birinci, a.g.e., s. 35.

Maastricht Antlaşması'na göre, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nin bir parçası olan Avrupa Merkez Bankası, Yürütme Kurulu, Yönetim Konseyi ve Genel Konsey olmak üzere üç organa sahiptir¹²⁰:

a. Yürütme Kurulu: Üye ülkeler devlet ve hükümet başkanları tarafından seçilen bir başkan, başkan yardımcısı ve dört üyeden oluşmaktadır. Yürütme Kurulu'nun temel görevi, Avrupa Merkez Bankası Yönetim Konseyi tarafından belirlenen para politikasının yürütülmesidir.

b. Yönetim Konseyi: Avrupa Para Birliği üyelerinin ulusal merkez bankalarının başkanları ile Avrupa Merkez Bankası Yürütme Kurulu üyelerinden oluşmaktadır. Temel görevi, nihai hedefi fiyat istikrarını sağlamak olan para politikasını belirlemektir¹²¹. Avrupa Merkez Bankası Yönetim Konseyi, Euro bölgesindeki tüm parasal, ekonomik ve finansal gelişmelerle ilgili kararlarını da bu fiyat istikrarına dayandırmaktadır. İzlenecek para politikası tüm Euro bölgesi için geçerli olacak; bir bölgeye veya ulusal gelişmeye özgü olmayacaktır.

Avrupa Merkez Bankası Yönetim Konseyi, fiyat istikrarını sürdürmek için para politikası stratejisini iki temele dayandırmaktadır. Birincisi, parasal büyüklüklerin sürekli izlenmesi; ikincisi ise, parasal büyümeye paralel olarak fiyatlardaki gelişmelerin değerlendirilmesi ve Euro bölgesindeki fiyat istikrarına yönelik risklerin giderilmesi yolundaki çalışmalardır.

Kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla, Euro bölgesindeki parasal, ekonomik ve finansal durum ile ilgili gelişmelerin ve para politikası kararlarının açıklanması da Avrupa Merkez Bankası Yönetim Konseyi'nin görevleri arasındadır.

c. Genel Konsey: Avrupa Merkez Bankası başkanı, başkan yardımcısı ve birliğe üye ülkelerin ulusal merkez bankası başkanlarından oluşmaktadır. Genel Konsey'in temel görevi, Avrupa Para Birliği'ne üye ülkeler ile para birliğinin dışında kalan birlik ülkeleri arasındaki işlemleri ve para politikasını koordine etmektir.

¹²⁰ S. Hüseyin Tokay, "Yeni Bir Avrupa Para Birimi: Euro", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 108, Aralık 2001, s. 130.

¹²¹ Gökdere, a.g.m., ss. 1258-1259.

Avrupa Merkez Bankası'na, Maastricht Antlaşması gereğince biçilen fiyat istikrarı rolünü tesis etmek için¹²², siyasi otoriteden bütünü ile bağımsız olacak, Avrupa Merkez Bankası ve üye ülke ulusal merkez bankalarının hükümetlere kredi vermesi hiçbir şekilde söz konusu olmayacaktır¹²³. Bu doğrultuda Avrupa Merkez Bankası'nın siyasi otoritelerin direktiflerine maruz kalmaması için tam bağımsız olması öngörülmüştür. Nitekim, Avrupa Merkez Bankası, hem ulusal hükümetlerin, hem de Avrupa Birliği'nin bünyesindeki kurum ve kuruluşların etki alanı dışındadır. Bu bağımsızlık, Maastricht Antlaşması'nın 107. maddesi ile Avrupa Merkez Bankası Sisteminin Statüsü ile ilgili 7. maddesi¹²⁴ ve finansal yapısının güçlendirilmesi ile güvence altına alınmıştır. Nitekim bankanın başlangıç sermayesi 5 milyar ECU olarak belirlenmiş olup bu miktar Konsey'in alacağı kararlar doğrultusunda artırılabilir. Avrupa Merkez Bankası'nın sermayesi üye ülkelerin ulusal merkez bankalarının taahhüt edilmiştir. Bu sermayenin kapsamı ve ödenme biçimi, yine Konsey'in oy çokluğu ile alacağı karara göre belirlenmektedir.

Ayrıca, Avrupa Merkez Bankası yalnızca Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'ne karşı sorumlu olup, yılda bir kez rapor verme yükümlülüğü vardır¹²⁵.

Avrupa Merkez Bankası'ndan beklenenleri, hedefleri ve görevleri olarak ikiye ayırmak mümkündür. Avrupa Merkez Bankası'nın hedefleri¹²⁶:

- i. Fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi,
- ii. Euro'nun değerinin belirlenmesi ve korunması,
- iii. Temel faiz oranları ile sistemdeki rezervlerin sağlanması,
- iv. Orta vadeli parasal hedeflerin belirlenmesi,
- v. Ekonomik ve parasal birliğe geçiş için gerekli tüm önlemlerin alınması,

¹²² Efthymios G. Tsionas and Dimitris K. Christopoulos, "Maastricht Convergence and Real Convergence: European Evidence from Threshold and Smooth Transition Regression Models", *Journal of Policy Modeling*, Volume: 25, 2003, p. 43.

¹²³ Suat Oktar, "Avrupa Birliğinin Ortak Parası EURO", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Nisan 1998, s. 34.

¹²⁴ Melike Alparaslan, "Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Milli Merkez Bankaları", *Bankacılar Dergisi*, Sayı:20, Mart 1997, s. 35.

¹²⁵ Suat Oktar, "Avrupa Para Birliği İçinde Kurumsal Bütünleşme: Avrupa Merkez Bankası", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Temmuz 1995, s. 48.

¹²⁶ TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Euro 1999*, Ankara: TCMB Yayını, Haziran 1998, s. 7.; Oktar, "Avrupa Para Birliği İçinde Kurumsal Bütünleşme: Avrupa Merkez Bankası", s. 48.

biçiminde özetlenebilecek Avrupa Merkez Bankası'nın temel görevlerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

- i. Para politikası araçlarını üye ülke merkez bankaları ile işbirliği yaparak kullanmak,
- ii. Topluluğun yürürlükte bulunan döviz kuru rejimine uygun olarak döviz işlemlerini yürütmek,
- iii. Tek paranın dolaşımını sağlamak,
- iv. Üye ülkelerin resmi döviz rezervlerini bünyesinde bulundurmak ve bunları sevk, kontrol ve idare etmek,
- v. Bankacılık sisteminin denetlenmesi ve korunmasına yönelik politikaların belirlenmesine, koordinasyonuna ve uygulamasına katılmak,
- vi. Ödeme işlemlerini TARGET çerçevesinde düzenlemek.

Avrupa Merkez Bankası'nın para politikası ile ilgili olarak kullanabileceği politika araçları da, yasal statüsünde düzenlenmiştir. Buna göre, Avrupa Merkez Bankası'nın para politikası araçlarını şunlardır¹²⁷:

a. Açık Piyasa İşlemleri: Yapısal nitelikteki işlemler olarak kabul edilen açık piyasa işlemleri, Avrupa Merkez Bankası tarafından borçlanma sertifikalarının ihracı ya da değerli kağıtların satışı yolu ile gerçekleşmektedir.

Avrupa Merkez Bankası, Euro bölgesinin ulusal merkez bankaları aracılığı ile ya da kendi hesapları üzerinde ince ayar (fine tuning) işlemleri yapabilecektir. Bu işlemler ile piyasada meydana gelen dalgalanmaların etkilerini gidermek mümkün olacaktır. İnce ayar işlemleri, repo/ters repo, döviz swapları veya sabit vadeli mevduatlar aracılığı ile yapılabilecektir. Açık piyasa işlemlerinden, uzun vadeli likidite yapısını düzenlemekte de faydalanmak mümkündür.

b. Mevduat Kolaylığı: Bu aracın finans kurumlarına getirdiği kolaylıklar, kredi ve mevduat kolaylığı şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kredi kolaylığı, bankacılık kesiminin günlük likidite ihtiyaçlarını; mevduat kolaylığı ise, bankaların fon fazlalarını gecelik olarak değerlendirmelerini sağlamaya dönük bir uygulamadır. Her

¹²⁷ Suat Oktar ve Suat Yavuz, *Avrupa Para Birliği EURO ve Türkiye*, Bilim Teknik Yay., 2000, ss. 21-24.

ikisinin de gecelik faizlerin taban ve tavan oranlarını belirleyerek piyasa faiz hadlerinde yaşanabilecek dalgalanmaları azaltmaları mümkündür

c. Minimum Rezerv Politikası: Bu araç tüm kredi kuruluşlarına açıktır. Minimum karşılık politikasının iki temel hedefi vardır. Birincisi, piyasa faiz hadlerinin istikrarını sağlamaktır. Minimum rezerv talepleri, bir aylık periyotta toplanmış rezervlerin ortalaması esas alınarak karşılanmaktadır. Bankacılık sektörü, bu periyot süresince mevduat olanaklarını kullanmaya ihtiyacı kalmadan likidite şoklarını kolayca absorbe edebilecektir. Minimum rezerv politikasının ikinci hedefi ise, merkez bankası parasına olan talebi artırarak bankacılık sisteminin likidite açığını genişletmektir. Bu durum, Avrupa Merkez Bankası'nın bankacılık sistemine likidite sağlaması yönündeki rolünü daha da etkinleştirecektir.

Yukarıda yapılan açıklamaların tümü dikkate alındığında Avrupa Merkez Bankası'nı diğer merkez bankalarından ayıran iki temel özellik söz konusu olacaktır. Birincisi, Avrupa Merkez Bankası'nın gerek kurumsal, gerekse fonksiyonel yönden tam anlamıyla bağımsız bir yapıya sahip olmasıdır. İkincisi, Avrupa Merkez Bankası'nın temel hedefinin fiyat istikrarını sağlamak olmasıdır. Banka, fiyat istikrarının gerçekleştirilmesi yönünde kararlı ve istikrarlı bir politikadan yana olmak durumundadır. Bundan dolayı, bu amaca ters düşecek şekilde Topluluk üyesi ülkelerin hükümetlerine kredi genişlemesi yapması mümkün değildir¹²⁸.

2.2.6.1.2.4. Yeni Döviz Kuru Mekanizması (New Exchange Rate Mechanism)

Maastricht Antlaşması, para birliğine dahil olacak ülkeler ile birliğin dışında kalacak Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki kur ayarlamaları konusunda bir düzenleme yapmamıştır. Bu belirsizliği ortadan kaldırmak amacıyla 1995 Aralığında Avrupa Konseyi, Yeni Döviz Kuru Mekanizması ya da Döviz Kuru Mekanizması II. (DKM II.) olarak adlandırılan yeni bir döviz kuru sisteminin mevcut Döviz Kuru Mekanizması'nın yerini alacağını açıklamıştır. 1997 yılında ise, Avrupa Konseyi'nce Döviz Kuru Mekanizması'nın temel özellikleri kararlaştırılmış¹²⁹, ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasına geçilmesi ile birlikte, 1.1.1999 tarihinde öngörülen ilkelerin uygulamaya konulacağı açıklanmıştır¹³⁰. Anılan mekanizmanın işleyiş

¹²⁸ Oktar, "Avrupa Para Birliği İçinde Kurumsal Bütünleşme: Avrupa Merkez Bankası", s. 49.

¹²⁹ Ata ve Silahşör, a.g.e., s. 11.

¹³⁰ TOBB ve DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, s. 178.

süreci, Avrupa Merkez Bankası ve Euro alanına dahil olmayan üye ülke merkez bankaları arasında sağlanacak bir anlaşma ile tespit edilecektir. Bu mekanizma ile Euro alanına dahil olmayan üye ülke paraları da Euro'ya bağlanmış olacaktır. Kalıcı bir döviz kuru istikrarının sağlanması, temel ekonomik göstergeler arasında kalıcı bir yakınlaşmanın temini ile mümkün olabileceğinden, tüm üye ülkeler, ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasında fiyat istikrarına dayanan para politikalarını izlemek durumundadırlar.

Bu mekanizma, Euro alanına dahil olmayan, ancak mekanizmaya katılan üye ülkelerin istikrarlı politikalar izlemelerine ve Euro'yu kabul etme yönünde, yakınlaşma kriterlerini gerçekleştirebilmelerine yardımcı olacaktır.¹³¹

Euro alanına dahil olmayan üye ülkeler açısından Döviz Kuru Mekanizmasına katılım isteğe bağlı olacaktır. Bununla birlikte, Euro alanına dahil olmayan ülkelerin mekanizmaya katılmaları beklenmektedir. Bu çerçevede 1.1.1999 tarihinden itibaren Danimarka ve Yunanistan, Yeni Döviz Kuru Mekanizması'na katılmıştır. Euro'ya karşı, Danimarka kronu +/- % 2,25, Yunan drahmisi ise +/- % 15 dalgalanma bandı ile anılan mekanizmaya katılmıştır¹³². Ancak İngiltere, Avrupa Kur Mekanizması dışında kalacağını daha önce açıklamıştır. Buna göre, Euro alanı dışında olup döviz kuru mekanizmasına katılan her üye ülkenin parası için Euro karşısında bir merkezi kur belirlenecektir¹³³.

Merkezi döviz kurları ve standart dalgalanma bandı konusundaki kararlar, Euro alanı içerisinde bulunan üye ülkelerin bakanları, Avrupa Merkez Bankası ve Yeni Döviz Kuru Mekanizmasına katılan üye ülkelerin merkez bankaları başkanları arasında, Ekonomik ve Sosyal Komite'ye danışıldıktan sonra Avrupa Komisyonu'nu da kapsayan ortak bir prosedürün takip edilmesi sureti ile varılacak karşılıklı anlaşma ile alınacaktır¹³⁴.

Sistemde parite, dalgalanma sınırına ulaştığında, müdahale otomatik ve sınırsız olacaktır. Ancak Avrupa Merkez Bankası ve ulusal merkez bankaları, birincil

¹³¹European Central Bank, "Conventions and Procedures for the New Exchange Rate Mechanism (ERMII) <http://www.nationalbanken.dk/> p.2.

¹³² Gedikkakaya ve Gürler, a.g.m., s. 28.

¹³³European Central Bank, "Conventions and Procedures for the New Exchange Rate Mechanism(ERMII) <http://www.nationalbanken.dk/> p. 2.; Balaylar, a.g.m., ss. 85-86.

¹³⁴ TOBB ve DTM, a.g.e., ss. 178-179.

amaç olan fiyat istikrarı tehlikeye girdiğinde müdahale etmeyi geçici olarak erteleyebileceklerdir. Dalgalanma aralığı içerisindeki müdahaleler ise isteğe bağlı olacaktır. Yeni Döviz Kuru Mekanizması'nda da, çok kısa vadeli finansman imkanı bulunmaktadır¹³⁵.

Yeni Döviz Kuru Mekanizması'nda diğer bir gelişme ise, asimetrik müdahale sistemidir. Önceki Döviz Kuru Mekanizması'nda, üye ülkelerden birisinin parası, örneğin Alman Markı, müdahale sınırlarına yaklaştığında Bundesbank para arzının artması pahasına da olsa mark almak zorundaydı. Yeni Döviz Kuru Mekanizması'nda ise, Avrupa Merkez Bankası, kendi rezervlerini kullanarak üye ülkelerin parasını destekleyip desteklemeyeceğine karar verebilecektir. Yani para arzı, Avrupa para piyasalarındaki gelişmelerden etkilenmeyecektir¹³⁶.

2.2.6.1.2.5. TARGET (Trans-European Automated Real Time Gross-Settlement Express Transfer)

Parasal birlik, ortak bir ödemeler sistemi kullanılmasını da zorunlu kılmıştır. Bahsedilen zorunluluk, bir elektronik fon transfer sistemi olan TARGET aracılığı ile gerçekleştirilecektir¹³⁷. Ademi merkezi bir sistem olan TARGET, ödeme mekanizmasına katılan ülkeler için oluşturulmuş, "Gerçek Zamanlı Ulusal Mutabakat Sistemleri (Real-Time Gross Settlement System)" üzerine kurulmuştur. Başka bir ifade ile, TARGET, ulusal mutabakat sistemleri olarak tanımlanabilir.¹³⁸ TARGET sistemi, Avrupa Para Birliği sürecinde, üye ülkelerin ulusal RTGS ödeme sistemlerini birbirine bağlayarak sınır ötesi Euro ödemelerinin yapılmasını sağlamak bakımından önem taşımaktadır.

TARGET, Avrupa Para Enstitüsü'nün aldığı bir karar doğrultusunda geliştirilmiş ve ekonomik ve parasal birlik sürecinin üçüncü aşaması olan tek para birimi Euro'ya geçilmesi ile birlikte uygulamaya konması hedeflenmiştir.

TARGET Sistemi aşağıda sıralanan biçimde aşamalı olarak düzenlenmiştir¹³⁹:

1. Aşama: İhtiyaçların belirlenmesidir. Bu aşama Mart 1995 tarihinde tamamlanmıştır.

¹³⁵ Ata ve Silahşör, a.g.e., s. 11.

¹³⁶ Balaylar, a.g.m., ss. 85-86.

¹³⁷ Pekcan, a.g.e., s 45.

¹³⁸ Birinci, a.g.e. s. 57.

¹³⁹ Can Okay, "TARGET Sisteminin Tanıtımı", *Bankacılar Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 24, Mart 1998, s. 55.

2. Aşama: Detay spesifikasyonlarının belirlenmesi olarak düzenlenmiş; Temmuz 1997'de tamamlanmıştır.
3. Aşama: Sistemin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Haziran 1997 tarihinde tamamlanmıştır.
4. Aşama: Test aşaması olarak düzenlemiştir. Haziran 1998 tamamlanmıştır.
5. Aşama: Aralık 1998 tarihinde tamamlanması planlanan örnekleme evresidir.
6. Aşama: Sistemin işletim aşaması olarak ele alınmıştır. Ocak 1999 itibariyle uygulamaya konulmuştur.

TARGET için oluşturulan yasal çerçeve doğrultusunda, TARGET Anlaşması, Euro bölgesi dışındaki ulusal merkez bankalarının da TARGET'a katılımına imkan verecek biçimde, 15 ulusal merkez bankası başkanı ve Avrupa Merkez Bankası Başkanı tarafından imzalanmıştır. Bundan dolayı, Danimarka, Yunanistan, İsveç ve İngiltere Merkez Bankaları, TARGET kapsamında belirlenen esas ve kurallara uymak zorundadırlar¹⁴⁰.

TARGET Sisteminin amaçları şu şekilde sıralanabilir¹⁴¹:

- i. Sınır ötesi ödemelerin RTGS temelinde yapılması için güvenli ve inanılır bir mekanizma sağlamak;
- ii. Avrupa Para Birliği'nin sınır ötesi ödemelerinde verimliliği arttırmak ve Avrupa Merkez Bankası'nın para politikası ihtiyaçlarını karşılamak.

Ayrıca TARGET' farklı ülkelerdeki para piyasaları arasında bağlantı sağlamak açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çerçevede sistemden piyasaların entegrasyonunu desteklemesi ve faiz oranlarının yaklaşmasında görev alması beklenmektedir¹⁴².

TARGET Sistemi,

- i. Üye ülkelerin RTGS Sistemleri,

¹⁴⁰ Gedikkaya ve Gürler, a.g.m., s. 26.

¹⁴¹ TARGET, July 1998, http://www.ecb.int/target/gi/tagien_1.htm, (3 Nisan 2003), p. 2

¹⁴² Ata ve Silahşör, a.g.e., s. 78.

- ii. Üye ülkelerin RTGS Sistemleri arasındaki bağlantıyı sağlayan ülkelerarası iletişim ağı ve yerel sistemlerdeki ara yüzlerden oluşan Interlinking Sistemi (IL),
- iii. Avrupa Merkez Bankası, bileşenlerinden oluşmaktadır¹⁴³:

Bu sistem çerçevesinde ödeme işlemleri, aşağıdaki şekilde gerçekleşmektedir¹⁴⁴:

- i. Ödemeyi yapan kurum, ödemeyi kendi ülkesinin RTGS sistemine göndermektedir.
- ii. Ulusal merkez bankası ödemeyi almasının ardından gerekli kontrolleri yapmakta ve ödeme tutarını gönderen kurum hesabından düşerek alıcı merkez bankasına alacak kaydetmekte ve alıcı merkez bankasına ödemeyi göndermektedir.
- iii. Alıcı merkez bankası, gerekli kontrolleri yaptıktan sonra, ödeme tutarını alıcı kuruma alacak kaydetmekte ve gönderen merkez bankasının hesabını tutar kadar borçlandırmakta ve ödemeyi alıcı kuruma göndermektedir.
- iv. Alıcı merkez bankası mesajın alındığına dair teyid mesajını, ödemeyi yapan merkez bankasına göndermektedir.

TARGET Sistemi'nde kullanılacak olan ödeme mesajları SWIFT MT100 IL ve MT202 IL'dır.

TARGET Sistemi'nde ödeme işlemleri gerçekleştirilirken üç çeşit mesaj kullanılmaktadır¹⁴⁵:

- i. İstek Mesajları: Alıcının teyit göndermesi gereken mesajlardır. Bunlara örnek olarak ödeme mesajları ve gün sonu mesajları gösterilebilir.
- ii. Teyit Mesajları: İstek mesajlarına karşılık olarak gönderilen mesajlardır.
- iii. Genel Amaçlı Mesajlar: Haberleşmeye yönelik olan ve teyit gerektirmeyen mesajlardır.

¹⁴³ Perihan Uzdil, "Avrupa Para Birliği Sürecinde TARGET Projesi", **Bankacılar Dergisi**, Sayı:20, 1997, s. 30.

¹⁴⁴ Okay, a.g.m., s. 57.

¹⁴⁵ Birinci, a.g.e., s. 59.

TARGET Sistemi geliştirilirken, üye ülkelerin yerel sistemleri ve alışkanlıklarının mümkün olduğunca az etkilenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, teknik, idari ve operasyonel konularda “Minimum Yaklaşımlar“ olarak adlandırılan bir prensip belirlenmiştir. Bundan, dolayı üyelerin ulusal ödeme sistemlerini, çalışma saatleri, gün içi limitler ve ücretlendirme gibi konularda birbirine uyumlu hale getirmeleri beklenmektedir. TARGET Sistemi'nin operasyonel özelliklerini şu şekilde ele almak mümkündür¹⁴⁶:

a. Üyelik: Ekonomik ve parasal birlik sürecine katılmış olan ülkeler, TARGET Sistemi'ne ulusal merkez bankalarının RTGS Sistemleri ile doğrudan bağlanabilecekler ve bu ülkelerdeki bankalar veya ulusal RTGS sistemine üye olan kuruluşlar TARGET Sistemi'nden yararlanarak işlemlerini yürütebileceklerdir. Ekonomik ve parasal birlik dışında olan Avrupa Birliği ülkeleri, eğer RTGS Sistemleri, Euro işlem yapma özelliği taşıyorsa bu sisteme bağlanabileceklerdir. Ayrıca, birliğe dahil ülkelerde bulunan herhangi bir bankaya ya da RTGS sistemine üye bir kuruluşa, ayırım yapılmaksızın, ekonomik ve parasal birliğe dahil herhangi bir ülkenin RTGS sistemine Euro transferi yapmak üzere, uzak erişim imkanı tanınacaktır.

b. Ödemeler: TARGET Sistemi'nde yapılan ödemeler, tüm RTGS Sistemleri'nde olduğu gibi, geri alınamaz ve nihai (irrevocable and final) özelliktedir. Ödemeler Euro cinsinden yapılacak ve en geç 15 dakikalık bir sürede gönderen RTGS'den, alan RTGS'ye ulaşacaktır. Gönderen kurumdan alan kuruma ulaşmadaki süre ise en geç 30 dakika olarak belirlenmiştir.

c. İşletim Zamanı: İşletim saati olarak Avrupa Merkez Saati (CET) baz alınmıştır. Buna göre, açılış saati 07:00, kapanış saati 18:00 (CET)'dir. Kapanış saatinden 1 saat önce müşteri transferlerinin durdurulması ve yalnızca interbank ödemelere müsaade edilmesi düşünülmüştür.

d. İşletim Günleri: Sistemlerin çalışma günlerinde açık olması öngörülmüştür. Ulusal tatil günlerinden dolayı kapalı merkez bankaları için ise iki seçenek sunulmuştur:

i. Pasif kullanıcı konumunda sistemlerini açık tutmaları

¹⁴⁶ TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, ss. 23-26.

ii. Mesajlarını, başka merkez bankalarına yönlendirmeleri

e. **Gün İçi Likidite:** Sistemin sürekli işler durumda tutulması ve sistemde oluşacak fon yetersizliklerinin çözülmesi amacıyla gün içi kredi sağlanması planlanmıştır. Gün içi kredinin teminat karşılığı olması ve faiz alınmaması yaklaşımı benimsenmiştir.

f. **Ücretlendirme:** TARGET Sistemi'nde ücretlendirmeden beklenen, maliyetleri karşılamaştır. Yüksek ücretlendirmenin sisteminin kullanımını olumsuz yönde etkileyeceği ve daha fazla risk taşıyan diğer ödeme ortamlarına gidilmesine neden olacağı düşüncesinden hareketle, ücretlerin asgari seviyede tutulması planlanmaktadır. Çift taraflı ücretlendirme istenmemektedir. TARGET Sistemi'nde fiyatlandırmalar, vergi hariç şu şekilde yapılmaktadır¹⁴⁷:

i. İlk yüz işlem için, işlem başına 1.75 Euro,

ii. Takip eden dokuz yüz işlem için, işlem başına 1.00 Euro,

iii. Takip eden bin işlem için, işlem başına 0,80 Euro bedel talep edilmektedir.

Ücret politikasında gönderilen mesafe ve miktar, bedel miktarını değiştirmemekte ve ödemeyi fon transferini yapan merkez bankası yapmaktadır.

TARGET Sistemi'ne beş binin üzerinde kredi kurumu, doğrudan olarak katılmaktadır. TARGET Sisteminin işleme başladığı 1999 yılının ilk haftasında, günlük 1 trilyon Euro'luk işlem TARGET aracılığı ile yapılmış olup, bu işlemlerin 340 milyon Euro'luk kısmı sınır ötesi işlemlerden oluşmuştur.

2.2.6.1.3. Üçüncü Aşama

Maastricht Antlaşması'nda üçüncü aşamanın en erken 1 Ocak 1997'de, en geç ise 1 Ocak 1999 tarihinde başlaması öngörülmüştür. Yedi veya daha fazla, ülke Maastricht Antlaşması'nda belirlenen kriterleri yerine getirebildiğinde, AB Konseyinin nitelikli çoğunlukla bu ülkelerin üçüncü aşamaya geçmelerini onaylaması; üye ülkelerin çoğunluğunu oluşturan bu sayının 1996 sonuna kadar sağlanamaması halinde ise, Maastricht kriterlerini yerine getiren ülkelerin 1 Ocak 1999 tarihinde üçüncü aşamaya geçebilmeleri öngörülmüştür¹⁴⁸.

¹⁴⁷ TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, "Euro'ya Geçiş Sorular ve Cevaplar", (05.03.2003) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/SORULAR5.html>

¹⁴⁸ Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Euro ve Türkiye Üzerine Etkileri", DTM Yayınları, Ağustos 1998, s. 4.

Üçüncü aşamaya girmek için gerekli kriterleri yerine getiremeyen Avrupa Birliği ülkeleri açısından en az iki yılda bir veya tek paraya geçiş için gerekli şartları yerine getirmemiş olan bir ülkenin talebi üzerine, Komisyon ve Avrupa Merkez Bankası'nın durumu incelemesi öngörülmüş; ekonomik performansları izin verdiği andan itibaren bu aşamaya geçebilecekleri vurgulanmıştır. Ekonomik ve parasal birliğe yeni üye kabulü, Konseyin nitelikli çoğunlukla alacağı karara bağlı olacaktır. Öte yandan Maastricht Antlaşması'na eklenen bir protokol ile İngiltere ve Danimarka, ekonomik performans kriterlerini yerine getirmiş olsa bile, üçüncü aşamadan vazgeçme haklarını saklı tutmuşlardır¹⁴⁹.

Avrupa Birliği Devlet Başkanlarının 2-3 Mayıs 1998 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirdikleri ECOFİN Zirvesi'nde ekonomik ve parasal birliğin son aşaması ve tek para birimi uygulamasına 1 Ocak 1999 tarihinde geçilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵⁰ Üçüncü aşamaya geçilmesi ile birlikte Avrupa Birliğinin Ekonomi ve Maliye Bakanları'ndan oluşan ECOFİN Konseyi tarafından bazı tedbirler alınmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir¹⁵¹:

- i. Avrupa Para Birliği'ne katılan ülkelerin ulusal para birimleri ile Euro arasında tek bir kur olacaktır.
- ii. Avrupa Merkez Bankası'na dönüşmesi planlanan Avrupa Para Enstitüsü para politikasını Euro'ya göre uygulayacaktır.
- iii. Finansal ve mali piyasalar, işlemlerini Euro üzerinden yapmaya başlayacaklardır.
- iv. Döviz alım satımı, sadece Euro ile Avrupa Birliği dışındaki ülkelerin ulusal para birimleri arasında yapılacaktır.
- v. Avrupa Birliği'ne dahil ülkelerin para birimleri, Euro olarak ifade edilecektir.
- vi. Hem özel sektör, hem de kamu sektörü, muhasebe ve bilgi işlemlerini Euro üzerinden yapacaklardır.
- vii. Avrupa Birliği'nde mal ve hizmetler Euro üzerinden fiyatlanacaktır.

¹⁴⁹ Güran ve Aktürk, a.g.e., s. 268.

¹⁵⁰ www.dip-badajoz.es/eurolocal/en/download/emu.htm, "The European Monetary Union", p. 10.

¹⁵¹ Ahmet Kesik, "Avrupa Yeni Para Birimini Bekliyor: Euro", *Maliye Dergisi*, Sayı:128, Mayıs-Ağustos 1998, s. 48.

viii. Parasal birliğin geçiş döneminde Euro kullanımında zorlama ve yasaklama olmaması ilkesi (No Compulsion- No Prohibition) geçerli olacaktır*¹⁵².

Avrupa Birliği Hükümet ve Devlet Başkanları, Brüksel’de geçekleştirilen ECOFIN Zirvesi’nde, tek para uygulamasına ilk etapta dahil olacak lkeleri, ECOFIN ve Avrupa Para Enstitüsü tarafından hazırlanan raporlar esas alınarak nitelikli çoğunlukla belirlemişlerdir. Hazırlanan raporda, parasal birliğin nc aşamasına, Almanya, Belçika, İşpanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz ve Finlandiya’nın geçmesi kabul edilmiştir. Yunanistan ise başlangıçta gerekli şartları sağlayamadığından Euro bölgesine 19.6.2000 tarihinde katılmıştır. Öte yandan Danimarka, İsveç, ve İngiltere ekonomik kriterleri büyük lde yerine getirmelerine rağmen bir süre daha beklemeyi tercih ettikleri için para birliği dışında kalmayı tercih etmiřlerdir¹⁵³. Eylül 2000’de Danimarka’da yapılan referandumun sonucu ise, bu ülkenin Euro’ya katılımının reddedilmesi biçiminde olmuřtur¹⁵⁴.

Mayıs 1998’de birlik yesi 15 ülkenin 11’i arasında ekonomik ve parasal birlik oluşturulmasına yeşil ışık yakılması, Birleşik Avrupa’nın oluşturulması yönünde Roma Antlaşması’nın imzalanmasından sonraki atılan en önemli adım olmuştur. Bu Avrupa’da 2. Dünya Savaşından hemen sonra başlayan ve ABD gibi siyasi ve iktisadi açıdan bütünleşmiş bir Avrupa’yı bir gün meydana getirmeyi tasarlayan bütünleşme sürecindeki önemli bir gelişme olmuřtur¹⁵⁵.

Brüksel Zirvesi’nde, parasal birliğe katılacak ye ülke paralarının birbirlerine karşı ikili dönüşüm oranları, 31 Aralık 1998 tarihi itibariyle belirlenmiştir. Bu paraların Euro’ya karşı değişim oranları 1.1.1999 tarihinden geçerli olmak üzere, 31.12.1998 tarihinde geri dönülemez şekilde sabitlenmiş, Avrupa Para Birimi (ECU) yerini 1ECU=1Euro dönüşümüyle yerini Euro’ya bırakmıştır.

*Buradaki teme ilke, kişilerin en geç 1 Temmuz 2002 tarihine kadar, Euro’yumu, ulusal paralarını mı kullanacaklarının kendi isteklerine bağlı olmasıdır.

¹⁵² TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, a.g.m., s. 5.

¹⁵³ zgr Tonus, “Genişleme Sürecinde Yaratacağı Etkiler Açısından Avrupa Para Birliği”, **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği zel Sayısı II., Sayı:36, Yıl: 6, Kasım-Aralık 2000, s. 1276.

¹⁵⁴ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, 3.b., İstanbul: 2001, s. 26.

¹⁵⁵ Wynne, a.g.m., s. 1.

Ekonomik ve parasal birliğe katılacak ülkelerin ulusal paralarının birbirlerine karşı ikili dönüşüm oranları, piyasalarda spekülasyon akımları önlemek üzere ekonomik ve parasal birliğin başlamasından önce belirlenmiştir. Bununla birlikte, ECU sepetinde yer alan ancak ekonomik ve parasal birliğe ilk aşamada katılmayan üye ülkeler (Danimarka, Yunanistan, İngiltere ve İsveç) bulunduğu için, ulusal paraların Euro'ya karşı değerinin 31 Aralık 1998 tarihinden önce açıklanması uygun görülmemiştir¹⁵⁶. Euro'nun kullanımıyla ilgili hukuki çerçeveye uygun olarak, değişim oranı her katılımcı para için bir kere kararlaştırıldıktan sonra Euro ile ulusal para birimi ve ulusal para birimleri arasındaki çevrimlerde sadece bu oranların kullanılması kararlaştırılmıştır¹⁵⁷. Euro'nun dönüşüm oranları Tablo 2'deki gibi belirlenmiştir.

Tablo 2. Euro Dönüşüm Oranları

Ülke Paraları	1 Euro=
Avusturya Şilini	13,7603
Belçika Frangı	40,3399
Hollanda Florini	2,20371
Fin Markası	5,94573
Fransız Frangı	6,55957
Alman Markı	1,95583
İrlanda Poundu	0,787564
İtalyan Lireti	1.936,27
Lüksemburg Frangı	40,3399
Portekiz Esküdosu	200,482
İspanyol Pesetası	166,386
Yunan Drahmisi *	340.750

Kaynak: Alexander Sebr, "The European Monetary Union", Seminar Paper, p.15.
[http://unet.fh-vie.ac.at/a.sebr/FH/VWL-Seminarpaper_\(Sebr\)_EMU.pdf](http://unet.fh-vie.ac.at/a.sebr/FH/VWL-Seminarpaper_(Sebr)_EMU.pdf)

¹⁵⁶ TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, "Euro'ya Geçiş Sorular ve Cevaplar"

¹⁵⁷ İşbankası, "Ulusal Paraların Euro'ya Dönüştürülmesine İlişkin Kurallar", <http://www.isbank.com.tr/ekonomi/euro13.htm>, (10 Nisan 2003)

* Yunanistan ekonomik ve parasal birliğe dahil olmak için gerekli koşulları karşıladığını teyit eder mahiyetteki 19 Haziran 2000 tarihli kararının ardından, 1 Ocak 2001'de birliğe katılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. TCMB, "Yunanistan'ın Katılımı Sonrası Euro Bölgesi" <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/Yunanistan.htm>

Ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşaması kendi içerisinde üç dönemden oluşmaktadır.

2.2.6.1.3.1. Birinci Dönem (1.1.1999-31.12.2001)

Bu dönemde hem Euro, hem de ulusal paralar kullanılabilir. Euro kullanımına ilişkin bir zorlama ya da kısıtlama söz konusu olmayacak, ECU cinsinden olan hesaplar 1 ECU=1 Euro şeklinde Euro'ya dönüşecektir. Bu dönemde banknot ve madeni para şeklinde dolaşımda olmasa da Euro, bir hesap birimi olarak kullanılacaktır¹⁵⁸.

Döviz kurlarının geri dönülemez bir şekilde sabitleştirildiği bu dönemde, para politikasının izlenmesi sorumluluğunu Avrupa Merkez Bankası devralacaktır. Ayrıca mali piyasa ve dış ticaret işlemleri Euro cinsinden yapılacak ve Euro cinsinden devlet tahvili çıkarılabilir¹⁵⁹. Bu dönemde bankalarda Euro cinsinden hesap açılabilir, bu hesaplardan başka hesaplara Euro ödenebilir ve Euro çek düzenlenebilir. Ancak, Euro cinsinden nakit para istenmesi halinde, 11 ulusal döviz cinsinden nakit ödeme yapılacaktır. Euro ile ulusal paralar arasındaki değişim oranları geri dönülemez şekilde sabitlenmiş olduğundan ulusal paralar Euro'nun bir alt birimi olarak düşünülebilir. Yani, 1 Dolar = 100 cent veya 1 TL = 100 kuruş ilişkisi gibi, 1 Euro = 1.95583 Alman Markı, 1 Euro = 6.55957 Fransız Fransı gibi bir ilişki olacaktır¹⁶⁰.

2.2.6.1.3.2. İkinci Dönem (1.1.2002–31.06.2002)

Bu dönemde Euro nakit para olarak ulusal paraların yerini alacak; birlik üyesi ülkelerde yasal ödeme aracı (Legal Tender) olarak kabul edilecektir. Euro cinsinden banknotlar, bozuk paralar ve ulusal paralar ilk altı ay birlikte tedavülde bulunacaklardır. Bu dönemde Euro'nun kullanımı zorunlu değildir. (No Compulsion/No Prohibition)

¹⁵⁸ İş Bankası, EMU Projesi, <http://www.isbank.com.tr/sayfalar/emu.htm>, (10 Nisan 2003)

¹⁵⁹ TOBB ve DTM, a.g.e., s. 180.

¹⁶⁰ İş Bankası, a.g.m.

2.2.6.1.3.3. Üçüncü Dönem (01.07.2002- ...)

Bu aşamada 1 Temmuz 2002 tarihinden itibaren yalnızca Euro kullanılacak ve ekonomik ve parasal birliğe katılan ülkelerin ulusal paralarının yasal statüleri sona erecektir¹⁶¹.

Euro'ya geçiş aşamasının kısa sürede tamamlanmaya çalışılması, geçiş sürecindeki belirsizlikleri azaltmak açısından son derece önemlidir. Özellikle ikinci dönemde, ulusal paralar ile Euro'nun birlikte tedavülde olması, perakende piyasalarda iki çeşit fiyat verilmesini ve iki çeşit nakit ödeme sisteminin oluşmasını beraberinde getirmiştir.

2.2.6.1.4. Ekonomik ve Parasal Birliğin Son Aşamasına Geçiş Kriterleri

Maastricht Antlaşması'nda üye devletlere üçüncü aşamaya geçebilmeleri için yaklaşma kriterleri belirlenmiştir. Yakınlaşma kriterleri, ekonomilerin homojenleşme derecesini göstermek üzere kullanılan değişkenlerdir¹⁶². Bu çerçevede öngörülen koşulları iki başlık altında toplamak mümkündür¹⁶³.

Bunlardan birincisi, merkez bankalarının aşamalı olarak bağımsız hale getirilmesi için yasal değişikliklerin yapılmasıdır. Maastricht Antlaşması, üye devletlerin merkez bankalarının üç aşamada tamamen bağımsız bir statüye sahip olmasını öngörmektedir. Antlaşma'nın 104. ve 104 (a). maddeleri, ekonomik ve parasal birliğin ilk aşamasında, merkez bankalarınca kamu sektörüne sağlanan kredi olanaklarının kaldırılması için gereken önlemlerin alınmasını ve ikinci aşamanın başlangıç tarihi olan 1 Ocak 1994 itibariyle merkez bankalarının kamu sektörüne kredi açmalarının tamamen yasaklanmasını; Antlaşma'nın 108. ve 109 e (5). maddeleri ise, ekonomik ve parasal birliğin ikinci aşamasında, üye devletlerin merkez bankalarını tam bağımsız hale getirmek için gerekli önlemleri almalarını beklemektedir. Son olarak üçüncü aşamada ulusal merkez bankalarının statüsüne ilişkin mevzuatın tam anlamıyla Maastricht Antlaşması'na uyum sağlaması ve ulusal merkez bankalarının tamamen bağımsız hale gelmesi öngörülmektedir.

¹⁶¹ Turhan Gedikkaya ve Cihangil Gürler, "Avrupa Birliğinde Parasal Birlik", **Bankacılar Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 24, Mart 1998, s. 32.

¹⁶² www.dip-badajoz.es/eurolocal/en/download/emu.htm, "The European Monetary Union", p. 14.

¹⁶³ YKB, a.g.m., s. 16.

İkincisi, üye ülke ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilebilmesi için bazı makro büyüklükler açısından yaklaşma kriterlerinin tespit edilmesidir. Bunlara uyulmaması durumu için yaptırımlar da belirlenmiştir. Maastricht Antlaşması'nda ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasına geçilmesi için yerine getirilmesi gereken "makro-ekonomik yaklaşma kriterleri", şu şekilde belirlenmiştir¹⁶⁴:

- i. Ülkenin yıllık ortalama enflasyon oranı, fiyat artışı en düşük düzeyde olan üç üye ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalamasını en fazla 1.5 puan aşabilir.
- ii. Kamu açıklarının gayri safi yurt içi hasılaya oranı % 3'ü aşmamalıdır.
- iii. Kamu borç stoklarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı % 60'ı aşmamalıdır.
- iv. Üye ülkelerde uygulanan uzun vadeli faiz oranları, 12 aylık dönem itibariyle, fiyat istikrarı bakımından en iyi performansı gösteren üç üye ülkenin uzun vadeli faiz oranını 2 puandan fazla aşmamalıdır.
- v. Son iki yıl itibariyle bir üye ülkenin para birimi, diğer bir üye ülkenin para birimi karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır. Üye ülkelerin ulusal paraları, Avrupa Döviz Kuru Mekanizması'nın izin verdiği normal dalgalanma marjı içinde kalmalıdır.

Enflasyon, kamu açığı ve kamu borcuna ilişkin ilk üç kriter daha çok ekonomi politikası tarafından belirlenebilecek nitelikte (policy-determined criteria) iken, faiz oranı ve döviz kuruna ilişkin son iki kriter daha çok piyasa koşulları tarafından belirlenen değişkenlerdir. (policy-determined variables). Bu iki grup kriter arasında açıkça gözlemlenen bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomi politikası tarafından belirlenme olasılığı daha fazla olan kriterlerde üye devletler arasında bir yaklaşım sağlanamadığı takdirde, daha çok piyasa koşulları tarafından belirlenen değişkenlerde yaklaşım sağlanması zorlaşacaktır.

¹⁶⁴ Siri Pettersen Strandenes, "International Macroeconomics and Foreign Exchange," SAM 302, Spring 2001, Strandenes, p. 1.

III. BÖLÜM

AVRUPA'DA PARASAL BİRLİK KRİTERLERİ, ADAY ÜLKELER ve TÜRKİYE

Çalışmanın bundan önceki bölümünde parasal birliğe bir örnek olarak Avrupa Para Birliği verilmiş ve başlangıçtan günümüze gelişimi ele alınmıştır.

Bu bölümde bir önceki bölümde ele alınan ekonomik ve parasal birliğe giriş için gerekli olan ekonomik yakınlaşma kriterleri açısından Avrupa Para Birliği'ne dahil olan ülkelerin bugünkü durumları ile Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin ekonomik ve parasal birliğe giriş için gerekli şartları ne ölçüde sağladığı ele alınacaktır.

Buradaki asıl amaç aday ülkeler ile Türkiye arasında bir kıyaslama yaparak ekonomik yakınlaşma kriterleri açısından Türkiye'nin durumunu tespit etmektir. Bu çerçevede tarihsel deneyimlerin parasal birliğin, politik birlikle baş başa gittiğini gösterdiği göz önüne alınırsa¹, aday ülkeler ile Avrupa Birliği arasında cereyan eden ilişkinin tarihsel altyapısının bilinmesinin konunun anlaşılması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bu bölümde öncelikle Avrupa Birliği ile aday ülkeler arasındaki ilişkinin tarihsel seyri genel hatları ile ele alınacak, daha sonra ise ekonomik yakınlaşma kriterleri açısından Avrupa Birliği ve aday ülkelerin durumu incelenecektir.

3.1. Avrupa Birliği Genişleme Süreci

Avrupa Birliği genişlemesini iki yolla sağlamaktadır. Bunlardan birincisi, ilişkilerini ekonomik olarak geliştirmek amacıyla başvurduğu tercihli ticaret anlaşmaları, ikincisi ise hem ekonomik, hem de siyasi olarak ilişkilerini geliştirmek istediği tam üyelik, birliğe katılmadır².

Bu çerçevede Avrupa Birliği ile aday ülkelerin ilişkilerinin seyri iki ayrı başlık altında incelenecektir. Önce Türkiye'nin dışındaki diğer aday ülkelerin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin tarihi gelişimi genel olarak ele alınacak, daha sonra ise Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin kırk yılı aşan tarihine kısaca bakılacaktır.

¹ Fratianni, a.g.m., s. 1.

² Coşkun İçöz, "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi Hakkında", *İktisat İşletme ve Finans*, Ocak 1998, s. 5.

3.1.1. Avrupa Birliğinin Genişleme S¼recinde Aday ¼lkeler

1990'lı yılların ilk yarısından itibaren başlayan ve soğuk savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan Avrupa'nın yeniden yapılandırılması ihtiyacı, Avrupa Birliği'nin b¼t¼nleřme s¼recinin hızlanmasında önemli bir etken olmuştur.

Berlin Duvar'ının yıkılmasından sonra Avrupa Birliği'nin Merkezi ve Doğu Avrupa ¼lkeleri (MDA¼) ile olan ilişkileri bir değişim s¼recine uğramıştır. O d¼neme kadar COMECON b¼nyesinde yer alan MDA¼ Avrupa Birliği ile ilk kez kurumsal ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu ilişkiler çerçevesinde 1989-1991 yılları arasında MDA¼ ile ticaret ve işbirliği anlaşmaları (trade and cooperation agreements) oluşturulmuştur.

1989 sonrasında oluşturulan anlaşmaların yetersiz kalmaya başlaması sonucu Haziran 1990'da gerçekteştirilen Dublin Zirvesi'nde MDA¼ ile ortaklık anlaşmaları imzalanması gündeme gelmiştir. "Avrupa Anlaşmaları" olarak tanımlanan bu anlaşmalar, 1995 ortalarına kadar MDA¼'nin 10'u için de tamamlanmış; T¼rkiye, Malta ve Kıbrıs içinse daha önceden imzalanmıřtır³. Avrupa Anlaşmaları, taraflar arasında ticareti serbestleştirmek ve geliştirmek, ekonomik, sosyal, k¼lt¼rel, ve mali işbirliğini sağlamak, MDA¼'nin demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişine yardımcı olmak ve bu ¼lkelerin aşamalı olarak Avrupa Birliği'ne entegre olabilmelerinin alt yapısını tesis etmek amacıyla d¼zenlenmiřtir⁴.

Avrupa Birliğinin Haziran 1993'de gerçekteştirilen Kopenhag Zirve'sinde isteyen MDA¼'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunda bulunabilecekleri belirtilmiřtir⁵. Ayrıca bu zirvede Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen ¼lkelerin uyması gereken koşullar da belirlenmiřtir⁶. Kopenhag Kriterleri adı verilen bu kriterler şu řekildedir⁷:

³ Erhan Erçin, "Avrupa Birliği Genişleme S¼recinde Aday ¼lkeler", **¼ktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı: 148, Ocak-Nisan 2001, s. 26.

⁴ TCMB, "Avrupa Birliği'nde Genişleme", <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/aylikvaz2.html>. (31 Mayıs 2003)

⁵ Fratianni, a.g.m., ss.2-3.

⁶ Commission of the European Communities, "Towards the Enlarged Union", **Report of the European Commission on the progress towards accession by each of the candidate countries**, Brussels, 9.10.2002, p. 5.

⁷ Muzaffer Dartan ve Esra Hatipoğlu, Avrupa Birliği Genişleme S¼reci'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesine Etkileri", **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2, 2001, s. 73.

- i. Siyasi olarak; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlık haklarına saygı ve korumayı garanti eden kurumların istikrarını sağlamış olmak,
- ii. Ekonomik olarak; birlik içerisinde rekabetçi baskılara ve piyasa güçlerine dayanabilecek etkin bir piyasa ekonomisine sahip olmak,
- iii. Topluluk müktesebatının (acquis communautaire) uyumu ile ilgili olarak siyasi, ekonomik ve parasal birleşme hedefi dahil, üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilecek yetenekte olmak,

MDAÜ ile Avrupa Anlaşmalarının hazırlandığı dönemde Güney Kıbrıs ve Malta birliğe üyelik başvurusunda bulunmuş, MDAÜ ise Kopenhag Zirvesi'nde verilen adaylık statüsünün de etkisiyle 1994'den sonra birliğe üyelik başvurusunda bulunmuşlardır.*

Kopenhag Zirvesi'nde adaylık sürecinin çok genel olarak tanımlanmasından dolayı aday ülkelerin gerçekleştirmek zorunda olduğu çalışmaların daha açık bir biçimde tanımlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede Haziran 1994'de Kofu Zirvesi'nde komisyondan kapsamlı bir strateji hazırlaması istenmiş, Aralık 1994'de ise Katılım Öncesi Strateji olarak adlandırılan strateji, Essen Zirvesinde kabul edilmiştir.

Genişlemeyle ilgili diğer bir önemli karar, Madrid Zirvesi'nde aday ülkelerin üyelik durumları ile ilgili görüş hazırlanması, genişlemenin birliğe 1999 sonrası getireceği maliyetin hesaplanması ve tüm hazırlıkların 1997'de yapılacak Hükümetlerarası Konferans'ın bitiminden hemen sonra sonuçlandırılmasıdır⁸.

Aday ülkeler ile üyelik müzakerelerinin başlatılması Lüksemburg Zirvesi ve Helsinki Zirvesi sonuçlarına göre şekillenmiştir.

Lüksemburg Zirvesi'nde, Kopenhag katılım kriterleri açısından aday ülkelerin bir değerlendirmesi yapılmış ve Temmuz 1997'de hazırlanan Gündem (Agenda) 2000 adlı rapor aynen benimsenmiştir. Bu çerçevede G. Kıbrıs, Macaristan, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya ile katılım

* Aday ülkelerin Avrupa Birliği'ne başvuru tarihleri sırasıyla şöyledir: Güney Kıbrıs 3.7.1990, Malta 16.7.1990, Macaristan 31.3. 1994, Polonya 5.4.1994, Romanya 22.6.1995, Slovakya 27.6.1995, Estonya 24.11.1995, Litvanya 8.12.1995, Letonya 13.10.1995, Bulgaristan 14.12.1995, Çek Cumhuriyeti 17.01.1996, Slovenya 10.6.1996

⁸ Erçin, a.g.m., ss. 28-29.

müzakerelerinin başlatılması kararı alınmış ve 1998 yılında müzakerelere başlanılmıştır.

Helsinki Zirvesi'nde alınan kararlar ile, Malta, Romanya, Slovakya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan ve Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanması kararı alınmıştır⁹.

Aralık 2000 Nice Zirvesi'nde, katılım müzakerelerinin 2002 bitmeden tamamlanması ve Helsinki'de belirlenen kriterleri yerine getiren aday ülkelerin, 2004 Mayıs'ında yapılacak Avrupa Parlamentosu seçimlerinden önce tam üye olarak kabul edilmeleri karara bağlanmıştır. Böylece, bu kriterleri orta vadede karşılayamayacak Bulgaristan ve Romanya'nın dışındaki ülkelerin bahsedilen tarihte Birliğe tam üye olmaları gündeme gelmiştir. Nitekim 12 Aralık 2002'de yapılan Kopenhag Zirvesi'nde alınan kararlar ile de Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin dışında kalan on ülkenin 2004 Mayıs'ında Avrupa Birliği'ne girişleri kesinleşmiştir¹⁰.

3.1.2. Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri

İkinci dünya savaşı sonrası süreçte tercihini Batı Bloğu içerisinde yer almaktan yana kullanan Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinin yarım asra yakın bir tarihi vardır. Dolayısıyla bu tarihsel süreç içerisinde ilişkiler değişik aşamalardan geçmiştir. Bu çerçevede Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri dört aşamada ele alınacaktır. Ankara Antlaşması, geçiş dönemi gelişmeleri, tam üyelik ve gümrük birliği ve Gündem 2000 ve Lüksemburg'dan günümüze gelişmeler, şeklinde bir dönemselleştirme yapılacaktır.

3.1.2.1. Ankara Anlaşması

Türkiye'nin Avrupa Ekonomi Topluluğu ile ilişkileri 1959'da yaptığı ortaklık başvurusu ile başlamıştır. Türkiye'nin ortaklık başvurusunda, topluluk ülkelerinin Türkiye ekonomisi içindeki ağırlığı, Türkiye'nin batının siyasi ve ekonomik sistemine yaklaşma isteği ve Yunanistan'ın ortaklık başvurusuyla gündeme gelen bölgede denge arayışı önemli rol oynamıştır¹¹.

⁹ Coşkun Can Aktan, "Avrupa Birliği'nin Doğuşu, Gelişimi ve Genişleme Süreci", *Yeni Türkiye*, Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35, Yıl: 6, Eylül-Ekim 2000, s. 176.

¹⁰ Seyidoğlu, a.g.e., s. 236.

¹¹ Erol Esen, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı: 233, Mart-Nisan 2002, s. 211.

Ortaklık başvurusunun ardından görüşmeler dört yıl sürmüş ve 12 Eylül 1963'de Ankara Anlaşması imzalanmıştır. 1 Aralık 1964'de yürürlüğe girmiş olan Ankara Anlaşması, Türkiye-Avrupa Ekonomi Topluluğu ilişkilerinin nasıl, ne şekilde, hangi amaç için ve hangi takvimle yürütüleceğini belirlemiş¹² ve ileride tam üyeliği öngören “ortak üyelik statüsü” kurmuştur.

Ankara Anlaşmasında, ekonomisi yeterince gelişmemiş olduğu için Türkiye'nin Topluluğa girmesi için henüz erken olduğu düşünülmüş ve Türkiye ile Avrupa Ekonomi Topluluğu arasında aşamalı olarak bir gümrük birliği ve sonrada tam üyelik öngörülmüştür¹³. Söz konusu aşamalar şunlardır:

a Hazırlık Dönemi: Anlaşmaya göre beş yıl olarak öngörülen fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle sekiz yıl süren bu dönemde, Türkiye ekonomisinin AET'nin mali yardımları ile daha gelişmiş bir düzeye ulaştırılarak geçiş ve son aşama süreçleri için hazır hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bunun içinde AET, Türkiye'yi tek yanlı olarak bazı malların ithalinde gümrük tarifesi ödünleri ve mali yardımlarla gümrük birliğine geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiştir¹⁴.

b Geçiş Dönemi: 23 Kasım 1970'de imzalanan ve 1 Ocak 1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol ile geçiş döneminin şartları belirlenmiş ve tarafların karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanarak gittikçe gelişen bir şekilde sanayi ürünleri ticaretinde gümrük birliği kurmaları hedeflenmiştir. Topluluk bazı tarım ürünleri ve rafine petrol ürünleri hariç, sanayi ürünleri için gümrük vergilerini ve kısıtlamaları derhal kaldırırken; bazı tarım ürünlerine de ithal kolaylıkları sağlamıştır. Türkiye ise AET menşeli sanayi ürünlerine uyguladığı gümrükleri aşamalı olarak 12 yılda kaldırmayı öngörmüş, korunması gereken hassas sanayi ürünleri içinse bu süreyi 22 yıla uzatmıştır¹⁵.

c Son Aşama: Türkiye ile AET arasında son aşamada bir gümrük birliği kurulması öngörülmüştür. Bu aşamada akit tarafların ekonomi politikaları arasındaki

¹² Pınar Narin Emirhan ve Ö. Rengin Gün, “Avrupa Birliği'nin Gelişme Perspektifi Açısından Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasi Durumu: Konverjans (Yakınlaştırma) ve Kopenhag Kriterleri Bazında Makro Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, 2001, s. 43.

¹³ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 267-268.

¹⁴ Ceren Uysal, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 1, 2001, s. 7.

¹⁵ Havva Tunç, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Değişen Boyutu”, *Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar*, Yıl:39, Aralık 2002, s. 7.

koordinasyonun güçlendirilmesi öngörülmüştür. Ankara Anlaşması'nda son döneme ilişkin bir süre belirlenmemiştir¹⁶.

3.1.2.2. Geçiş Dönemi Gelişmeleri

Türkiye hazırlık döneminin bitmesini beklemeden 1967 yılında geçiş döneminin başlamasını talep etmiş ve bu isteğini bir yıl sonra yinelemiştir. Bunun üzerine Türkiye ekonomisi üzerine hazırlanan bir raporda ekonominin geçiş dönemi için henüz hazır olmadığı belirtilmiş, bir yıllık durgunluktan sonra 6 Şubat 1969'daki Ortaklık Konseyi toplantısında geçiş döneminin başlatılması kabul edilmiştir. Bunun üzerine süresi 12 yıl olarak tespit edilen Katma Protokol, 21 Kasım 1970'de imzalanmış, 1 Ocak 1973'de de yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. 1973 yılında Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi nedeniyle 1970-1973 yılları arasında AET-Türkiye ilişkilerini düzenlemek için Geçiş Protokolü imzalanmıştır.

Başlangıçta ilişkiler iyi giderken, 1973'lerden sonra bozulmaya başlamış, 1977 ortalarında ise durma noktasına gelmiştir. Bunda şu noktalar üzerindeki anlaşmazlıkların etkisi olmuştur¹⁷:

- i. Topluluğun Akdeniz Politikası çerçevesinde, bazı Akdeniz ülkelerinin tarım ürünlerine ayrıcalıklar tanıırken, ortak üye olmasına karşın Türkiye'ye bu ayrıcalıkları tanımaması,
- ii. 1976-1986 yılları arasında kademeli olarak gerçekleştirilmesi gereken işçilerin serbest dolaşımının bir türlü hayata geçirilmemiş olması,
- iii. Topluluğun 1987'den itibaren Türkiye çıkışlı tarım ürünlerine gümrük vergilerini tümüyle kaldırmasına rağmen, değişik korumacılık yöntemlerine başvurulması,
- iv. İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın topluluğa katılmasıyla sanayi ürünleri konusunda verilecek ödünlere daha fazla ülkeye tanınacak olması,
- v. 1 Ocak 1981'de topluluğa katılan Yunanistan'ın rakip ürünleri topluluk pazarlarına ihraç etmesi ve ileride Türkiye'nin yapacağı tam üyelik başvurusunu veto etme olasılığı,

¹⁶ Güran ve Aktürk, a.g.e., s. 277.

¹⁷ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 272-273.

Bütün bu olumsuzluklara ilave olarak Türkiye, Kıbrıs Barış Harekatı ve petrol krizi sonrasında yaşanan ekonomik kriz nedeniyle üzerine düşen görevleri yerine getirmekte zorlanmış, 1976'nın son günlerinde ilişkilerin tek yanlı olarak geçici bir süre dondurulmasını gündeme getirmiştir. Topluluk ise Türkiye'nin bu başvurusunu 1979 Eylül'ünde dikkate almış ve bundan sonra ilişkilerin beş yıl süreyle askıya alınacağını bildirmiştir. Buna rağmen 1980'de Ortaklık konseyi toplantısı yapılmış ve bu toplantıda işçilerin serbest dolaşımı ve bazı tarım ürünlerine konan gümrük vergilerinin 1987 yılına kadar sıfırlanması kararlaştırılmıştır. Fakat bu toplantının üzerinden fazla zaman geçmeden 12 Eylül 1980'de askeri darbe yapılmış ve Topluluk ile tüm ilişkiler beş yıl boyunca kesilmiştir. Ortaklık ilişkisine dayalı ilişkilerin kaldığı yerden devam etmesi 16 Eylül 1986 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısı ile mümkün olmuştur¹⁸.

3.1.2.3. Tam Üyelik Başvurusu ve Gümrük Birliği

1986'da görüşmelere başlanılmasında sonra Topluluk, Türkiye'den son aşamanın sonuçlandırılmasını ve gümrük birliği süreci için gerekenin yapılmasını beklemiştir. Ancak son aşamanın koşulları henüz tamamlanmadan Türkiye Topluluğa 14 Nisan 1987'de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin tam üyelik başvurusu üzerine Topluluk Bakanlar Konseyi tarafından tam üyelik görüşmelerinin henüz başlatılamayacağı yönünde bir karar yaklaşık iki buçuk yıl kadar sonra 5 Şubat 1990 tarihinde açıklanmıştır¹⁹.

Tam üyelik girişiminden sonra ilişkilerin Ankara Anlaşması kapsamında gelişmesi sürdürülmüş, Avrupa Birliği Komisyon'u 6 Haziran 1990 tarihinde, "Türkiye ile İşbirliği Paketi" hazırlamıştır. İlişkiler hazırlanan bu işbirliği paketi çerçevesinde yürütülmüş ve Türkiye AET Karma Komisyonu 24-25 Şubat 1993'de Gümrük Birliği Komisyonunun oluşturulmasına karar vermiştir. Bu komisyonun kısa sürede Gümrük Birliği mevzuatını tamamlayarak imzalama aşamasına getirmiş olmasına rağmen, gerek Yunanistan'ın veto hakkını kullanması, gerekse Avrupa Birliği Parlamentosu'nun engel çıkarması, Ortaklık Konsey'inde resmen imzalanmasını önlemiştir. Gümrük birliği kararı ancak bu engeller aşıldıktan sonra 6

¹⁸ Rıza Aslan, "Türkiye-Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Yıl:55-3, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 2000, ss. 12-13.

¹⁹ Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, ss. 413-415.

Mart 1995 tarihinde imzalanmış ve Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanıp kabul edilerek 31 Aralık 1995 tarihinden sonra geçerli olmuştur²⁰.

3.1.2.4. Gündem 2000 ve Lüksemburg Zirvesi'nden Günümüze Gelişmeler

Avrupa Birliği'nin yeni genişleme stratejisini oluşturan ve Komisyon'un 1997'de açıkladığı gündem 2000 başlıklı raporunda, Türkiye üyeliğe ehil bir ülke olarak gösterilmesine rağmen aday ülkeler grubunda gösterilmemiştir. Rapor, Lüksemburg zirvesinde de aynen kabul edilmiştir. Bu tutum Türkiye'nin sert tepkisine neden olmuş ve dönemin hükümeti Avrupa Birliği ile tüm siyasi ilişkilerini askıya aldığını bildirmiştir²¹. Bu sert tepki sonrasında ilişkilerin askıya alınması, Avrupa Birliği içerisinde Türkiye ile ilgili tartışmaların artmasına neden olmuştur. Bu tartışmaların neticesinde Türkiye'ye Lüksemburg zirvesinde haksızlık yapıldığı fikri ağır basmıştır. Bunu takiben Haziran 1999'daki yapılan Köln Zirvesinde, Türkiye'ye olumlu sinyaller gönderilmiş ve aynı yıl yapılan Helsinki zirvesinde tam üyelik yolu açılmış ve Türkiye aday ülkeler listesine dahil edilmiştir²².

Helsinki zirvesinde, Türkiye'nin tam üye adaylığı koşullu olarak onaylanmış, 4 aralık 2000'de Nice zirvesinde kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye adaylığı kabul edilmiştir.

Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye'nin birliğe tam üye olabilmesi için yapması gerekenlere açıklık getirmiş; bu çerçevede Türkiye belgenin kabulü ile belirlenen koşulları yerine getirebilmek için hazırladığı Ulusal Programı 23 mart 2001'de Avrupa Birliği'ne vermiştir²³. Ulusal Program'da yer alan taahhütleri yerine getirmek için bir çok yasal çalışma yapılmış, bu konuda yaygın bir kamuoyu oluşturulmuştur. Yapılan tüm çalışmalara rağmen 12 Aralık 2002'de yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Helsinki Zirvesi'nde belirlenen siyasi kriterlerin tam olarak yerine getirilmediği gerekçesiyle Türkiye'ye tam üyelik müzakerelerinin başlatılması için tarih verilmemiştir. Aralık 2004'deki Zirve toplantısında o yıl yayınlanacak ilerleme raporuna göre uygun görülürse bir tarih verilebileceği yönünde bir karar alınmıştır. Bağlayıcılığı konusunda fikir birliği bulunmamakla beraber yeni

²⁰ Aslan, a.g.m., ss. 13-14.

²¹ Esen, a.g.m., ss. 215-216.

²² Aslan, a.g.m., s. 15.

²³ Tunç, a.g.m., ss. 10-13.

üyelerden de taahhütname alınmıştır. Bu karar neticesinde Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin ancak Temmuz 2005’de başlaması mümkün görünmektedir²⁴.

Avrupa Birliği Zirvesi’nin 13 Aralık 2002 tarihli sonuç bildirgesi, uluslararası gözlemciler ve medyanın değişik yorumlarına neden olmuş, bu gelişmeleri bir kesim, “Avrupa Birliği, Türkiye’ye evet, fakat hemen değil” dedi. şeklinde yorumlarken bir başka kesim ise, “şu an ne sen hazırsın ne de ben” mesajını verdi şeklinde yorumlamıştır²⁵.

Sonuç olarak, Kopenhag Zirvesi’nden alınan kararın beklentilerden farklı olmasıyla beraber, zirve sonrasında ortaya çıkan en önemli gerçek, Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinin artık yeni bir evreye girdiği²⁶, Avrupa Birliği içindeki “Türkiye Avrupalı mıdır?” tartışmalarına net bir yanıt vererek üyelik sürecini rayına oturttuğudur²⁷.

3.2. Parasal Birlik Kriterleri Açısından Avrupa Birliği, Aday Ülkeler ve Türkiye’nin Değerlendirilmesi

3.2.1. Yöntem

Daha önce de değinildiği gibi, Maastricht Anlaşması’nda parasal birliğe geçmek isteyen ülkelerin yerine getirmesi gereken bazı yükümlülükler belirlenmiştir. Enflasyon oranları, kamu açıkları, kamu borçları, faiz oranları ve döviz kurları için çeşitli kriterler belirlemiş, parasal birliğe katılmak için bu kriterlerin yerine getirilmesi şart koşulmuştur.

Çalışmamızın bu kısmında, Maastricht Anlaşması’nda belirlenen ve “yakınlaşma kriterleri” olarak da adlandırılan parasal birlik kriterleri açısından Avrupa Birliği ve aday ülkeler incelenecektir. Bu amaçla, onbeş AB üyesi ile genişleme perspektifinde yer alan 12 aday ülke ve Türkiye’nin, Eurostat ve IMF gibi kaynaklardan temin edilen 1997-2002 dönemine ilişkin verileri kullanılacaktır. Veri kaynaklarının sınırlamaları ile değişkenlerin niteliği veri kapsamı üzerinde etkili olmuştur. Amacımız, diğer adaylar karşısında Türkiye’nin AB üyeliği için kültürel,

²⁴ Mensur Akgün, “İstenilenden Az, Beklenenden İyi Korkulandan Uzak”, , **Görüş Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak 2003, ss. 20-24.

²⁵ Bahadır Kaleağası, “Ekonomide ve Demokraside Güçlü Devlet”, **Görüş Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak 2003, s. 26.

²⁶ Tuncay Özilhan, “AB: Uzun İnce Bir Yol”, **Görüş Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak 2003, s. 7.

²⁷ Zeynel Lüle, “Üyelik Süreci Kopenhag’da Rayına Oturdu”, **Görüş Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak 2003, s. 14.

politik ve zaman zaman ideolojik yorumlar ötesinde, teknik koşullar temelinde bir değerlendirme yapma imkanına kavuşmaktır.

3.2.2. Enflasyon Kriteri

Maastricht Antlaşması'nda ülkelerin yıllık ortalama enflasyon oranlarının, enflasyon oranı en düşük düzeyde olan üç üye ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalamasını en fazla 1.5 puan aşabileceği öngörülmüştür.

Tablo-3'te Avrupa Birliği ülkeleri ile aday ülkelerin 1999-2002 dönemi için enflasyon oranları verilmektedir. İnceleme döneminin 1999'dan başlamasındaki amaç, Avrupa Birliği'nin tek paraya geçtikten sonraki dönemde enflasyon oranlarında meydana gelen değişimin gözlenmesi ve aynı dönemde aday ülkelerin durumu hakkında bir değerlendirme yapılmak istenmesidir.

Tablo-3 incelendiğinde Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde en düşük enflasyona sahip olan üç ülkenin 1999 için Almanya-Avusturya-Fransa ve İsveç, 2000 yılı için Almanya, Fransa ve İsveç, 2001 yılı için Fransa, Danimarka ve İngiltere, 2002 yılı için ise, Almanya ve İngiltere-Belçika'dır.

Ele alınan dönem itibariyle enflasyon kriteri incelendiğinde, 1999 yılı için Danimarka, Yunanistan, İspanya, Hollanda ve Portekiz, 2000 yılı için İspanya, İrlanda, Lüksemburg ve Finlandiya, 2001 yılı için İspanya, İrlanda, Hollanda ve Portekiz, 2002 yılı için bir önceki yıl ülkelere ilaveten Yunanistan'ın enflasyon kriterinden sapmalar gösterdiği görülmektedir. Dolayısıyla enflasyon kriterini sağlayamayan ülkelerin genel olarak aynı ülkeler olduğu açık bir biçimde görülmektedir.

Yine ele alınan dönemin son üç yılı için en yüksek enflasyona sahip olan ülke İrlanda'dır. Dikkat çeken bir başka nokta ise, başlangıçta şartları yerine getiremediği için parasal birliğe geçemeyen Yunanistan'ın 1999 yılı için en yüksek enflasyon oranına sahip iken ve parasal birliğe katıldığı 2001 yılı için referans sınırında kriteri yerine getirirken, 2002 yılı için enflasyon oranında fazla bir değişim olmamasıdır.

Avrupa Birliği için belirtilmesi gereken bir başka husus ise, Euro'nun kaydı olarak dolaşıma girdiği 1999 yılından sonra 2002 yılına kadar Birlik içerisinde en iyi performansı gösteren üç ülkenin enflasyon oranı ortalamasında görülen yükselmedir.

2.03'ten 3'e yükselen referans değer, bu çalışmanın ilgili kısmında temas edilen statik maliyet etkilerini teyit etmektedir

Tablo-3 AB Ülkeleri İle Aday Ülkelerin Enflasyon Oranları

ÜYE ÜLKELER	1999	2000	2001	2002
DANİMARKA	2,4	2,9	2,3	2,4
BELÇİKA	1,1	2,5	2,5	1,6
ALMANYA	0,6	2	2,4	1,3
YUNANİSTAN	2,7	3,1	3,4	3,5
İSPANYA	2,3	3,5	3,6	3,1
FRANSA	0,6	1,7	1,6	1,9
İRLANDA	1,6	5,6	4,9	4,7
İTALYA	1,6	2,5	2,7	2,5
LÜKSEMBURG	1	3,1	2,7	2,1
HOLLANDA	2,1	2,57	4,5	3,5
AVUSTURYA	0,6	2,4	2,6	1,8
PORTEKİZ	2,3	2,8	4,3	3,6
FİNLANDİYA	1,2	3,4	2,5	1,8
İSVEÇ	0,4	1	2,4	2,2
İNGİLTERE	1,2	2,9	1,8	1,6
ADAY ÜLKELER	1999	2000	2001	2002
BULGARİSTAN	2,6	10,3	7,4	5,8
ÇEK CUMH.	2,1	3,9	4,7	1,8
ESTONYA	3,3	4	5,8	3,6
MACARİSTAN	10	9,75	9,1	4,9
LETONYA	2,3	2,7	0,7	1,9
LİTVANYA	0,7	0,1	1,2	0,2
POLONYA	7,26	10,2	5,49	1,8
ROMANYA	45,8	42	34,4	22,5
SLOVAKYA	10,6	12	7,3	3,3
SLOVENYA	6,2	8,8	8,5	6,8
GÜNEY KIBRIS	1,6	4,2	2	2,8
MALTA	2,1	2,3	2,9	4,98
TÜRKİYE	64,8	54,9	54,4	44,9
AB Ort. En İyi Üç Ülke	0,53	1,56	1,9	1,5
Referans Değerler*	2,03	3,06	3,4	3

Kaynak: International Monetary Fund, **International Finansal Statistics**, March 2003.

*Referans değerler Birlik içerisinde en düşük enflasyona sahip olan üç ülkenin ortalamalarına 1,5 puan eklenerek bulunmuştur. Virgülden sonra tek rakam alınmış, diğerleri için yuvarlanmıştır.

Ele alınan dönem aday ülkeler açısından incelenirse 1999 yılı için Litvanya ve Güney Kıbrıs, 2000 yılı için Letonya, Litvanya ve Malta, 2001 yılı için Letonya, Litvanya, Güney Kıbrıs ve Malta, 2002 yılı için ise, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya Güney Kıbrıs ve Polonya'nın enflasyon kriterini sağlayabildiği

görülmektedir. Diğer taraftan enflasyon kriterini yerine getiremeyen Romanya ve Türkiye'nin dışındaki ülkeler içinde özellikle Estonya, Slovakya ve Güney Kıbrıs enflasyon kriterini sağlamaya çok yakın, 6,8 olan enflasyon oranı ile Slovenya bu kriteri sağlamaya en uzak ülkedir.

Ele alınan dönem itibariyle enflasyon oranları en yüksek iki ülke Romanya ve Türkiye'dir. Özellikle Türkiye'nin 2002 yılına kadar enflasyon oranı % 50'nin altında hiç olmamıştır. 2002 yılı için ise % 44,9 dur. Bu rakamlar, referans değerlerden oldukça uzaktır.

Yani halihazırda Çek Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Güney Kıbrıs ve Polonya enflasyon kriteri açısından tek paraya geçiş için hazır durumdadır.

3.2.3. Bütçe Açığı Kriteri

Maastricht Antlaşması'nda, kamu açıklarının gayri safi yurt içi hasılaya oranının % 3'ü aşmaması öngörülmüştür.

Tablo-4 Avrupa Birliği ülkeleri ve aday ülkelerin 1999'dan 2001 yılına kadar olan kamu açıklarının GSYİH'ya oranını göstermektedir.

Tablo-4 incelendiğinde Avrupa Birliği ülkeleri için bütçe açığı kriterini, 1999 yılında Danimarka ve Lüksemburg, 2000 yılı için İrlanda, Lüksemburg, Finlandiya ve İsveç, 2001 yılı için ise Lüksemburg, Finlandiya ve İsveç'in sağlayamadığı görülmektedir. Bununla birlikte, bütçe açığı kriterini sağlayamayan birlik ülkelerinin bu kriteri sağlamaya yakın oldukları görülmektedir. Nitekim 2001 yılı için bu kriteri yerine getirmeye en uzak ülke % 4,8 ile Finlandiya'dır.

Yine Tablo 4 aday ülkeler için incelendiğinde, 1999 yılı için Bulgaristan, Romanya, Polonya ve Slovenya, 2000 yılı için Bulgaristan, Estonya, Letonya, Slovenya, 2001 yılı için Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya ve Kıbrıs'ın bütçe açığı kriterini sağladığı görülmektedir.

Ele alınan dönem için Bulgaristan ve Slovenya bütçe açığı kriteri için sorun yaşamaz iken, sorunlu ülkelere Türkiye'nin dışındaki diğer ülkelerin nispeten bu kriteri sağlamaya yakın olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye 1999 yılı için % -21,8, 2000 yılı için % -11, 2001 yılı için ise %- 28,7 ile aday ülkeler arasında en yüksek bütçe açığına sahip olan ülke olup bütçe açığı kriterini sağlamaya oldukça uzaktır. 2001 yılı için Türkiye'ye en yakın ülke % -7'lik bütçe açığı ile Malta'dır.

Tablo-4 Avrupa Birliği Ülkeleri ve Aday Ülkelerin Bütçe Açıklarının GSYİH Oranı

ÜYE ÜLKELER	1999	2000	2001
DANİMARKA	3,1	2,8	2,2
BELÇİKA	-0,6	0,1	-0,1
ALMANYA	-1,6	-1,2	-2,5
YUNANİSTAN	-1,8	-1,1	0
İSPANYA	-1,1	-0,3	0,1
FRANSA	-1,6	-1,3	-1,5
İRLANDA	2,3	4,5	2,4
İTALYA	-1,8	-0,3	-1,2
LÜKSEMBURG	3,7	6,1	4,3
HOLLANDA	0,4	2,2	1,3
AVUSTURYA	-2,2	-1,1	-0,2
PORTEKİZ	-2,1	-1,5	-2
FİNLANDİYA	1,9	6,9	4,8
İSVEÇ	1,8	4,1	3,8
İNGİLTERE	1,3	4,3	1,2
ADAY ÜLKELER	1999	2000	2001
BULGARİSTAN	-0,7	1,2	1,7
ÇEK CUMH.	-4	-4,2	-5,5
ESTONYA	-4,1	-0,7	-0,4
MACARİSTAN	-5,4	-3,1	-4,1
LETONYA	-5,3	-2,7	-1,6
LİTVANYA	-5,7	-3,3	-1,9
POLONYA	-2,1	-3,5	-3,9
ROMANYA	-2,1	-3,8	-3,4
SLOVAKYA	-5,7	-6,7	-5,6
SLOVENYA	-1,3	-2,3	-2,5
KIBRIS RUM CUM.	-4,0	-3,2	-3
MALTA	-7,8	-6,6	-7
TÜRKİYE	-21,8	-11	-28,7
Referans Değerler	3	3	3

Kaynak: 1999 ve 2000 verileri için, Eurostat Yearbook 2002 The Statistical Guide to Europe Data 1990-2000, Avrupa Birliği Ülkelerinin 2001 yılı verileri için Selin Dilekli ve Kadriye Yeşilkaya, Maastricht Kriterleri, DPT Yayını, Ankara, 2002, s. 17., Aday Ülkelerin 2001 yılı verileri için, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, <http://www.abgs.gov.tr/content.asp?>

Neticede, Avrupa Birliği ülkelerinin büyük bir çoğunluğu bu kriteri sağlayabilirken, diğer ülkeler ise bu kriteri sağlamaya yakındır. Nitekim 2001 yılı için sadece üç ülke bütçe açığı kriterini yerine getirememiştir.

Yine 2001 yılı için altı aday ülke bütçe açığı kriterini yerine getirebilirken, Türkiye'nin dışındaki diğer aday ülkelerin bu kriteri sağlamaya çok uzak olmadıkları görülmektedir. Aday ülkeler içinde bütçesi en fazla açık veren ülke Türkiye'dir.

Dolayısıyla, Büyüme ve İstikrar Pakti'nda bütçe açığı kriterine verilen önem hatırlanırsa, parasal birliğe girebilmek için Türkiye'nin bu sorununu mutlaka çözmesi gerekmektedir.

3.2.4. Kamu Borçları Kriteri

Maastricht Antlaşması'na göre, kamu borçlarının GSYİH'ya oranı % 60'ı geçmemelidir. Tablo-5'de Avrupa Birliği ülkeleri ile aday ülkelerin 1997-2000 arası kamu borç stoklarının GSYİH'ya oranı görülmektedir.

Bu kriter bakımından 2002 ve 2001 yıllarına ait veriler, Eurostat dahil, veri kaynaklarına henüz intikal etmediğinden inceleme dönemi 1997 yılına çekilerek makul bir inceleme dönemi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tablo-5 incelendiğinde, 1999 yılı için Avrupa Birliği ülkelerinin yarısından fazlasının, 2000 yılı için ise, Belçika, Almanya, Yunanistan, İspanya, İtalya ve Avusturya'nın kamu açığı kriterinden sapmalar gösterdiği görülmektedir. Dikkat çekilmesi gereken bir husus, kamu borcu kriterini sağlayamayan ülkelere Belçika Yunanistan ve İtalya'da, kamu borçlarının/GSYİH'ya oranının % 100'ün üzerinde olmasıdır. 2000 yılı için en borçlu ülke % 110,5 ile İtalya iken, en düşük kamu borcuna sahip olan ülke % 5,3 ile Lüksemburg'dur.

1999 yılı için kamu borcu kriterini sağlayamayan İsveç ve Hollanda'nın tek paraya geçişle birlikte bu kriteri sağlayabildikleri; yine İrlanda'nın tek paraya geçişle birlikte kamu borçlarında 10 puanın üzerinde bir azalma olduğu görülmektedir.

Tablo-5 aday ülkeler açısından incelendiğinde, 1999 yılı için Bulgaristan, Çek Cumhuriyet, Letonya, Güney Kıbrıs, Türkiye ve Malta, 2000 yılı için Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs ve Malta kamu borcu kriterini sağlayamamaktadır. Kamu borcu kriterini sağlayamayan ülkelere Güney Kıbrıs'ın dışındakiler bu kriteri sağlamaya yakındır.

Aday ülkeler arasında kamu borcu kriteri bakımından en olumsuz görüntü veren ülke Güney Kıbrıs iken, bu ülkede 1997-2000 arasında kamu borçlarında meydana gelen azalma dikkat çekicidir. Nitekim, 1997 yılı için % 107,4 olan kamu borcu/GSYİH oranı, 2000 yılı için % 76,9 olmuştur. Aday ülkeler içerisinde en düşük kamu borcuna sahip olan ülke % 5,3 ile Macaristan'dır.

Tablo-5 Avrupa Birliği Ülkeleri ve Aday Ülkelerin Kamu Borçlarının GSYİH'ya Oranı

ÜYE ÜLKELER	1997	1998	1999	2000
DANİMARKA	61,2	55,6	52	46,1
BELÇİKA	125,3	119,7	115,9	110,3
ALMANYA	61	60,9	61,3	60,3
YUNANİSTAN	108,2	105	103,9	102,7
İSPANYA	66,7	64,7	63,4	60,7
FRANSA	59,3	59,5	58,5	57,6
İRLANDA	65,1	54,8	49,3	38,6
İTALYA	120,2	116,4	114,6	110,5
LÜKSEMBURG	6,1	6,4	6	5,3
HOLLANDA	69,9	66,8	63,1	56,1
AVUSTURYA	64,7	63,9	64,7	63,1
PORTEKİZ	58,9	54,7	54,5	53,7
FİNLANDİYA	54,1	48,8	47,3	44
İSVEÇ	73,1	70,5	65,3	55,7
İNGİLTERE	51,1	48,1	45,7	42,8
ADAY ÜLKELER	1997	1998	1999	2000
BULGARİSTAN	71,1	68,9	68	64,1
ÇEK CUMH.		61,9	62,7	63
ESTONYA	13	14	15	17,3
MACARİSTAN	6,8	6,1	6,8	5,3
LETONYA	64,2	62,1	60,5	55,7
LİTVANYA	15,7	16,7	22,5	23,7
POLONYA	46,9	42,9	44,4	40,9
ROMANYA	16,5	17,9	24,4	22,9
SLOVAKYA	29,7	29,7	29,8	32,4
SLOVENYA	-	-	25,1	25,8
KIBRIS RUM CUM.	107,4	82,7	82,8	76,9
MALTA	51,5	56,9	60,1	60,6
TÜRKİYE	55,6	52,3	69,2	57,8
Referans Değerler	60	60	60	60

Kaynak: Eurostat Yearbook 2002 The Statistical Guide to Europe Data 1990-2000.

Türkiye'nin ele alınan dönem için 1999 yılı dışında kamu borcu kriterini sağladığı görülürken, 2000 yılı için bu oran % 57,8 dir. Netice itibariyle, kamu borcu kriteri açısından Türkiye'nin belli bir istikrarı sağlamış olduğunu söylemek mümkündür.

3.2.5. Faiz Oranı Kriteri

Maastricht Antlaşması'nda, üye ülkelerde geçerli olan uzun vadeli faiz oranlarının, enflasyon kriteri bakımından en iyi performansı gösteren üç üye ülkenin uzun vadeli faiz oranı ortalamasını 2 puandan fazla aşmaması öngörülmüştür.

Tablo-6'da Avrupa Birliği ülkeleri ile aday ülkelerin 1999-2002 arası uzun vadeli faiz oranları verilmektedir. Bu verilerden hareketle, euronun, kaydi para olarak kullanımının başladığı 1999'dan itibaren, AB ülkelerinde faiz oranlarının seyrini görmek ve aday ülkelerin bu kriter bağlamında referans değere yakınlık/AB'ne yakınlık düzeyini saptamak amaçlanmıştır. Tablo-6 verileri, Eurostat (2002, 2003), OECD (2003) ve IMF (2003) verilerinden yararlanılarak tarafımızdan hazırlanmıştır. Tablo hazırlanırken, öncelikli olarak IMF verileri kullanılmaya çalışılmış, bu kaynakta temin edilemeyen veriler için diğer kaynaklara başvurulmuştur. IMF (2003) verileri için öncelikle Hükümet tahvilleri oranı, temin edilemeyenler için, sırasıyla ödünç verme oranları ve hazine bonusu oranları alınmıştır.

Tablo-6 incelendiğinde, uzun vadeli faiz oranı kriteri açısından Avrupa Birliği ülkeleri'nin son derece başarılı olduğu görülmektedir. 1999-2002 dönemi için, tüm birlik üyeleri faiz oranı kriterini yerine getirmiştir. Faiz oranı kriteri açısından, en düşük ve en yüksek faiz oranına sahip ülkeler arasındaki faiz oranı farkı, 2 puanlık sapmanın yaşandığı 1999 hariç, 1 puan civarındadır.

1999 yılında tek paraya geçişi izleyen 2000 yılı için birliğin faiz ortalamalarında yaklaşık yarım puanlık bir artış meydana gelmiş, 2001 yılı için çok küçük miktarda bir artış olurken, 2002 yılında hemen hemen 1999 seviyesine geri dönmüştür. Bu gelişmeler, parasal birliğin enflasyon ilintili sonuçları tartışılırken ifade edildiği gibi, kısa dönemli teorik beklentilerle uyumludur.

Üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise, 1999 ve 2000 yılları için birlik içerisindeki en yüksek faiz oranına sahip olan Yunanistan'ın, 2001'de tek paraya geçmesi ile birlikte faiz oranlarında gözlenen düşüştür.

Tablo-6 aday ülkeler açısından değerlendirildiğinde, 1999 yılı için referans değeri sağlayan ülke yok iken, 2002 yılı için Çek Cumhuriyeti, Malta, Estonya, ve Bulgaristan referans değerleri sağlamaktadır.

Ele alınan dönemde aday ülkelerin büyük bir çoğunluğu için faiz oranlarında kademeli bir düşüş yaşanmaktadır. Romanya için bu durumu açıkça görmek mümkündür. Romanya'da 1999'da 74,2 olan faiz oranı, 2000'de 51,9'a, 2001'de 42,2'ye, 2002'de ise 27'ye gerilemiştir.

Tablo-6 Avrupa Birliği Ülkeleri ile Aday Ülkelerin Uzun Vadeli Faiz Oranları

ÜYE ÜLKELER	1999	2000	2001	2002
DANİMARKA	4,3	5,5	5,9	4,6
BELÇİKA	4,8	5,6	5,1	4,96
ALMANYA	4,3	5,2	4,7	4,6
YUNANİSTAN	6,3	6,1	5,3	5,1
İSPANYA	4,7	5,36	4,87	4,62
FRANSA	4,69	5,45	5,05	4,93
İRLANDA	4,7	5,5	5,02	4,99
İTALYA	4,7	5,6	5,19	5,03
LÜKSEMBURG	4,7	5,5	4,86	4,68
HOLLANDA	4,92	5,5	5,17	5
AVUSTURYA	4,9	5,6	5,8	4,97
PORTEKİZ	4,8	5,6	5,16	5
FİNLANDİYA	4,7	5,5	5	4,98
İSVEÇ	5	5,4	5,11	5,3
İNGİLTERE	5,38	5,79	5,03	4,82
ADAY ÜLKELER	1999	2000	2001	2002
BULGARİSTAN	10,5	7,4	6,7	6,8
ÇEK CUMH.	8,68	6,72	4,62	2,68
ESTONYA	11,09	7,43	7,78	6,71
MACARİSTAN	16,3	12,6	12,1	10,2
LETONYA	14,20	11,87	11,17	7,97
LİTVANYA	13,09	12,14	9,63	6,84
POLONYA	17	20	18,4	-
ROMANYA	74,2	51,9	42,2	27
SLOVAKYA	21,07	8,34	8,06	6,91
SLOVENYA	12,38	15,77	15,05	13,17
KIBRIS RUM CUM.	8	8	7,54	-
MALTA	7,70	7,28	6,90	6,29
TÜRKİYE	109,5	39,3	45,6	
Referans Değerler*	6,66	7,28	7,32	6,8
AB ORT.(15)	4,66	5,28	5,32	4,8

Kaynak: Eurostat (2002, 2003), OECD (2003) ve IMF (2003).

*Referans Değerler, 1999 ve 2000 için Almanya, Fransa ve İsveç, 2001 için Fransa, Danimarka ve İngiltere, 2002 yılı için, Belçika, Almanya ve İngiltere'nin faiz oranları ortalaması üzerine 2 puan eklenerek bulunmuştur.

2002 yılı için en düşük faiz oranına sahip olan ülke Çek Cumhuriyeti iken, 2000 yılı hariç ele alınan dönem için en yüksek faiz oranı Türkiye'ye aittir. Faiz oranı kriterini yerine getiremeyen ülkeler içinde özellikle Türkiye ve Romanya referans değerleri sağlamaya çok uzak iken, diğer ülkeler için orta vadede çözülemeyecek ciddiyette bir problem görülmemektedir.

3.2.6. Döviz Kuru Kriteri

Maastricht Antlaşması'na göre parasal birliğe girmek açısından döviz kuru istikrarı temel bir ön koşuldur²⁸. Maastricht Antlaşması'nda döviz kuru kriteri olarak, son iki yıl itibariyle bir üye ülkenin para biriminin devalüe edilmemiş olması ve üye ülkelerin ulusal paralarının, Avrupa Döviz Kuru Mekanizması'nın izin verdiği normal dalgalanma marjı içinde kalmaları; yani döviz kurlarının istikrarlı olması öngörülmüştür.

Başka bir ifadeyle, Maastricht Antlaşması'nın ilgili maddesinin sıkı bir şekilde yorumlanması halinde, herhangi bir üye devletin tek paraya geçiş tarihinden önce, en az iki yıl Döviz Kuru Mekanizması üyesi olması ve döviz kurunun belirlenen dalgalanma bandı içinde yer alması gerekmektedir. Ancak, yaklaşma kriterlerine ilişkin protokol'ün 3. maddesi temelinde yapılan esnek bir yorum çerçevesinde, Döviz Kuru Mekanizması üyesi olmadan döviz kuru istikrarlılığı sergileyen bir ülkenin bahsedilen kriteri yerine getirdiği kabul edilmektedir²⁹.

Tablo-7'de Avrupa Birliği ülkeleri ve aday ülkelerin 1997'den 2002'ye kadarki dolar kurları verilmektedir. 1997-2002 dönemi, Avrupa Birliği ülkeleri'nin 1999'da tek paraya geçiş öncesinde döviz kuru kriteri açısından konumunu tespit etmek ve son iki yıl için aday ülkelerin döviz kuru kriteri konusundaki performanslarını ölçmek üzere tercih edilmiştir.

Tablo-7 incelendiğinde, parasal birlik öncesi iki yılda, Avrupa Birliği ülkeleri'nin döviz kurlarında, belirlenen kritere uygun olarak, ciddi bir dalgalanma olmadığı, döviz kurlarında istikrarın sağlanmış olduğu görülmektedir.

Tablo-7 aday ülkeler açısından incelendiğinde, son iki yıl için Türkiye ve Romanya dışında tüm ülkelerin döviz kuru kriterini sağladığı görülmektedir. Litvanya 2002 yılına kadar parasını dolara karşı sabit kura bağlarken, 2002'de dalgalanmaya bırakınca parası yaklaşık % 8 değer kazanmıştır. Macaristan için döviz kurları belirlenen bandı aşmamakla birlikte, 2002'de, %10'luk bir dalgalanma göstermiştir.

²⁸ Phillipp C. Rother, "European Monetary Integration and the Demand for Money", *Journal of International Money and Finance* Volume: 17, 1998, pp. 691-711

²⁹ AB Danışmanlık ve Yatırım Hizmetleri, a.g.m., s. 52.

Tablo-7 Avrupa Birliği Ülkeleri ve Aday Ülkelerin Döviz Kurları

ÜYE ÜLKELER	1997	1998	1999	2000	2001	2002
DANİMARKA	6,604	6,701	6,976	8,083	8,323	7,895
BELÇİKA	35,774	36,299	0,9386	1,0854	1,1175	1,0626
ALMANYA	1,7341	1,7597	0,9386	1,0854	1,1175	1,0626
YUNANİSTAN	273,06	295,53	305,63	365,1	1,1175	1,0626
İSPANYA	146,41	149,4	0,9386	1,0854	1,1175	1,0626
FRANSA	5,8367	5,8995	0,9386	1,0854	1,1175	1,0626
İRLANDA	1,518	1,4257	1,0668	0,924	0,8956	0,9444
İTALYA	1,7051	1,7362	0,9386	1,0854	1,1175	1,0626
LÜKSEMBURG	35,774	36,299	0,9386	1,0854	1,1175	1,0626
HOLLANDA	1,9513	1,9837	0,9386	1,0854	1,1175	1,0626
AVUSTURYA	12,204	12,379	0,9386	1,0854	1,1175	1,0626
PORTEKİZ	175,31	180,1	0,9386	1,0854	1,1175	1,0626
FİNLANDİYA	5,1914	5,3441	0,9386	1,0854	1,1175	1,0626
İSVEÇ	7,6349	7,9499	8,2624	9,1622	10,3291	9,7371
İNGİLTERE	1,6377	1,6564	1,6182	1,5161	1,44	1,5013
ADAY ÜLKELER	1997	1998	1999	2000	2001	2002
BULGARİSTAN	1,61819	1,7604	1,8364	2,1233	2,1847	2,077
ÇEK CUMH.	31,698	32,281	34,569	38,598	38,035	32,739
ESTONYA	13,882	14,075	14,678	16,969	17,564	16,612
MACARİSTAN	186,789	214,402	237,146	282,179	286,490	257,887
LETONYA	0,581	0,59	0,585	0,607	0,628	0,618
LİTVANYA	4	4	4	4	4	3,677
POLONYA	3,2793	3,4754	3,9671	4,3461	4,0939	4,1078
ROMANYA	7,1679	8,8756	15,3328	21,7087	29,0608	33,0554
SLOVAKYA	33,616	35,233	41,363	46,035	48,355	45,327
SLOVENYA	159,69	166,13	181,77	222,66	242,75	240,25
KIBRIS RUM CUM.	1,9476	1,9342	1,844	1,6107	1,5559	1,6431
MALTA	2,5924	2,5743	2,5039	2,2851	2,2226	2,3102
TÜRKİYE	151,865	260,724	418,783	625,219	1,225,588	1,507,226

Kaynak: International Monetary Fund, **International Financial Statistics**, 2003.

Bugünkü şartlarda, döviz kuru kriterini sağlayamayan iki ülkeden biri olan Romanya 2001 yılı için % 33,86 düzeyinde bir dalgalanma yaşarken, 2002 yılında % 13,7 olan değişim oranıyla, dalgalanma bandını ihlal etmemiştir.

Tablo-7'den de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin döviz kuru problemi ele alınan dönem boyunca hep varolmuştur. Analize konu olan dönemde Türkiye, döviz kuru kriterini hiçbir yıl için sağlayamadığı gibi, Türk Lirasında istikrarsızlık süreklilik arz etmiştir. Dolar kurunda, 1998'den 2002'ye kadarki yıllık artış oranları, sırasıyla % 71,6, % 60, % 49, % 96, % 22,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu

oranlardan da açıkça anlaşıldığı üzere, Türkiye döviz kuru kriterini ele alınan dönem boyunca yerine getirememiş, döviz kurlarında istikrarı tesis edememiştir.

3.2.7. Genel Değerlendirme

Avrupa bütünleşme sürecinde, parasal birliğe katılmak isteyen ülkelerin yaklaşma kriterlerini yerine getirmeleri gerekmektedir. Ele alınan dönemin son yılları için veriler, kriterlerin tamamını Avrupa Birliği'nde, yalnızca dört ülkenin (Almanya, Danimarka, Fransa İngiltere) sağlayabildiğini göstermektedir. Aday ülkeler için ise, bu kriterlerin tamamını sağlayabilen ülke yok iken Türkiye, yalnızca kamu borcu kriterini sağlayabilmekte; diğer kriterler bakımından, örneklem ortalamasının çok uzağında bir görünüm sergilemektedir.

SONUÇ

Bütünleşmiş Avrupa düşüncesi, uzun süren savaflara, kıtanın bölünmüşlüğüne, ekonomik ve siyasi felaketlere rağmen hep varolmuştur. 19. yüzyıla kadar bunların çoğu düşünce ve tasarı olarak kalmış, düşünüldüğü ve önerildiği gibi gerçekleşme şansı bulamamışsa da, daha sonraki gelişmelere en azından fikir düzeyinde öncülük etmiş olmaları bakımından belli bir öneme sahiptir.

İkinci dünya savaşı öncesi süreçte Avrupa ülkeler arasında bir çok bütünleşme denemesi söz konusu olmuş, fakat önemli bir mesafe alınamamıştır. II. Dünya savaşı sonrasında, gerek Marshall Planı çerçevesinde, savaştan çıkmış Avrupa'nın yeniden inşası için ABD'nin Avrupa'ya dayanışma koşuluyla yapacağı yardımların alınması, gerekse Schuman Planı çevresinde 18 Nisan 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, bütünleşme yönünde atılan önemli adımlar olmuştur.

Bütünleşmeye yönelik atılan diğer bir adım ise, 25 Mart 1957'de imzalanan Roma Antlaşması ile kurulan "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu" ve bunu takiben yine Roma Antlaşması ile kurulan "Avrupa Ekonomi Topluluğu"dur. AKÇT, EURATOM ve AET'nin ortak organları 8 Nisan 1965 tarihinde imzalanan ve 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren Füzyon Antlaşması ile birleştirilmiş ve böylece oluşturulan birlik için Avrupa Toplulukları, Avrupa Topluluğu veya Topluluk ifadeleri kullanılmıştır. Yine Roma Antlaşması'nın hedeflerinden olan gümrük birliği, altı kurucu üye arasında 1968 yılında gerçekleştirilmiştir. 1980'li yıllarda ortak pazar hedefini gerçekleştirmek üzere ekonomik, sosyal ve hukuki çalışmalar yapılmıştır. 1 Temmuz 1987 tarihinde Roma Antlaşması'nda değişiklikler yapan ve para birliği üzerine vurgu yapılan Avrupa Tek Senedi imzalanmıştır. 10 Aralık 1991 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Birlik Antlaşmasından sonra, Topluluk, Avrupa Birliği olarak anılmaya başlanmıştır.

Avrupa Birliği kuruluşundan günümüze kadar dört ayrı genişleme dönemi yaşamış, şu an 15 üye ülkeli ve hali hazırda aday üyelik statüsü onaylanmış 13 ülke ile artan bir genişleme eğilimine sahiptir.

Avrupa Birliği, siyasal bütünleşme yolundaki tarihsel hayalini gerçekleştirmek için önemli mesafe almıştır. Roma Antlaşması'nın imzalanmasından

10 yıl kadar sonra gümrük birliği, sonrasında ise ortak pazar tamamlanmış, daha sonra ekonomik ve parasal bütünleşme tamamlamıştır.

Bugün gelinen noktaya varıncaya kadar, Avrupa'da ekonomik ve parasal birliği, değişik aşamalara ve tecrübeler sahne olmuştur. Avrupa parasal birliğinin tarihini 1950'de oluşturulan Avrupa Ödemeler Birliği'ne götürenler bulunmakla birlikte, bizim de katıldığımız genel kanı 1960'ların sonunda başlamış olduğu yönündedir.

Avrupa'da parasal istikrar arayışları, 1960'ların sonunda Schiller Raporu, Barre Raporu ve Werner Raporu ile başlamış, bunu Avrupa Para Yılanı deneyimi ve sonrasında ayarlanabilir sabit kur sistemi olan Avrupa Para Sistemi'nin 1979'da kuruluşu takip etmiştir. 1987'de Tek Avrupa Senedi'nin imzalanması, 1989'da Delors Raporu ile devam eden gelişmeler sonucunda, 1992 Maastricht Antlaşması ile ekonomik yakınlaşma kriterleri belirlenmiştir. Ekonomik ve parasal birliğe üç aşamada geçilmesi öngörülmüş, bugün için bu aşamalar tamamlanmış ve Avrupa'da ekonomik ve parasal birlik oluşmuştur.

1999 başından itibaren tek Avrupa parası ve Avrupa Merkez Bankası tarafından yürütülen tek para politikası ile Avrupa ekonomik ve parasal birliği bir realitedir. Parasal dalgalanma ile yüz yüze olan dünyanın geri kalanına karşılık Avrupa Birliği ülkeleri, kırk yıllık büyük gayretler sonucunda aralarında sabit kur oluşturmayı başarmışlardır. Avrupa Birliği'nin bu deneyiminden çıkartılacak bazı sonuçlar vardır¹.

Birincisi, sabit döviz kurları, esnek kurlara göre ekonomik işbirliği ve nihai bütünleşme yönünde daha etkilidir.

İkincisi, Avrupa Birliği'ndeki parasal bütünleşme çok kolay olmamıştır. Parasal birlik yolu uzun ve karmaşıktır. Nitekim üç Avrupa Birliği ülkesi, İngiltere, İsveç ve Danimarka parasal birliğe henüz katılmış değildir.

Üçüncüsü, Avrupa Birliği üyeleri aralarında sabit kurları, parasal birliğin avantajlarını ve dezavantajlarını hem siyasi, hem de ekonomik açıdan tartışmışlardır. Avrupa parasal birliğinin temel unsuru ortak paradır. Ortak bir paraya sahip olma önemli bir takım fayda ve maliyetleri içerir. Faydalar kısa ve uzun dönem ekonomik

---

¹ Malliaris, a.g.m., ss. 21-23.

etkinliklerden oluşur. Kısa dönem faydalar, konvertibilite ve riskten korunma ilintili işlem ve enformasyon maliyetlerinin ortadan kalkmasını içerir. Bir global para olarak Euro'nun ortaya çıkması, Avrupa Birliği'ne uzun vadeli yararlar da sağlayacaktır. Avrupa para birliğinin ekonomik büyüme potansiyelindeki artışa katkısını tam olarak değerlendirmek zor olsa da, dinamik etkinlik kazançları olacağı açıktır.

Dördüncüsü, bir başka makroekonomik fayda kaynağı uluslararası rezerv bağlamındaki tasarruflardır. Ulusal paralar varoldukça, ulusal para otoriteleri döviz kurlarını koruyabilmek için geniş döviz rezervleri tutmak zorunda olacaklardır. Rezerv tutmanın doğrudan maliyetleri, bunlar faiz getiren aktiflere yatırılabilir olduğundan küçük olabilir. Ancak özellikle istikrarlı döviz kurları geçmişine sahip olmayan ülkeler için ulusal paraya güveni sağlamak ve sürdürmenin maliyeti büyük olacaktır. Bu çerçevedeki faydalar geniş parasal dalgalanmalar yaşamış, Fransa, İtalya, İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi Avrupa Birliği üyeleri açısından anlamlıdır.

Beşincisi, Avrupa parasal birliğine giden yolun başlangıçta para dalgalanmalarının azaltılmasını ancak daha sonra üye ülkelerin iktisaden yakınlaşmasına yardım etmek üzere ulusal para ve maliye politikalarının koordinasyonunun gerektiğini öngörmesidir. Politika koordinasyonu, başlıca ekonomik değişkenlerin (enflasyon, bütçe açıkları, kamu borçları, faiz oranları ve döviz kurları) yakınlaşmasını formüle eden ve siyasi iradeyi yansıtan Maastricht Antlaşması ile başarılmıştır.

Avrupa Birliği'nde parasal bütünleşmeden çıkarılan bu sonuçlar, global para sisteminin güçlendirilmesi ve istikrarı bakımından önemli deneyimlerdir.

Maastricht Antlaşması'nın ortaya koyduğu yakınlaşma kriterleri ile Avrupa Birliği ülkeleri ekonomik ve parasal birlik hedeflerini belirlemiş ve bu kriterler Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde, aday konumundaki ülkeler için de aşılması gereken bir hedef olmuştur.

Öteden beri, Avrupa ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler içinde olan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada yeni bütünleşme hareketleri karşısında tercihini batı bloğu içerisinde yer almaktan yana kullanmış, Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılmak için yarım asırlık bir mücadele sergilemiş, nihayet tam üyelik yolunu açan Helsinki Zirvesi ile aday ülkeler listesine dahil edilmiştir.

Türkiye'nin ve aday ülkelerin tam üye olarak Avrupa Birliği'ne katılması halinde, Avrupa para birliği karşısında önlerine iki alternatif çıkacaktır. Bu alternatiflerden biri, İngiltere, Danimarka ve İsveç'in(önceleri Yunanistan'ın) yaptığı gibi Avrupa para birliğine katılmamak, diğeri ise, tam üyelikle birlikte Avrupa para birliğine katılmaktır. Bu ise Maastricht Antlaşması'nda öngörülen ekonomik ve parasal birliğin makroekonomik yakınlaşma kriterlerinin yerine getirilmesine bağlıdır.

Bu itibarla, Maastiricht Antlaşması'nda belirlenen makroekonomik yakınlaşma kriterleri, bütünleşme/yakınlaşma bakımından önemlidir.

Enflasyon, faiz oranı, bütçe açığı/GSYİH oranı, kamu borcu/GSYİH oranı, döviz kuru istikrarından oluşan bu kriterler bakımından AB üyeleri ile aday ülkeler ve Türkiye'nin verilerini karşılaştırmalı yaklaşım içeren bu çalışmanın III. Bölümünde ulaşılan temel sonuçlar şunlardır:

1999-2002 dönemi itibariyle enflasyon oranları en yüksek iki ülke Romanya ve Türkiye'dir. Özellikle Türkiye'nin 2002 yılına kadar enflasyon oranı hiç % 50'nin altında olmamıştır. 2002 yılı içinse % 44,9 dur. Bu rakamlar ise AB'nin referans değerlerinden çok uzaktır.

Avrupa Birliği Ülkeleri için bütçe açığı kriterine bakıldığında, 2001 yılı için üye ülkelerin yalnızca üçünün (Lüksemburg, Finlandiya ve İsveç'in) bu kriteri sağlayamadığı görülmektedir. Bununla birlikte, bütçe açığı kriterini sağlayamayan birlik ülkelerinin, bu kriteri sağlayamaya yakın oldukları görülmektedir. Nitekim 2001 yılı için bu kriteri yerine getirmeye en uzak ülke % 4,8 ile Finlandiya'dır. Aday ülkeler açısından bakıldığında bütçe açığı kriterini 2001 yılı için Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya ve Kıbrıs'ın sağladığı görülmektedir. Aday ülkeler arasında Bulgaristan ve Slovenya bütçe açığı kriteri açısından sorun yaşamaz iken, sorunlu ülkelere Türkiye'nin dışındaki diğer ülkelerin nispeten bu kriteri sağlamaya yakın olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye 1999 yılı için % -21,8, 2000 yılı için % -11, 2001 yılı içinse %- 28,7 ile aday ülkeler arasında en yüksek bütçe açığına sahip olan ülkedir. Büyüme ve İstikrar Paketi'nde bütçe açığı kriterine verilen önem hatırlanırsa, parasal birliğe girebilmek için Türkiye'nin bu sorunu çözüme kavuşturması gerekmektedir.

Kamu borcu kriterini Avrupa Birliği Ülkeleri'nin yarısından fazlası, 2000 yılı içinse Belçika, Almanya, Yunanistan, İspanya, İtalya ve Avusturya sağlayamamıştır. Üzerinde durulması gereken bir husus, kamu borcu kriterini yerine getiremeyen ülkelerden Belçika, Yunanistan ve İtalya'nın kamu borçlarının GSYİH'ya oranının yüzde yüzün üzerinde olmasıdır. 2000 yılı için en borçlu ülke % 110,5 ile İtalya iken, en düşük kamu borcuna sahip olan ülke % 5,3 ile Lüksemburg'dur. Aday ülkeler arasında kamu borcu kriterini 2000 yılı için Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs ve Malta yerine getirememiştir. Kamu borcu kriterini yerine getiremeyen ülkelerden Güney Kıbrıs'ın dışındakiler bu kriteri sağlamaya yakındır. Türkiye'nin ele alınan dönem için 1999 yılı dışında kamu borcu kriterini sağladığı görülmektedir.

Uzun vadeli faiz oranı kriteri açısından Avrupa Birliği ülkeleri son derece başarılıdır. 1999-2002 dönemi için tüm birlik üyeleri faiz oranı kriterini yerine getirmiştir. 1999 yılında tek paraya geçişle birlikte, 2000 yılı için birliğin faiz ortalamalarında yaklaşık yarım puanlık bir artış meydana gelmiş, 2001 yılı için çok küçük miktarda bir artış olurken, 2002 yılı için hemen hemen 1999 seviyesine geri gelinmiştir. Bu çerçevede ekonomik ve parasal birliğe geçişin ülke ekonomileri üzerindeki etkileri incelenmeye değer bir konudur.

Faiz oranı kriteri için 2002 yılında aday ülkelerden Çek Cumhuriyeti, Malta, Estonya, ve Bulgaristan referans değerleri sağlamaktadır. 2002 yılı için en düşük faiz oranına sahip olan ülke Çek Cumhuriyeti iken, 2000 yılı hariç ele alınan dönem için en yüksek faiz oranı Türkiye'ye aittir. Faiz oranı kriterini yerine getiremeyen ülkeler arasında özellikle Türkiye ve Romanya referans değerlerden çok uzak görünmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinin para birliğine geçmeden önceki iki yılında birlik ülkelerinin döviz kurlarında ciddi bir dalgalanma olmamıştır. Aday ülkeler arasında ise, son iki yıl için Türkiye ve Romanya'nın dışında tüm ülkeler döviz kuru kriterini sağlamıştır. Türkiye'nin döviz kuru problemi, ele alınan dönem boyunca hep varolmuştur. Analize konu olan dönemde Türkiye, şartları hiçbir yıl için sağlayamadığı gibi, döviz kurlarında sürekli ve yüksek dalgalanmalar yaşamıştır. 1998'den 2002'ye kadarki yıllık artış oranları, sırasıyla % 71,6, % 60, % 49, % 96, % 22,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oranlardan da açıkça anlaşıldığı üzere, Türkiye döviz kurlarında istikrarı tesis edememiştir.

Sonuç olarak Maastiricht Antlaşmasında belirlenen kriterlerin tamamını ele alınan dönemin son yılları için yalnızca dört Avrupa Birliği ülkesi (Almanya, Danimarka, Fransa ve İngiltere) sağlarken, tüm kriterleri sağlayabilen aday ülke bulunmamaktadır. Letonya, Litvanya ve Polonya sadece faiz oranı kriteri, Güney Kıbrıs ise, kamu borcu kriteri konusunda sıkıntı yaşamakta diğer kriterleri sağlamaktadırlar.

Türkiye bu beş kriterin dördüne uyum gösterememiş, sadece kamu borçları/GSYİH kriterinde birliğin saptadığı oranı sağlayabilmiştir. Diğer kriterleri yerine getiremeyen tek ülke Türkiye olmamakla beraber, kriterleri yakalamaya en uzak ülke Türkiye'dir. Türkiye, ele alınan dönemin son yılları itibariyle en yüksek enflasyon, faiz oranı, bütçe açığı ve döviz kuru dalgalanmalarına sahip olan ülkedir.

Bu çalışma siyasi, hukuki, kültürel vb. boyutlar bir yana bırakıldığında, Türkiye'nin parasal birlik için AB bağlamında öngörülen yakınlaşma kriterleri ile somutlaşmış teknik/yapısal unsurlar açısından AB hedefine uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Yakınlaşma kriterlerine yaklaşma yönündeki çabalar aynı zamanda Türkiye'nin makroekonomik istikrarı bakımından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, Mensur. “İstenilenden Az, Beklenenden İyi Korkulandan Uzak”. **Görüş Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak 2003, ss. 20-24.
- AKTAN, Coşkun Can. “Avrupa Birliği’nin Doğuşu, Gelişimi ve Genişleme Süreci”. **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği Özel Sayısı I, Sayı: 35, Yıl: 6, Eylül-Ekim 2000, ss. 176-185.
- AKTAN, H. Okan. **Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1983.
- AKTAN, H. Okan. **Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi**. (Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1979).
- ALAGÖZ, Aylin. “Yeni Bir Para Yeni Bir Avrupa”. **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Eylül 1998, ss. 3-11.
- ALPAR, Cem ve M. Tuba Ongun. **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, 1989.
- ALPARASLAN, Melike. “Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Milli Merkez Bankaları”. **Bankacılar Dergisi**, Sayı:20, Mart 1997.
- ARISAN, Nilgün. “Euro ve Euro’nun Türkiye Üzerindeki Olası Makro-Ekonomik Etkileri”. **İktisat İşletme ve Finans**, Sayı: 159, Yıl: 14, Haziran 1999, ss. 48-62.
- ASLAN, Rıza. “Türkiye-Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Yıl:55-3, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 2000, ss. 10-27.
- ATA, Defne ve H. Serkan Silahşör. **Parasal Birlik Avrupa Para Birliği ve Türkiye**. Ankara: Hazine Müsteşarlığı Yayını, 1999.
- ATILGAN, Ahmet. “Avrupa Para Birliği ve Sonuçları”. **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı:32,Yıl:7, Temmuz 1995, ss. 14-21.
- ATSAN, Tecer. “Avrupa Birliği’nde Ekonomik ve Parasal Birlik Konusundaki Düzenlemeler ve Tam Üyeliğe Başvurmuş Olan Türkiye’nin Durumu”. **Standard Dergisi**, Şubat 1998, ss. 98-101.

- Avrupa Birliği Danışmanlık ve Yatırım Hizmetleri. “Avrupa Birliği’inde Döviz Kuru Kriteri ve Döviz Kuru Mekanizması”. **Bankacılar Dergisi**, Sayı: 20, 1997, ss. 52-57.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. “Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği (EPB) ve Euro”, **AKTT Yayını**, s. 4.
- AYHAN, Rıza. “Avrupa Parasal Birliği Euro ve Etkileri”. **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı:36, Yıl:6, Kasım-Aralık 2000, ss. 1243-1247.
- AYNAGÖZ, Özge. “Gümrük Birliği Teorisinin Gelişimi”. **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:14, Sayı:44-46, Kış 2003, ss. 23-41.
- BALAYLAR, Nilgün Acar. “Avrupa’da Parasal Entegrasyon”. **Maliye Yazıları**, Sayı: 62, Ocak-Mart 1999, ss. 83-90.
- BALKIR, Canan ve Muzaffer Demirci. **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989.
- BARAN, Ercüment. “Avrupa Para Birliği Sürecinde Euro ve Euro’nun Muhtemel Finansal Maliyetleri”. **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 111, Yıl: 10, Mart 2002, ss. 116-119.
- BATUR, Hakan ve Gündüz Fındıkçioğlu. “Şöhret ve Güvenilirlik”. **İktisat Dergisi**, Ocak 1999, ss. 60-67.
- BAYAR, Ali Haydar. “Avrupa Para Birliğinin Önemi”. **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Nisan 1998.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf. “Küreselleşme ve Kurumsal Performans”. **IV. Liberal İktisat Kongresi** (tebliğ), Kapadokya, Nisan 2003.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf. “Küreselleşme, Kriz ve IMF”. **Liberal Düşünce**, Sayı: 19, Yaz 2000, ss. 14-18.
- BAYRAKTUTAN, Yusuf. **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme**. Ankara: Nobel Y., 2003.
- BİLGİLİ, Emine. “Avrupa Parasal Bütünleşmesinde Senyoraj Problemi”. **Maliye Dergisi**, Sayı: 126, Eylül- Aralık 1997, ss. 96-111.

- BİRİNCİ, Yüksel. **Euro'nun Uluslararası Finansal Piyasalar ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri**. 1.b. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- BOLAT, Ömer. "Avrupa Para Sisteminin 11 Yıllık Uygulamasının Bir Değerlendirmesi". **İktisadi Kalkınma Vakfı**, Sayı: 79, Mayıs 1990, ss. 13-23.
- BOZKURT, Ömer. "Maastricht Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin Geleceği". **Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: TCMB Yayınları, 1995, ss. 89-105.
- BOZKURT, Veysel. **Avrupa Birliği ve Türkiye**. Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, Yayın No: 177, 2001.
- BULGURLU, Hacı Bayram. "Küreselleşme Sürecindeki Avrupa Para Birliği, Euro'nun Beklenen Etkileri ve Türkiye". **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı: 36, Yıl: 6, Kasım-Aralık 2000, ss. 1297-1311.
- BUNDESBANK. **Monesbericht der deutschen Bundesbank**. September 1990.
- CANBOLAT, S. İbrahim. **Uluslararası Sistem, Avrupa Birliği**. 2.b. İstanbul: Alfa Yayınları, 1998.
- Commission of the European Communities." Towards the Enlarged Union". **Report of the European Commission on the progress towards accession by each of the candidate countries**, Brussels, 9.10.2002.
- CROATİ, Pula. "Exchange Rate Mechanism and Internationalisation Strategies of Multinational Companies". **Abstrac prepared for the International Conference on Globalization and Entrepreneurship: Fears, Challenges and Opportunities**, Apri 124-26, 2003.
- ÇALIŞ, H. Şaban. **Türkiye- AB İlişkiler: Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim**. Ankara: Nobel Yayınevi, 2001.
- ÇELEBİCAN, Gürkan. "Türk Bankacılık Sisteminin Avrupa Birliğine Uyumu". **Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: TCMB Yayınları, 1995.
- ÇİMEN, Ahmet. **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**. Maliye Bakanlığı yayınları, y.y., 1996.

- ÇOLAK, F. Ömer. **Finansal Piyasalar ve Para Politikası**. 3.b. Ankara: Nobel Yayınevi, 2001.
- DARTAN, Muzaffer ve Esra Hatipoğlu. Avrupa Birliği Genişleme Süreci'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesine Etkileri". **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2, 2001, 69-86.
- DE CECCO, M. and A. Giovanni. "Does Europe need its own central bank", **A European Central Bank Perspectives on Monetary Unification after ten years of the EMS**. ed. M. De Cecco ve A. Giovanni. Cambridge University Press, U.K., 1990.
- DEDEOĞLU, Beril. **Adım Adım Avrupa Birliği**. 1.b. İstanbul: Çınar Yay., Nisan 1996.
- DEMİR, Osman. **Ekonomide Devlet**. Ankara: SPK Yayınları, Yayın No: 71, 1997.
- DEMİRHAN, A. Ali. "Ekonomik ve Parasal Birlik Sürecinde Avrupa Para Sistemi. **Maliye Yazıları**, Sayı 36,1992, ss. 59-85.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. "Euro ve Türkiye Üzerine Etkileri". **DTM Yayınları**, Ağustos 1998.
- DİLEKLİ, Selin ve Kadriye Yeşilkaya. **Maastricht Kriterleri**. Ankara: DPT Yayını, 2002.
- DUPASQUIER, Chantal and Jocelyn Jacop. "European Economic and Monetary Union: Background and Implications". **Bank of Canada Review**, Autumn 1997, pp. 1-26.
- DURA, Cihan ve Hayriye Atik. **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**. Ankara: Nobel Yay, 2000.
- DURA, Cihan." Avrupa Para Birliğine Doğru (1957-1997)". **Maliye Dergisi**, sayı 126, 1997, ss. 49-65.
- EC Commission. "One Market, One Money. An Evaluation of the Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union". **European Economy**, Volume: 44, 1990

- EMİRHAN, Pınar Narin ve Ö. Rengin Gün. "Avrupa Birliği'nin Gelişme Perspektifi Açısından Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasi Durumu: Konverjans (Yakınlaştırma) ve Kopenhag Kriterleri Bazında Makro Göstergelerin Karşılaştırmalı Analizi". **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 3, 2001, ss. 43-60.
- ERBİL, Bahattin. "Tek Para ve Ekonomik ve Parasal Birliğin Son Aşamasına Geçişin Muhtemel Etkileri". **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Nisan 1998.
- ERÇİN, Erhan. "Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Aday Ülkeler". **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı: 148, Ocak-Nisan 2001, ss. 26-39.
- ERİŞ, Meral Gezgin. "Avrupa Birliği Ekonomik ve Parasal Birlik Hedefleri ve Türkiye'nin Konumu" (Panel). **İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını**, 28 Mart 1997, ss. 3-23.
- ERSAN, İhsan. "Avrupa Para Birliği (EMU) ve Euro Üzerine". **İktisat Dergisi**, Sayı:387, Şubat-Mart 1999, ss. 20-21.
- ERTÜRK, Emin. **İktisadi Birleşmeler Teorisi**. 2.b. İstanbul:Alfa-Aktüel Yayınları, 1998.
- ERTÜRK, Emin. **Uluslararası İktisat**. İstanbul: Ekin Kitabevi, 1996.
- ESEN, Erol. "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri". **Mülkiye Dergisi**, Cilt: XXVI, Sayı: 233, Mart-Nisan 2002, ss. 209-224.
- European Central Bank, "Conventions and Procedures for the New Exchange Rate Mechanism (ERMII) <http://www.nationalbanken.dk/> p.2.
- Eurostat, **Eurostat Yearbook 2002 The Statistical Guide to Europe, Data 1990-2000**.
- Eurostat, **Eurostatistics, Data for Short-Term Economic Analysis**, 2003.
- FINK, Gerhard and Dominick Salvatore. "Benefits and Costs of European Economic and Monetary Union". **The Brown Journal of World Affairs**, Volume: VI, Issue 2, Summer/Fall 1999, pp. 1-8.

- Finans Dünyası. "Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) ve Euro'nun Ekonomik Etki ve Sonuçları". [http://www.kobinet.org.tr/hizmetler/bilgibankasi/ finans/ 006-3a.htm](http://www.kobinet.org.tr/hizmetler/bilgibankasi/finans/006-3a.htm). (31 Mayıs 2003)
- FRATIANNI, Michele. "Variable Integration In The European Union", (ss. 1-33)
<http://www.indiana.edu/~busecon/workpaps/PAPER/aceobat/96019.pdf>
- GEDİKKAYA, Turhan ve Cihangil Gürler. "Avrupa Birliğinde Parasal Birlik". **Bankacılar Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 24, Mart 1998, ss. 28-39.
- GEDİKKAYA, Türkan ve Cihangül Gürler. "Ekonomik ve Parasal Birlik Hazırlıkları ve Avrupa Merkez Bankası". TCMB Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 1999,
- GÖKDERE, Ahmet. "Zayıf Euro ve Avrupa Birliği'nde Çatlaklar". **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı: 36, Yıl: 6, Kasım-Aralık 2000, ss. 1254-1256.
- GÖNEN, Emre. "Avrupa Tarihinde Oluşturulan Ekonomik Bütünleşmeler ve Para Birlikleri". **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı: 36, Yıl: 6, Kasım-Aralık 2000, ss. 186-192.
- GÜNAY, Ayşe ve Ahmet Özen. "Avrupa Birliği'nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi". **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:2 2002, ss. 66-82.
- GÜNÜĞÜR, Haluk. "Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihi Gelişimi (Dünü, Bugünü, Yarını)". **Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: TCMB Yayınları, 1995, ss. 13-20.
- GÜRAN, Nevzat ve İsmail Aktürk. **Uluslararası İktisadi Kuruluşlar**. 4.b., Isparta: 1999.
- GÜRSOY, Kenan. "Felsefi Anlamda Avrupa Birliği Fikri". **Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'nin Avrupalılaşma Sorunu Semineri**, Ankara: TCMB Yayını, 1998, ss. 60-71.
- HAMALAINENEN, Sirkka. "European Economic and Monetary Union". **European Monetary Bank**, 25 February 1999, pp. 1-2.

HUNOUT, Patrick and Patrick Ziltener. "European Monetary Union: The New Leviathan , Maastricht I, Maastricht II, Amsterdam...". **The International Scope Review**, Volume 1, Summer 1999, pp. 1-38.

INTERNATIONAL MONETARY FUND, **International Finansal Statistics**, March 2003.

ISSING, Otmar. "Economic and Monetary Union :Political Priority Versus Economic İntegration?". **Conference 2001 of the European Society for the History of Economic Thought**, Darmstadt, 23 February 2001.

İÇÖZ,Coşkun. "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi Hakkında". **İktisat İşletme ve Finans**, Ocak 1998, ss. 4-16.

İktisadi Kalkınma Vakfı. "Avrupa Para Sistemi". **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Haziran 1990.

İş Bankası. **EMU Projesi**. <http://www.isbank.com.tr/sayfalar/emu.htm>, (10 Nisan 2003)

İş Bankası. "Ulusal Paraların Euro'ya Dönüştürülmesine İlişkin Kurallar". <http://www.isbank.com.tr/ekonomi/euro13.htm>, (10 Nisan 2003)

İYİBOZKURT, Erol. **Uluslararası İktisat Teori ve Politika**. Bursa: Ezgi Yayınevi, 1995.

KALEAĞASI, Bahadır. "Ekonomide ve Demokraside Güçlü Devlet". **Görüş Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak 2003, ss. 26-29.

KARLUK, Rıdvan ve Özgür Tanus. "Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği". Eskişehir: **Eskişehir İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt XIV Sayı 1-2, 1998, ss. 261-292.

KARLUK, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**. 5.b. İstanbul: Beta Yayınevi, 1998.

KARLUK, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi**. 5.b. İstanbul: Beta Yayınları, 1998.

KARLUK, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**. 5.bası. Ankara:Turhan Kitabevi, 2002.

KEES, Andreas. "European Monetary Union". **COMECO**, Brussels, August 2002, pp. 1-15.

KESİK, Ahmet. "Avrupa Yeni Para Birimini Bekliyor: Euro". **Maliye Dergisi**, Sayı:128, Mayıs-Ağustos 1998, ss. 47-54.

- KILINÇ, Uğur. **Türkiye Avrupa Topluluğu İlişkileri**. Ankara: TOBB Yayınları, 1990.
- KLEİN, W. Michael. "European Monetary Union". **New England Economic Review**, March/April 1998, pp. 3-12.
- KUROSAWA, Yoh. "European Monetary Integration". **Japan Economic Research Institute**, November 1998, pp. 1-22.
- LOUW, Andre. "ECU (Avrupa Para Birimi):Gelişmeler ve Öngörüler". (çev. Sadık Baklacioğlu), **Maliye Yazıları**, 24 Mayıs- Haziran 1990, ss. 73-94.
- LÜLE, Zeynel."Üyelik Süreci Kopenhag'da Rayına Oturdu". **Görüş Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak 2003, ss. 14-19.
- MACLUP, Fritz (Ed). "A History of Thought on Economic İntegration". **Economic Integration, World Wide, Regional, Sectoral**. The Mcmillan Pres Ltd. London, 1978.
- MCKİBBİN. J. Warwick and Thomas Bok. "The European Monetary Union : were there alternatives to the ECB? A quantitative evaluation". **Journal of Policy Modeling**, 23(2001), pp. 775-806.
- MİNFORD, Patrick. "The Costs and Benefits of Economic and Monetary Union to the UK Economy-the Fifth Tests". <http://www.euro-know.org/bforsEMUTEST5r8.pdf> (1 Haziran 2003), pp. 1-17.
- MOLLE, Willem. **The Economics of European Integration**. Dartmouth, 1990, pp. 13-14.
- MONGELLI, P. Francesco. "New Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling Us?". **European Cenral Bank Workin Paper Series**, No: 138, April 2002, pp. 1-54.
- MULLADY, F. Water. "Glabal Monetary Instability: The Role of the IMF, the EU and NAFTA". **North American Economics and Finance Association Presidential Address**, Atlanta, Georgia, January 5, 2002.
- MURAT, Sedat. **Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı**. İstanbul: Filiz Kitabevi Y., 2000.

- NEZİHOĞLU, Halim. "Avrupa'nın Bütünleşme Sürecinde Avrupa Kimliğine Bir Bakış". **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı: 36, Yıl: 6, Kasım-Aralık 2000, ss. 870-877.
- OECD, **Main Economic Indicators**, Volume 2003/3.
- OKAY, Can. "TARGET Sisteminin Tanıtımı". **Bankacılar Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 24, Mart 1998, ss. 55-61.
- OKTAR, Suat ve Suat YAVUZ. **Avrupa Para Birliği EURO ve Türkiye**. Bilim Teknik Yay., 2000.
- OKTAR, Suat. "Avrupa Para Birliği İçinde Kurumsal Bütünleşme: Avrupa Merkez Bankası". **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Temmuz 1995, ss. 45-52.
- OKTAR, Suat. "Avrupa Birliğinin Ortak Parası EURO". **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Nisan 1998, ss. 33-39.
- ÖZBAY, Pınar. **Avrupa Para Birliği ve Euro**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, 1997.
- ÖZBEK, Dilek. "Avrupa Para Birliği: Maliyetlere Yönelik Teorik Yaklaşım ve Değerlendirme". **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Ocak 1999, ss. 74-92.
- ÖZDEŞER, Hüseyin. "European Monetary Union, Euro and Impacts of Euro on TRNC Economy Based on A Possible Membership of TRNC to EMU". **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Haziran 2002, pp. 97-410.
- ÖZGÜVEN, Ali. **Ortak Pazar Tarım Politikası ve Türkiye**. Bursa: B.Ü. İSBF Vakfı, 1982.
- ÖZİLHAN, Tuncay. "AB: Uzun İnce Bir Yol". **Görüş Dergisi**, Avrupa Birliği Özel Sayısı, Ocak 2003, ss. 6-7.
- ÖZPERHİZ, Niyazi ve Giray Sadık. "Maastricht Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Para Birliği ve Türkiye". **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Haziran 2000, ss. 75-91.

- STRANDENES, Siri Pettersen. "International Macroeconomics and Foreign Exchange". **SAM 302**, Strandenes Spring 2001.
- ŞANLI, Münevver. "Avrupa Topluluğunda Ekonomik ve Parasal Birlik ve Avrupa Para Sistemi". **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, sayı 11, 1991, ss. 40-60.
- Tcmb Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. "Euro'ya Geçiş Sorular ve Cevaplar". (05.03.2003) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/SORULAR5.html>.
- Tcmb Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. **Euro 1999**. Ankara: TCMB Yayını, Haziran 1998.
- TCMB. "Avrupa Birliği'nde Genişleme". <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/aylikvaz2.html>. (31 Mayıs 2003).
- TCMB. "Yunanistan'ın Katılımı Sonrası Euro Bölgesi". <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/banka/emu/Yunanistan.htm>.
- TELATAR, Erdinç. Hasan Kazdağlı ve Funda Erdoğan. "Parasal Birliğe Katılmanın Para Politikası Açısından Analizi". **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, 1996, ss. 293-311.
- TOBB ve DTM. **Avrupa Birliği ve Türkiye**. 5.b. Ankara: 2002.
- TOKAY, S. Hüseyin. "Yeni Bir Avrupa Para Birimi: Euro". **Yaklaşım Dergisi**, Sayı: 108, Aralık 2001, ss. 129-135.
- TONUS, Özgür. "Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye", **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Sayı:163, Ekim 2000.
- TONUS, Özgür. "Genişleme Sürecinde Yaratacağı Etkiler Açısından Avrupa Para Birliği". **Yeni Türkiye**, Avrupa Birliği Özel Sayısı II., Sayı:36, Yıl: 6, Kasım-Aralık 2000, ss. 1275-1280.
- TÖRE, Nahit. "Ekonomik Bütünleşme Kuramı". **Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: TCMB Yayını, 1995, ss. 21-27.
- TÖRE, Nahit. "Yeni Bir Dünya Parası: Euro". (26. 05. 2003.) <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/eurokitap/yenipara.doc>

- TÖRE, Nahit. "Avrupa Birliğinde Parasal Entegrasyon: Avrupa Para Sistemi ve Ekonomik ve Parasal Birlik". **Avrupa Birliği El Kitabı**, Ankara: TCMB Yayınları, 1995, ss. 109-121.
- TÖRE, Nahit. **Avrupa Para Birliği**. Ankara: ATAUM, Ekim 1989, ss. 1-10.
- TSÍONAS, G. Efthymios and Dimitris K. Christopoulos. "Maastricht Convergence and Real Convergence: European Evidence from Threshold and Smooth Transition Regression Models". **Journal of Policy Modeling**, Volume: 25, 2003.
- TUNÇ, Havva. "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Değişen Boyutu". **Banka Mali ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl:39, Aralık 2002, ss. 5-20.
- TURAGAY, R. Tuna. "Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği ve Euro". **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 10, Temmuz 1998, ss. 56-73.
- TÜSİAD, "Avrupa Para Sistemi ECU-Kullanışı, Geleceği ve Türkiye için Anlamı". **TÜSİAD Yay.**, Mayıs 1998.
- UNGERER, Horst. "Avrupa Para Birliği Hakkında Bir İnceleme". (çev. Ali Kılıç). **Maliye Yazıları**, Sayı: 35 Nisan-Haziran 1992, ss. 92-100.
- UYAR, Süleyman. "Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi". **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 19, Yıl: 5 Ekim-2000, ss. 103-130.
- UYSAL, Ceren. "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler". **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 1, 2001, ss. 140-153.
- UZDİL, Perihan. "Avrupa Para Birliği Sürecinde TARGET Projesi". **Bankacılar Dergisi**, Sayı:20, 1997, ss. 29-33.
- WACHTEL, M. Howard. "Maastricht: A Bridge Too Far", www.tni.org/archives/wachtel/bridge.pdf.
- WAGNER, Helmut, "Perspectives on European Monetary Union". **American Institute for Contemporary German Studies**, Report No:7, 1998, pp. 1-38.
- www.abgs.gov.tr/content.asp? Avrupa Birliği Genel Sekreterliği.
- www.dtm.gov.tr/DÜNYA/ulus/30auparen.htm. Avrupa Para Enstitüsü (27. 3.2003).

www.dip-badajoz.es/eurolocal/en/download/emu.htm, “The European Monetary Union”, pp. 1-15.

www.ecb.int/target/gi/tagien_1.htm. TARGET. July 1998, (3 Nisan 2003)

www.ecb.int.

www.europa.eu.int/scadplus/printversion/en/Ivb/125007.htm. (25 Nisan 2003)

“From Rome to Maastricht : A Brief History of EMU”, pp. 1-3.

www.ml.com/woml/forum/pdfs/emu.pdf. “EMU: The Shape of Things to Come”,
Merrill Lynch Forum, pp. 1-16.

WYNNE, A Mark. “European Economic and Monetary Union”. **Research Department Federal Reserve Bank of Dallas**, May 14 1998, pp. 1-15.

YILDIZ, Mircan. “Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği”. **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı: 15, Yıl: 4, Ekim 1999, ss.89-118.

YILMAZ, Şiir. “Avrupa Para Birliği”, **Ekonomik Yaklaşım**. Cilt 6, Sayı 15, Kış 1995, ss. 5-19.

YKB, **Kırk Soruda Avrupa Birliği ve Türkiye**,
www.ykb.com.tr/euro/kirk_soru.html, (28 Şubat 2003).

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**